

QƏRİB MƏMMƏDOV, VİDADI QULİYEV

AZƏRBAYCANIN
ŞİMAL-ŞƏRQ ƏKİNÇİLİK
ZONASI TORPAQLARININ
QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Bakı - "Elm" – 2002

631.4
+ M52

Elmi redaktor:

Azərbay. MEA-nın akademiki
M.İ.Cəfərov

Q.Ş.Məmmədov, V.A.Quliyev. Azərbaycanın şimal-şərq əkinçilik zonası torpaqlarının qiymətləndirilməsi. - Bakı: Elm, 2002. - 228 s.

ISBN - 5-8066-1402-6

Oxucuya təqdim edilən monoqrafiya torpaq-kadastr tədbirlərinin çox vacib hissəsinə - torpaqların bonitirovkası və iqtisadi qiymətləndirilməsi probleminə həsr olunmuşdur. Bu məsələlər işıqlandırılarkən şimal-şərq əkinçilik zonası torpaqlarının seçilməsi təsadüfi deyildir. Bu zona həm özünün ixtisaslaşmasına, həm də iqtisadi-coğrafi mövqeyinə görə Azərbaycanın digər zonalarından fərqlənir. Monoqrafiya hazırlanarkən müəlliflər torpaqların qiymətləndirilməsi probleminə hazırda respublikamızda yaranmış yeni ictimai-iqtisadi tələblər baxımından yanaşmağa cəhd etmiş, xırda torpaq mülkiyyətçiliyi şəraitində torpaqların bonitirovkası və iqtisadi qiymətləndirilməsinin yeni cəhətlərini araşdırmağa çalışmışlar. Monoqrafiya həm mütəxəssislər, torpaqsünaslar, aqronomlar, iqtisadçılar, həm də geniş oxucu dairəsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

1801000000
655(07) - 2002

Б Д У-нүн
Елми
кытабынасы

888
245388

“Elm” nəşriyyatı, 2002

GİRİŞ

Respublikamızda 90-cı illərin ortalarından həyata keçirilən torpaq islahatları, kolxoz-sovhoz mülkiyyətində olan torpaq fondlarının xırda torpaq mülkiyyətçiləri və istifadəçiləri arasında bölüşdürülməsi torpaq-mülkiyyət münasibətlərini kökündən dəyişməklə yanaşı, torpaq kadastr tədbirlərinin, o cümlədən torpaqların bonitirovkasının və iqtisadi qiymətləndirilməsinin elmi-nəzəri və metodiki əsaslarının yenidən nəzərdən keçirilməsini, əhəmiyyətli bir məsələ kimi həm elmi tədqiqat, həm də elmi-layihə institutları qarşısında qoymuşdur. Torpaqların bonitirovkasının və iqtisadi qiymətləndirilməsinin çox qədim tarixinin olmasına baxmayaraq, respublikamızda bu səpkidən olan tədqiqat işlərinə XX əsrin 60-cı illərində başlanmış, 70-90-cı illərin əvvəllərinə kimi intensiv şəkildə aparılmışdır. Araşdırmalar həm elmi-nəzəri, həm də bu tədqiqatların nəticələrinin istehsalatda geniş miqyasda tətbiq edilməsi istiqamətində olmuşdur. Lakin o zaman torpaq ehtiyatları üzərində sosialist mülkiyyət formalarının (dövlət, sovxoz, kolxoz) olması, torpaq kadastr, o cümlədən torpaqların bonitirovkasının və iqtisadi qiymətləndirilməsinin bu torpaq-mülkiyyət münasibətləri əsasında aparılmasını tələb edirdi. Bu qiymətləndirmə işləri, bütövlükdə iri torpaq massivlərindən istifadəyə uyğunlaşdırıldığı üçün qiymət meyarlarının seçilməsi, təshih əmsallarının tətbiqi və digər əməliyyatlar zamanı bu cəhətlər və digər tərəfdən isə torpağın ümümxalq mülkiyyəti kimi alqı-satqı obyektı olmaması nəzərə alınır.

Hazırda ölkə həyatının iqtisadi, siyasi, ictimai mənzərəsi əsaslı şəkildə dəyişmişdir. Respublika iqtisadiyyatının aqrar bölməsində mütərəqqi qanunlar ("Torpaq islahatı haqqında" 1996; "Dövlət torpaq kadastrı, monitorinqi və yerquruluşu haqqında" 1999; "Torpaq məəcəlləsi haqqında" 1999 və s.) əsasında islahatların aparılması bir sıra məsələlərə, o cümlədən

islahatların və digər dövlət əhəmiyyətli tədbirlərin həyata keçirilməsinin elmi təminatı məsələsinə münasibət dəyişmişdir.

Torpaq islahatlarının intensiv aparıldığı regionlardan biri də Azərbaycanın Şimal-Şərq əkinçilik zonasıdır. Bu zona istər torpaq iqlim şəraitinə, istərsə də özünün iqtisadi-coğrafi mövqeyinə görə bir sıra əlverişli cəhətlərə malikdir. Şimal-şərq əkinçilik zonasının Bakı və Sumqayıt şəhərlərinə yaxınlığı, Rusiya ilə Azərbaycanı birləşdirən magistral xətlər üzərində yerləşməsi də əlverişli iqtisadi amillərdən hesab olunur. Qeyd edək ki, zona daxilindəki inzibati rayonların əkinçilikdə istifadə olunan torpaqları xüsusi mülkiyyətçilər arasında bölüşdürülərkən torpaqların qiymətləndirilməsi ilə bağlı lazımı sənədlərin, xüsusən də normativ göstəricilərin olmaması, mövcud olanların (bonitet kartoqramları və s.) isə həm fiziki, həm də mənəvi baxımdan köhnəlməsi islahatın gedişi zamanı müəyyən çətinliklər törətmişdir. Digər tərəfdən islahatın indiki mərhələsində, yəni mövcud payçılar arasında torpaq alqı-satqısı, icarə münasibətləri tənzimlənərkən, eyni zamanda xüsusi mülkiyyətə verilmiş torpaqlar vergilərlə əhatə olunarkən zona daxilindəki inzibati rayonların (Quba, Qusar, Xaçmaz, Dəvəçi, Siyəzən) torpaqlarının təbii (bonitet) və iqtisadi qiymətləri ilə yanaşı pulla ifadə edilmiş normativ qiymətlərinin olması da tələb olunur. Bununla əlaqədar torpaq islahatının istər payçılara torpaq üzərində mülkiyyət hüququna dair dövlət aktlarının paylandığı mərhələdə, istərsə də torpaq alqı-satqı münasibətlərinin təşəkkül tapdığı ikinci mərhələsində torpaqların təbii daxili keyfiyyətləri əsasında bonitirovkası və iqtisadi bazis göstəriciləri əsasında iqtisadi, o cümlədən pulla qiymətləndirilməsi mühüm elmi və istehsalat əhəmiyyəti kəsb edir.

Kitabın hazırlanmasında məqsəd şimal-şərq əkinçilik zonası torpaqlarının qiymətləndirilməsinin tədqiqat materialları əsasında müasir bonitirovkanın və iqtisadi qiymətləndirmənin elmi-nəzəri və metodiki problemlərinə toxunmaq və yeni iqtisadi

di-ictimai şəraitin tələbləri baxımından işıqlandırmaq olmuşdur.

Müəlliflər ümid edirlər ki, kitab təkcə kadastr problemləri ilə məşğul olan mütəxəssisləri deyil, bu sahə ilə maraqlanan hər bir kəsi özünə cəlb edəcək və onlar üçün dəyərli vəsaitə çevriləcəkdir.

I FƏSİL. AZƏRBAYCANIN ŞİMAL-ŞƏRQ ƏKİNCİLİK ZONASI TORPAQLARININ EKOLOJİ ŞƏRAİTİNİN SƏCİYYƏSİ

§ 1. COĞRAFİ MÖVQEYİ

Şimal-şərq əkinçilik zonası $40^{\circ}52'-41^{\circ}50'$ şimal en dairəsi ilə $48^{\circ}05'-49^{\circ}22'$ şərq uzunluq dairəsi arasında yerləşir. Zona şimal-qərbdən Samur çayı vasitəsi ilə Dağıstan MR, şimal-şərqdən Xəzər dənizi, cənub və cənub-qərbdən Böyük Qafqaz dağlarının yan silsiləsinin suayrıcı ətəkləri ilə sərhədlənir. Ərazinin ən alçaq nöqtəsi dəniz səviyyəsindən-26,5 m aşağıda (Xəzər dənizinin sahilində), ən yüksək nöqtəsi isə 1727 m (Zıxır kəndi) hündürdə yerləşmişdir. Ümumiyyətlə, zona ərazisinin çox hissəsi dağlıq və dağətəyi maili düzənlikdən, üçdə biri isə 200 m-dən alçaq olan düzənlik və ovalıq ərazilərdən ibarətdir. İnzibati baxımdan Quba, Qusar, Xaçmaz, Dəvəçi, Siyəzən rayonlarının ərazisini əhatə edir. Şimal-şərq əkinçilik zonasının kənd təsərrüfatına yararlı torpaqlarının ümumi sahəsi 287819 hektar olub, respublika üzrə uyğun kateqoriyadan olan torpaq fondunun 6,38 %-ni təşkil edir.

§ 2. RELYEF

Şimal-şərq əkinçilik zonası fiziki-coğrafi, xüsusən geomorfoloji quruluşuna görə [27, 28, 103] Qusar maili düzənliyi vilayətinə aid edilir.

Qusar maili düzənliyi və onun ətraf hissələrini əhatə edən bu ərazi mürəkkəb relyef quruluşuna malikdir. Zona dağ silsilələri, onlardan ayrılan qollar, maili düzənliklər, çökəkliklər və dənizsahili ovalıqlardan ibarətdir.

Zonada əkinçiliyin inkişafı və onun ərazi daxilində paylanması relyefin quruluşu əsas amil rolunu oynamışdır. Hip-sometrik quruluşuna görə ərazi aydın seçilən 2 rayona bölünür:

1. Dağlıq rayon (dəniz səviyyəsindən yüksəkliyi 500-1727 m).

2. Dağətəyi təpəli maili düzənlik və dəniz sahili ovalıq rayon (dəniz səviyyəsindən yüksəkliyi - 26,5-500 m).

Ərazi Dəvəçiçaydan şimala 3 geomorfoloji rayona, 4 yarım-rayona ayrılmışdır. Dəvəçiçayla Tuğçay arasında yerləşən ərazi isə rayonlaşmadan kənarda qalmışdır. Bu ərazi Tuğçay-Dəvəçiçay rayonuna aid edilmişdir və əkinçilik baxımından geomorfoloji rayonlara (Tələbi, Süval, Samur) uyğun gəlir.

Dağlıq rayon relyefin genetik və fiziki-coğrafi xüsusiyyətlərinə görə bir-birindən fərqlənən iki hissəyə ayrılır: a) Samurçay-Dəvəçiçay arası ərazilər və b) Dəvəçiçay-Tuğçay arası ərazilər.

Samurçay-Dəvəçiçay arası ərazilərin relyefində 5-7⁰ bucaq altında tədricən alçalan monoklinal quruluşa malik olan dağlar, dağarası dərin dərə və vadilər üstünlük təşkil edir. Burada dərə, qobu və yağan şəbəkəsinin sıxlığı 1,5-2,5 km/km² arasında dəyişir. Yan silsilədən qidalanan çay dərələrinin, yağan və qobuların əksəriyyəti assimetrik quruluşa malikdir. Çay dərələrinin yamaclarında relyefin mailliyi kəskin sürətdə artaraq, Quruçay və Qusarçay dərəsi yamaclarında bəzən 20-30⁰-yə çatır. Relyefin bu elementlərinin formalaşmasında eroziya-denudasiya prosesləri əsas yer tutur.

Qudyalçayla Vəlvələçayın arasında alçaq dağlar və onlara məxsus dərə və qobu şəbəkələri geniş yayılmışdır. Bu ərazi struktur cəhətdən Qusar-Dəvəçi çökməsinə daxil olan ikinci dərəcəli Tələbi antiklinalına uyğun gəlir və müasir relyefdə yaxşı müşahidə edilən Şuduq silsiləsini əmələ gətirir. Həmin silsilə cənub-qərbdə Təngi-Beşbarmaq antiklinarisinin şimal yamacına təmas edir. Onların səthləri bə'zi yerlərdə yaxşı ha-

marlanmaqla konqlomeratlardan, çaydaşlarından, gilli və müxtəlif rəngli gillicələrdən təşkil olunmuşdur.

Bu ərazinin daxilində müsbət relyef formaları ilə yanaşı struktur eroziya mənşəli Rustov çökəkliyi mənfi relyef forması kimi gözə çarpır. Çağacıqçay dərəsinin Qamqam və Sofikənd arasındakı hissəsində kobud qırıntılı sel daşları geniş yayılmışdır.

Dəvəçiçayla Tuğçayın arasının relyefində Yan silsilənin şimal-şərq və cənub şərq baxarlı yamacları üstünlük təşkil edir. Bura üçün arid-denudasiya quruluşlu dağlar, çöçəkliklər və terraslaşmış maili düzənliklər səciyyəvidir. Cənub-şərq qurtaracağın relyefində Tengiz-Beşbarmaq antiklinarisisi daha aydın ifadə olunur. Onların səthi hamarlanmaqla dəniz səviyyəsindən yüksəkliyi 400-420 m arasında dəyişir. Şimal-şərq baxarlı yamaclar dərələrə parçalanmışdır. Cənub yamaclar isə arid relyef forması kəsb etməklə səciyyəvlənirlər. Antiklinal dağların (Beşbarmaq, Becimdağ, Ballıqaya) arasında yerləşən Kiş çökəkliyi dərə və bedlendlərlə intensiv parçalanmışdır. Struktur baxımından Tengiz-Beşbarmaq antiklinarisinin hamısı bu rayona daxildir. Relyefin morfostrukturunda xüsusi əhəmiyyət kəsb edən əlamətlərdən birisi Vəlvələçayla Şabrançay arasındakı 650-750 m yüksəklikdə olan suayrıcıların səthlərinin hamarlanmasıdır. Relyefin belə forması Dağbilici, Zöhrəmli, Korqan və Zeyvə kəndlərinin yerləşdiyi ərazilərdə daha yaxşı saxlanmışdır.

Dağətəyi təpəli maili düzənlik və dəniz sahili ovalığın relyefi Qusar maili düzənliyinin relyefinə xas olan əlamətlərlə səciyyəvlənir. Monoklinal strukturlu flüvioqlyasional və allüvial-prolüvial örtüklü parçalanma və maillik bu ərazi üçün xas olan əlamətdir. Allüvial-prolüvial çöküntülər Abşeron yaşlı olub onların qalınlığı 1000-1500 m-ə çatır. Maili düzənlik hələ üst pliosenə qədərki dövrdə iri çayların dərələri ilə parçalanmışdır. Parçalanmanın ayrı-ayrı elementlərinə Samurçayla

Qudyalçay arası sahədə daha çox rast gəlinir. Onların ilkin formaları yaxşı saxlanmışdır. Bu isə Şahdağ və Qızılqaya platformasının gilli əhəngli sükurlarla örtülü olması ilə izah olunur. Belə hala Qusarçayla Qudyalçayın arasında rast gəlinirsə, Qudyalçayla Vəlvələçayın arasında demək olar ki, müşahidə edilmir. Ümumiyyətlə, Qusar maili düzənliyinin cənub-qərb hissəsi dəniz səviyyəsindən 1900 m-ə qədər yüksəldiyi halda, onun şimal-şərq hissəsi 26,5 m-ə qədər alçalmışdır. Düzənlik çoxlu miqdarda çay yataqları və dərələrlə, eləcə də gətirilmə konuslarla yüksək dərəcədə parçalanmışdır. Düzənlikdə çayların məcra və yataqlarının sıxlığı 2-3 km/km² təşkil edir.

Maili düzənliyin cənub-şərq qurtarçağını Vəlvələçayla Dəvəçiçayın arası əhatə edir. Burada şimal-şərq istiqamətli üst pliosen yaşlı və səthləri yaxşı hamarlanmış dərə və qobu şəbəkəli yastı tirələr daha üstünlük təşkil edir.

Dəniz sahili ovalığı geomorfoloji quruluşuna görə iki rayona ayrılmışdır: Şollar və Yalamaçarxı.

Şollar rayonu Samurçayla Şabrançayın arasını əhatə etməklə şimal-şərqdə Xəzər dənizi ilə, cənub-qərbdə isə alçaq dağlıq ərazilərlə sərhədlənir. Relyefin mütləq yüksəkliyi -26,5 m-lə 250-300 m arasında dəyişir. Struktur cəhətdən bu geomorfoloji rayon Samur-Dəvəçi geosinklorisinin şimal-şərq kənarına uyğun gəlir. Geofiziki tədqiqatlar nəticəsində [1] Samur geomorfoloji rayonu daxilində bir sıra basdırılmış antiklinal strukturların olduğu müəyyənləşdirilmişdir. Ərazinin mərkəz və qərb hissəsi allüvial və allüvial-prolüvial çöküntülərdən, dəniz sahili zolaq isə Xəzər dənizinin çöküntülərindən təşkil olunmuşdur. Burada ən çox Samurçayın, Qusarçayın, Qudyalçayın, Ağçayın, Qaraçayın, Cağacıqçayın, Vəlvələçayın və Şabrançayın gətirilmə konusları yayılmışdır. Çayların yatağı geniş olmaqla qəmbər və çay daşları ilə örtülmüşlər. Ovalığın qərb hissəsində terraslar aydın gözə çarpır. Onların yüksəkliyi 30-40 m-ə qədər alçalır.

Ərazinin Şabrançaydan cənubda yerləşən hissəsi Dəvəçi-Sumqayıt geomorfoloji rayonuna aid olub, Şabrançaydan Boğaz düzünə qədər uzanır. Bu rayonunun əsas xüsusiyyətlərindən biri burada çayların gətirmə konuslarının olmaması və bataqlaşmanın geniş yayılmasıdır. Digər tərəfdən burada dəniz terrasları relyefin əsas ünsürləri hesab olunurlar. Onların hündürlüyü şərqdə -24 m-dən qərbdə "0" horizontuna qədər yüksəlir. 18-22 m yüksəkliyə malik terraslar Gilgilçayla Siyəzən arasında daha aydın nəzərə çarpmaqla müəyyən ərazini tuturlar. Gətirmə konusuna Dəvəçiçayla Gilgilçayın aşağı sub-sarında müəyyən qədər rast gəlmək olur, Ataçayda isə demək olar ki, müşahidə edilmir.

Dəniz sahili ovalıq bu ərazilərdə zəif parçalanmışdır. Yarğan və dərələrə yalnız indiki çayların (Dəvəçiçay, Taxtakörpü, Gilgilçay və Ataçay) məcraları boyu təsadüf olunur. Dərə və yarğanların kəsilmiş dərinliyi məcra boyu alçalaraq dənizsahili zonada 5-6 m təşkil edir.

Şabrançay və Dəvəçiçay öz sularını Ağzıbir limanına axıtmaqla eyni adlı göl yaratmışlar ki, həmin göl Qaradəhnə çayı vasitəsilə Xəzər dənizi ilə birləşir. Həmin liman qədim laqunanın yerində yaranmışdır. Onun sahəsi ilin fəsillərindən asılı olaraq dəyişkən olur. Limanın ətrafı qamışlı bataqlıqlardan ibarət olduğuna görə köçəri quşların qışlama yerinə çevrilmişdir ki, bunun da olduqca böyük ekoloji əhəmiyyəti vardır.

§ 3. GEOLOJİ QURULUŞU VƏ TORPAQ ƏMƏLƏ GƏTİRƏN SUXURLAR

Böyük Qafqazın şimal-şərq hissəsinin geoloji quruluşu və torpaq əmələ gətirən suxurları hərtərəfli öyrənilmişdir. Şimal-şərq əkinçilik zonası və onun ətraf ərazilərinin geoloji səciyyəsi, petroqrafik və litoloji xüsusiyyətləri A.H.Əliyev [5],

Ə.Ə.Əlizadə, M.A.Qaşqay [12], A.D.Sultanov [117-118], V.E.Xayn [134], Ə.Ş.Şıxəlibəyli [138] və digər tədqiqatçıların əsərlərində geniş verilmişdir.

Bu ərazi daxilində ən qədim dövr çöküntüləri Aşağı və Orta Yura yaşlı olub, ərazinin qərb hissəsində üzə çıxır. Orta Yura çöküntüləri Qusar, Xudat, Yalama və Xaçmaz sahələrində aşkar edilmişdir. Burada çöküntülərin qalınlığı 840 m-ə çatır, S.Ə.Əlizadə [13] bu çöküntülərin aşağı hissələrinin alvromundaşlarından, yuxarı hissəsinin isə gilli çöküntülərdən ibarət olduğunu göstərir. Üst Yura çöküntülərinin qalınlığı Qudyalçay-Quruçay dərələrində 700-750 m, Vəlvələçay dərəsində isə 200 m-dir. Qusar-Dəvəçi çökmə muldası daxilində bu dövrün çöküntülərinə rast gəlinməmişdir.

Təbaşir dövrünün çöküntüləri Təngi-Beşbarmaq antiklinarisində, Qaraçay, Cağacıqçay, Qudyalçay və Samurçay dərələrində əhəng süxurlarından ibarət olmaqla səthə çıxmışlar. Zooloq əhəngdaşlarından və gillərdən təşkil olunmuş bu çöküntülərin ayrı-ayrı mərtəbələri Xudat, Yalama, Şirvanovka və başqa yerlərdə aşkar olunmuşdur.

Qusar maili düzənliyində Paleogendən başlamış Abşeron mərtəbəsi də daxil olmaqla üçüncü dövrün bütün çöküntülərinin kompleksləri yayılmışdır. Üçüncü dövrün Paleosen, Eosen, Oligosen, Miosen və Pliosen yaşlı çöküntüləri başlıca olaraq alçaq dağlıq və dağətəyi maili düzənlikdə (Qusar-Siyəzən arası) müşahidə edilir. Onlar əsas e'tibarı ilə əhəngdaşlarından, gillərdən, konqlomeratlardan, qumlardan və başqa çöküntülərdən təşkil olunmuşdur.

Dəniz sahili ovalıqda və onun qərb kənarında isə 4-cü dövr yaşlı çöküntüləri geniş yayılmışdır. Həmin çöküntülər müxtəlif mənşə və qalınlığa malik olmaqla litoloji baxımdan qum, gil və balıqqulağı qarışıqlarından ibarətdir.

Yuxarıda təsvir olunan süxurların aşınma materialları və onların çöküntüləri torpaq əmələ gətirən süxurların yaranmasında mühüm rol oynamışdır.

Geoloji tədqiqatların nəticələrinə əsasən onu demək olar ki, Böyük Qafqazın şimal-şərq yamacının hər yerində ana süxurların parçalanmasında fiziki aşınma prosesi daha güclü getmişdir. Onun nəticəsidir ki, bu ərazidə torpaq əmələ gətirən süxurlar allüvial, prolüvial, defüvial və elüvial çöküntülərdən təşkil olunmuşdur. Bu çöküntülərin əmələ gəlməsində şimal-şərq istiqamətli axıma malik çayların rolu böyük olmuşdur.

Yuxarıda deyildiyi kimi, burada Yura və Təbaşir dövrünün süxurları möhkəm, kristallik quruluşa malik olduqlarından aşınmaya çətin mə'ruz qalırlar. Ona görə də bu süxurların yayıldığı sahələrdə aşınma prosesi zəif getdiyindən torpaq əmələ gətirən süxurlar torpaq örtüyünün formalaşmasında zəif rol oynayır. Tədqiq olunan ərazidə qərbdən şərqə hərəkət etdikcə torpaq əmələ gətirən süxurlar əmələ gəlmə şəraitinə, yaşlarına və litoloji tərkiblərinə görə dəyişirlər. Orta dağ qurşağında və ondan şimal-şərqdə torpaq əmələ gətirən süxurlar kobud qırıntılı konqlomeratlardan və təbaşir yaşlı aşınma materiallarından təşkil olunmuşdur.

Dağüstü yaylalarda və xüsusən də Qonaqkənd hövzəsində mergelli əhənglər və boz, qırmızı-yaşıl rəngli gillər (barrem, apt) aşınmaya meyilli torpaq əmələ gətirən ana süxurların əsasını təşkil edirlər. Qonaqkənddən cənub-şərqdəki ərazilər, xüsusən Ataçay və Tığçay hövzəsi Üst Təbaşir dövrünün süxurları ilə örtülmüşdür. Quşçu kəndi rayonunda və Gilgilçayın yuxarı hövzəsində qırmızı-qonur və boz rəngli gillər üzə çıxmış və özlərinin aşınma materialları ilə torpaq örtüyünə tə'sir etmişlər. Bu tipli süxurlar Dəvəçi-Siyəzən massivinin dağətəyi maili düzənlik hissəsində də geniş yayılmışdır.

Quba-Qusar maili düzənliyində və Xaçmaz-Dəvəçi (dəniz sahili ovalıq) massivində üçüncü dövr və qədim Xəzər çökün-

tülərinin aşınma materiallarından təşkil olunmuş torpaq əmələ gətirən süxurlar dağlıq zonaya nisbətən daha çox kövrək xassələrə malikdir. Ona görə də burada yayılmış torpaqlar genetik baxımdan tam inkişaf etmişlər.

Qusar maili düzənliyinin şərq və şimal-şərqində qəmbər və çaydaşları qalın təbəqə formasında torpaq əmələ gətirən süxurlar kimi təzahür olunsalar da onların səthləri yan silsilədən axan çayların allüvial çöküntüləri ilə örtülmüşdür. Qəmbər və çay daşlı çöküntülərin qalınlığı maili düzənlikdə 8-10 m, ovalıq hissədə isə 3-4 m-ə qədər olur. Həmin çöküntülərdən başqa burada qonur və sarı rəngli ləşəbənzər gillər və gillicələr də geniş yayılmışdır ki, onların da qalınlığı 8-10, bəzən 20 m-ə çatır [13].

Dəvəçi rayonu ətrafında delüvial çöküntülərin altında çox da qalın olmayan qum layı yayılmışdır. Şərq hissədə isə Abşeron yarusuna məxsus boz, boz-qonur rəngli duzlu Abşeron gilləri yayılmışdır ki, bunlar da şübhəsiz, zonada torpaq əmələ gəlmə prosesinə öz təsirlərini göstərmişlər.

Siyəzən-Sumqayıt massivində, xüsusən həmin massivin dəniz sahili ovalıq hissəsində torpaq əmələ gətirən süxurlar duzlu-şorakətli qədim Xəzər çöküntülərindən təşkil olunmuşlar.

Tədqiqat materialları əsasında verilmiş səciyyədən görüldüyü kimi, Böyük Qafqazın şimal-şərq əkinçilik zonasında yayılmış torpaq əmələ gətirən süxurlar cənub-qərbdən şimal-şərq istiqamətdə hipsometrik əyriliyə müvafiq olaraq aşınmaya az məruz qalan Yura və Təbaşir yaşlı ana süxurlarından dəniz çöküntülərinə qədər pillə-pillə dəyişirlər. Bu süxurların yatımına uyğun olaraq zəif aşınmış ana süxurlar üzərində ibtidai və yuxa, kövrək və aşınma məhsulları mövcud olan yerlərdə isə qalın və tam inkişaf etmiş torpaqlar yayılmışdır. Torpaq əmələ gətirən süxurlar müxtəlif xassəli olduqlarından (xüsusən tərkiblərinə görə) onların üzərində müxtəlif biokimyəvi xassəli torpaqlar formalaşmışdır. Lakin, müxtəlif xassəli torpaqların

əmələ gəlməsində torpaq əmələ gətirən süxurlarla yanaşı digər amillər də (iqlim, bitki örtüyü, relyef) qarşılıqlı surətdə iştirak edirlər. Ona görə də torpaq əmələ gətirən ekoloji amillərin təklidə deyil, qarşılıqlı əlaqədə öyrənilməsi müxtəlif xassəli torpaq vahidləri barəsində daha ətraflı fikir söyləməyə imkan verir.

§ 4. İQLİMİ

Torpaq əmələ gəlmə prosesində iqlimin rolu ədəbiyyatlarda [56, 33] kifayət qədər öz əksini tapmışdır. Bununla belə iqlim və onun elementlərinin torpaq örtüyünün münbitliyinə təsiri xüsusi tədqiqatların aparılmasını tələb edir.

Şimal-şərq əkinçilik zonasının iqlim xüsusiyyətləri bir sıra tədqiqatçılar [140, 141, 146] tərəfindən tədqiq edilmişdir.

Ə.A.Mədətzadə və E.A.Şıxlinskiyin [81] tədqiqatlarına görə zonada günəş parıltısının il ərzində miqdarı 1900-2200 saat həddində dəyişir ki, bu da respublika üzrə digər regionlarla müqayisədə aşağı göstərici hesab olunur. Zonanın cəm radiasiya ilə təminatı da ərazinin hündürlüyündən asılı olaraq böyük ölçülərdə dəyişir ($\text{kkal}\cdot\text{sm}^2$). Belə ki, əgər 200 m-ə qədər olan hündürlükdə bu göstərici $127 \text{ kkal}\cdot\text{sm}^2$ -dirsə, 2500-3000 m-də onun qiyməti $138-142 \text{ kkal}\cdot\text{sm}^2$ -ə qədər artır.

Zonada orta illik temperatur ovalıq və maili Qusar düzənliyinin şərqində $14-14,5^0$, dağətəyi qurşaqda $10-14^0$, orta və yüksək dağlıqda isə $4-6-10^0$ -yə bərabərdir (cədvəl 2.1).

İqlimsūnaslar [146, 147] şimal-şərq zonasını bir sıra iqlim göstəricilərinə görə üç aqroiqlim rayonuna ayırmışlar (cədvəl 2.2). Cədvəldən görüldüyü kimi, zona daxilində istər rütubətlənmə, istərsə də istiliklə təminatına görə üç fərqli ərazi ayırmaq mümkündür. Ə.A.Mədətzadə və E.M.Şıxlinski [77, s.

320-327] də öz tədqiqatları əsasında zona daxilində üç iqlim tipi ayırmışlar:

1. Yarımsəhra və quru çöllərin iqlim tipi. Bu iqlim tipi dəniz sahili ovalıq əraziləri əhatə edir. Bu iqlim tipi zəif rütubətlənmə şəraiti (illik yağıntılar mümkün buxarlanmanın 50% təşkil edir) və isti qışı ilə səciyyələnir. Ərazidə 10° -dən yuxarı temperaturun cəmi 4000° -dən artıqdır.

2. Yağıntıların bütün fəsillər üzrə bərabər paylandığı mülayim-isti iqlim tipi. Bu iqlim tipi zonanın orta dağlıq meşə qurşağının yayıldığı ərazilər üçün səciyyəvidir. Bu iqlim tipi mülayim qışı və mülayim-isti yayı ilə fərqlənir. İllik yağıntılar mümkün buxarlanmanın 75-100% təşkil edir. Ərazidə 10° -dən yuxarı temperaturun cəmi $2500-3800^{\circ}$ -yə bərabərdir.

3. Qışı quru soyuq iqlim tipi. Bu iqlim tipi şimal-şərq əkinçilik zonasının orta dağlıq və yüksək dağlıq ərazilərini əhatə edir. Bu ərazilərin temperatur şəraiti mülayim olub, kifayət qədər nəmliklə (75-100%) təmin olunmuşlar. Ərazidə 10° -dən yuxarı temperaturun cəmi $800-4000^{\circ}$ arasında tərəddüd edir.

Şimal-şərq zonasında yağıntıların illik miqdarı ovalıq hissədə 400 mm, dağətəyi qurşaqda 600 mm-ə qədərdir. Ərazidə buxarlanmanın da paylanması hündürlükdən asılı olaraq dəyişir. Belə ki, ovalıq hissədə onun miqdarı 800-1000 mm, qalan ərazilərdə 600-800 mm qədərdir. Qar örtüyünün qalınlığı Xaçmaz-Qonaqkənd aqroiqlim rayonunda 7-30 sm, Quba - Suddurda isə 10-40 sm-ə qədərdir.

Bütövlükdə ərazinin iqlim şəraiti bir sıra kənd təsərrüfatı bitkilərini yetişdirməyə, ovalıq hissədə istilik ehtiyatlarından səmərəli istifadə etdikdə isə ildə 2-3 məhsul əldə etməyə imkan verir.

ŞİMAL-ŞƏRQ ƏKİNCİLİK ZONASININ İQLİM GÖSTƏRİCİLƏRİ

İqlim göstəriciləri /meteostansiyalar/ Havanın orta illik temperaturu	Aylar												Orta illik
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Quba	-1,8	-1,0	2,2	8,6	14,6	18,6	21,4	20,7	16,0	10,6	5,0	0,8	9,6
Qonaqkənd	-2,9	-2,0	1,1	7,3	13,0	16,4	19,2	18,8	14,2	9,3	3,5	-0,3	8,1
Qusar	-1,9	-1,4	2,6	9,0	13,8	17,6	20,8	20,5	16,0	11,1	4,9	1,5	9,5
Dəvəçi	1,4	2,0	4,4	9,5	16,0	21,0	24,3	24,0	19,9	14,2	8,7	4,1	12,5
Xaçmaz	1,2	1,8	4,3	9,9	16,5	21,2	24,6	23,4	19,1	13,6	8,0	3,8	12,2
Torpaq səthinin orta temperaturu				12									
Quba	-2	-1	4	10	19	24	27	26	18	12	5	0	12
Qonaqkənd	-2	-2	2	12	16	21	24	23	17	10	4	2	10
Qusar	-2	-1	4	13	19	24	27	26	18	12	5	0	12
Dəvəçi	2	3	6	13	22	28	31	29	22	14	8	4	15
Xaçmaz	2	3	6		22	28	31	29	22	14	8	4	15
Yağıntılarnın miqdarı, mmm													
Quba	29	31	38	43	51	63	37	42	80	65	57	35	571
Qonaqkənd	32	31	41	43	46	57	31	41	71	57	53	33	536
Qusar	31	33	46	46	55	62	43	47	84	68	59	41	615
Dəvəçi	27	21	26	27	18	19	16	13	32	38	43	28	308
Xaçmaz	28	24	27	23	21	22	12	17	34	46	44	36	334

Şimal-şərq əkinçilik zonasının aqroiqlim rayonlarının səciyyəsi

Aqroiqlim rayonları	Rütubətlənmə göstəricisi (Md)	Yağıntılarmıqdarı (aprel-sentyabr), mm	$\Sigma T > 10^{\circ}$	$\Sigma T > 10^{\circ}$ ehtiyat qalıq temperaturların cəmi	Quraq günlərin sayı (iyun-avqust)
Xaçmaz-Qonaqkənd	0,15-0,25	110-250	2200-4000	460-2200	18-45
Quba-Sudur	0,25-0,45	200-410	1600-3700	<2200	18-36
Qızılqaya-Ayqayaduk	0,45-0,60	320-400	800-1600	—	<18

245388

§ 5 . HİDROQRAFİYASI

Torpaq əmələ gətirən amillər içərisində hidroqrafik şəbəkənin olduqca böyük əhəmiyyəti vardır. Torpaqların tarixən inkişaf edib tam formalaşması və yüksək məhsuldarlığa malik olması ərazinin yerüstü və yeraltı sularla təmin olunma dərəcə-sindən də asılıdır.

Ərazi S.Rüstəmovun [111] hidroloji rayonlaşdırmasına görə Quba-Qusar və Dəvəçi-Xaçmaz rayonlarına aid edilmişdir. Quba-Qusar rayonundakı (Samurçaydan Vəlvələçaya qədər) çayların qida rejimində əsas yeri qar, yeraltı və qismən yağış suları tutur. Buradakı çayların sutoplayıcı mənbəyi Azərbaycanca ən yüksək sutoplayıcı mənbə hesab olunur (4485 m). Sutoplayıcının yüksəkliyi azaldıqca qidalanmada qar sularının

iştirakı 70%-dən (Samur) 40%-ə qədər (Vəlvələçay) azalır, yeraltı suların iştirakı isə 20%-dən 40%-ə qədər artır.

Çaylarda su modulu xüsusən Vəlvələçayda mövsümü xarakter daşıyır. Bu qrup çaylarda maksimal su axımı leysan yağışları zamanı müşahidə olunur. Bunun nəticəsində çaylar qar sularından daşqın əmələ gətirən rejimə malikdirlər. Çaylarda daşqın dövrü apreldən iyul və bəzən avqust ayına qədər davam edir. Samur, Qusarçay və Qudyalçayın yüksək su səviyyəsinə çatmasında bu çayların hövzəsində yerləşən daimi qar və xırda buzlaqlar əhəmiyyətli dərəcədə təsir edirlər.

Qidalanma ehtiyatından asılı olaraq çayların axımı 0,5 l/san-dən 25 l/san-dək dəyişir və cüz'i bir sahədə 30 l/san-ə çatır. Bununla əlaqədar bu rayonda çaylar 4 axım zonasına bölünmüşdür:

a) yüksək axım zonası, 3000 m-dən artıq yüksəklikdə yerləşən Qusarçayın yuxarılarını əhatə edir; b) orta axım zonası, çayların Qusar maili düzənliyinə çıxan yerə qədərki (500-1000 m yüksəkliyə qədər) hissəni əhatə edir; c) az axım zonası, Qusar maili düzənliyinin Xəzəryanı ovalığa qədərki hissəsini əhatə edir; ç) ən az axım zonası isə çayların Xəzər dənizinə tökülənə qədər olan aşağı axımını əhatə edir;

Bu rayondakı çaylar il boyu çox bulanıq olub, özləri ilə küllü miqdarda asılı maddələr gətirirlər. Çay sularının minimum lillənmə həddi $250-500 \text{ q/m}^3$ -ə qədər olur. Maksimum lillənmə Qusarçayla Qaraçayda müşahidə olunur. Bu çaylarda lillənmənin həddi $1200-1500 \text{ q/m}^3$ arasında tərəddüd edir. Çay suları kimyəvi tərkiblərinə görə də bir-birilərindən fərqlənirlər. Quba-Qusar rayonuna daxil olan çayların suyunda həll olunan duzların miqdarı $150-300 \text{ mq/l}$ təşkil edir.

Dəvəçi-Xaçmaz rayonuna daxil olan çaylara Yan silsilədən axan və bundan əvvəlki rayona daxil olan çayların orta və aşağı axınları aiddir. Çayların su toplayıcıları alçaq yüksəkliklərdə (2500 m) yerləşməklə yağış (75 %) və yeraltı (20 %) su-

larla qidalanırlar. Bu qrup çaylara Şabrançay, Dəvəçiçay, Gilgilçay və Ataçay aiddir. Onlar yayda yağış sularından daşqın əmələ gətirən rejimə malikdirlər. Yağış yağmayan zamanı çaylarda qısa müddətli davamlı su sərfələri müşahidə olunur. Çayların sululuğu 5 l/san-dən az olub, mənsəb yaxınlığında 0,5 l/san-yə qədər azalır.

Çay sularının lilləşmə dərəcəsi yağış sularının intensivliyindən asılıdır. Lilləşmənin böyüklüyü mənbə hissədə 250-500 q/m³ olduğu halda mənsəb yaxınlığında 500-1000 q/m³ olur.

Qudyalçay, Qaraçay, Vəlvələçayın orta axında, Gilgilçayın isə aşağı axında lillənməsi 2000-4000 q/m³-ə qədər çatır. Çay sularında suda asan həll olunan qarışıqların miqdarına gəldikdə onu demək olar ki, bu rayona daxil olan çayların suları demək olar ki, minerallaşmamışlar (quru qalığın miqdarı 300-500 və 500-1000 mq/l təşkil edir.) Lakin Ataçayla Gilgilçayın aşağı axımında zəif dərəcədə minerallaşmaya təsadüf edilir.

Ərazinin təbii hidroqrafik şəbəkəsində sün'i kanallar da mövcuddur ki, onların da torpaq əmələ gəlmədə böyük rolu vardır. Samur-Abşeron kanalının ərazinin hidroloji şəraitinə təsiri olduqca böyükdür.

Bunlarla yanaşı ərazinin orta dağlıq və dağ-meşə zonasında bulaqların, dəniz sahili ovalıqda (Vəlvələçaydan şimalda) səthə yaxın şirin xassəli qrunt sularının böyük ehtiyatı vardır ki, bunların təsiri nəticəsində torpaqların hidromorflik xassələri formalaşır. Ataçayın, Dəvəçiçayın və Gilgilçayın aşağı axımı hövzələrində də qrunt suları yerin səthinə yaxındırlar (0,5-2,5 m). Həmin sular burada bu və ya digər dərəcədə minerallaşdığına görə torpaqlarda şorlaşma halları baş vermişdir. Nəhayət onu da qeyd etmək lazımdır ki, dağətəyi maili düzənlik və dəniz sahili ovalıqda çay sularından suvarma məqsədi ilə istifadə olunur. Ona görə də çay suları lillənmə dərəcəsiindən asılı olaraq suvarma zamanı torpaqlarda geokimyəvi və fiziki-kimyəvi dəyişiklik yaradır. Suların tərkibində olan asılı maddə-

lər geokimyəvi baxımdan müxtəlif xassəli olduqlarından torpaqlarda müxtəlif xassəli törəmələr yaradır.

Çay sularında lillənmə dərəcəsi yüksək olduqda suvarma zamanı torpaqların qranulometrik tərkibinə hiss olunacaq dərəcədə təsİR göstərir. Yəni, suvarma zamanı gil hissəcikləri torpaqlarda profil boyu aşağıya doğru miqrasiya etməklə qranulometrik tərkibi ağırlaşdırır və beləliklə də torpaqların su və hava rejimində mənfi fəsadlar baş verir. Bu hal xüsusən Gilgilçayın suyundan suvarma məqsədilə istifadə edildikdə daha çox müşahidə edilir. Daşqın zamanı sularının rəngi açıq olan çaylara Ataçayı, Gilgilçayı və Ağçayı; sularının rəngi tünd olan çaylara isə Samurçayı, Qaraçayı və Qudyalçayı aid etmək olar.

§ 6. BİTKİ ÖRTÜYÜ

Mə'lumdur ki, torpaq əmələgətirən amillər içərisində bitki örtüyünün özünə məxsus rolu vardır. Odur ki, bitkilərin torpaq əmələ gəlmə prosesindəki rolunu aydınlaşdırmaq məqsədilə Böyük Qafqazın şimal-şərq əkinçilik zonasından bitkiliyinin coğrafi yayılmasının izahına ehtiyac vardır.

Ümumiyyətlə, Böyük Qafqazın, xüsusən onun şimal-şərq yamacının bitkiliyi bizim əsrin əvvəllərində və son dövrlərdə A.A.Qrossheyin [48, 49], İ.İ.Karyagin [67], L.İ.Prilipko [107,108], P.D.Yaroşenko [145], V.D.Hacıyev [40] və başqaları tərəfindən öyrənilmişdir.

Tədqiqatçılar müəyyən etmişlər ki, bu ərazinin bitki örtüyündə rəngarənglik çox uzaq keçmişdən mövcud olmuşdur. Lakin, son dövrlərdə iqlimdə kontinentallaşma (quraqlaşma) dövrü olaraq baş verdiyindən bitki-torpaq sistemində böyük dəyişiklik getmişdir.

Həmin tədqiqatlara görə son dövrlərdə iqlimdə quraqlaşma ilə əlaqədar olaraq meşə bitkilərinin bozqır bitkiliyi tərəfindən

dağ ətəklərindən yuxarı qurşaqlara doğru "sıxışdırıldığı" qeyd olunur. Bununla belə, tədqiq olunan ərazinin müasir bitki örtüyü kifayət dərəcədə müxtəlif və rəngarəngdir.

Belə müxtəliflik tədqiqatçıların araşdırmalarına görə ərazi daxilində relyefin və iqlim ünsürlərinin təsiri ilə yaranmışdır. Digər tərəfdən, son 100 ildə insanların təsərrüfat fəaliyyətinin ərazinin bitki örtüyünə təsiri qabarıq şəkildə özünü biruzə vermişdir. Ərazidə təbii bitkilik şaquli zonallıq qanununa müvafiq yayılmışdır.

L.İ.Prilipko [108] bu zonanın bitki örtüyünün aşağıdakı təsnifat sxemini vermişdir: 1). yarımşəhra bitkiliyi (200 m-ə qədər); 2). dağətəyi quru bozqır bitkiliyi (200-500 m-ə qədər); 3). dağ kserofit bitkiliyi (500-1200 m-ə qədər); 4). meşə bitkiliyi (700-1800 m-ə qədər); 5). subalp çəmən bitkiliyi (1800-2200 m-ə qədər); 6). alp çəmən bitkiliyi (2200-2300 m-dən yüksək).

Yarımşəhra və dağətəyi quru bozqır bitkiliyi dəniz sahili ovalıq, Qusar maili düzənlik zonalarında və Dəvəçi-Sumqayıt massivində geniş yayılmışdı. Relyefin çökəkliklərində hidrofil və halofit bitki növləri, dağətəyi maili düzənlikdə isə efemer və efemeroidlər, yovşanlı-efemerli, yovşanlı-taxıllı-kollu, şirin xassəli qrunut suları səthə yaxın olan (Şabrançayla Samurçayın arası) sahələrdə çəmən senozunu yaradan bitkilərdən barmaqvari çayır (*Cynodon*), sürünən ayrıq (*Agropyron repens*), adi yağtikanı (*Alhagi psevdotalagi*), şovis yovşanı (*Artemisia Szovitsiana*), mavi qarayonca (*Medicago coerulea*), qarağan (*Salsola dendroides*), meyer dəvədabanı (*Zimonium meyeri*) və s. mezofil bitkilər yayılmışdır.

Alçaq və orta dağ qurşaqlarında rütubətin çoxalması ilə kol bitkiləri qarışıq yovşanlı-taxıllı və kollu-taxıllı bitki qruplaşmaları üstünlük təşkil edir. Burada alçaq boylu palıd və vələs meşələri, tək-tək iydəyarpaq armud, qaratikan, böyürtkan, yemişan və s. kol bitkiləri kollu-daşlaylı, kollu-ayrıqlı-yovşanlı

bitki qruplaşmaları yaratmışdır. Bu qruplaşmalar ərazinin cənub-qərbində Gilgilçayla Şabrançayın orta axım hövzəsini əhatə edir.

Mə'lumdur ki, kol bitkiləri ekoloji və bioloji xüsusiyyətlərinə görə ağac bitkilərinə nisbətən suya az tələbkardırlar. Lakin, bununla belə kol bitkiləri bu ərazidə torpaq əmələgəlmə prosesində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. H.Ə.Əliyev [7, s.50-56] qeyd edir ki, kolluqların arasında bitən ot bitkilərinin yaxşı inkişaf etməsi torpaqda bioloji proseslərin səmərəli gətməsinə və ümumiyyətlə torpaqların səthi yuyulmalardan qorunmasında əhəmiyyətli rol oynayırlar. Belə ki, kollu-taxıllı və kollu-müxtəlif qarışıq otlu bitki qruplaşmaları altında inkişaf etmiş boz-qəhvəyi torpaqlar tam inkişaf etmiş profilə malikdirlər və bu torpaqların akkumulyativ humus qatında humusun miqdarı 2-3 %, bəzən 4 %-ə qədər olur.

Qusar maili düzənliyinin Şabrançayla-Samurçay arasındakı hissəsinin bitki örtüyündə əsas yeri bozqır bitkiliyini əvəz etmiş mədəni (meyvə bağları, taxıl, tərəvəz) bitkilər, maili düzənliyin dağlıq qurşağında isə meşə və çəmən-bozqır bitkiliyi geniş yayılmışdır.

Ərazinin meşə qurşağı aşağı, orta və yuxarı olmaqla 3 yarım qurşağa bölünmüşdür. Dağ meşələrinin aşağı yarımqurşağında qəhvəyi, qonur dağ-meşə və qəhvəyi (bağ) meşə torpaqları üzərində gürcü palıdı, (*Cuercus Iberica*) qafqaz vələsi (*Carpinus caucasica*) və meşə talalarında meyvə ağaclarından ibarət olan palıd-vələs meşələri (bağ-meşə) tutur. Burada ağac bitkilərindən İberiya palıdı (*Quercus-iberica* Z), trautvetter ağcaqayın (*Acertrautvetteri*), hibrid qovaq (*Populus-hybrilic* Z), şərq göyrüşü (*Fraxinus excelsior*), örtülü qobu və kiçik çayların subasarında cökə ağacları yayılmışdır.

Orta meşə yarımqurşağında (700-1800 m) fıstıq və vələs-fıstıq meşələri yayılmışdır. Yuxarı meşə yarımqurşağın meşə bitkilərinin tərkibi yenidən dəyişir. Burada fıstıq ağacları şimal

yamaclarda bir qədər yuxarı qalxır və orada onu yenidən şərq palıdı, vələs və s. əvəz edir. Yuxarı hissələrdə rütubətli yerlərdə ağcaqayın (*Acer trautulleri*), qovaq (*Populus L.*) və s. yayılmışdır. Bu tipli meşələr silsiləarası hövzələrdə daha çox inkişaf etmişlər. Suayrıcılarda isə park tipli bitkilik (çəmənleşmiş meşə) formalaşmışdır.

Subalp seyrək meşəliyi əsasən 1800-2200 m-dən başlayır və burada ağac bitkilərinin təbii artımı zəifləyir. Subalp meşə yarımqurşağı tədricən alp çəmənlikləri ilə əvəz olunaraq öz yerlərini əvvəlcə kolluqlara, sonra isə alp çəmənliklərinə verir.

§ 7. TORPAQ ÖRTÜYÜ

Böyük Qafqazın şimal-şərq yamacının ekoloji xüsusiyyətlərinin təsvirindən görüldüyü kimi, o, mürəkkəb iqlim-relyef-bitki xüsusiyyətlərinə malikdir. Bununla əlaqədar olaraq burada landşaftın əsas ünsürü olan torpaqların coğrafi yayılması və genetik cəhətdən formalaşması prosesi mürəkkəb ekoloji şəraitdə getmişdir. Zonada torpaq örtüyü şaquli zonallıq qanununa uyğun olaraq yayılmışdır.

Şimal-şərq yamacın torpaq örtüyünün tədqiqinin tarixi mənbələri bizim əsrimizin 10-20-ci illərinə təsadüf etdiyi mə'lum olur. Böyük Qafqazın şimal-şərq yamacında ilk torpaq tədqiqatı 1925-1926-ci illərdə S.A.Zaxarovun rəhbərliyi ilə Azərbaycanda təşkil olunmuş torpaq ekspedisiyası tərəfindən aparılmışdır. 1935-1940-ci illərdə Quba-Xaçmaz massivində Samur-Dəvəçi kanalının çəkilməsi ilə əlaqədar olaraq suvarılan sahələrin öyrənilməsi məsələsi qarşıya qoyulur. Sonrakı illər Quba-Xaçmaz, Qusar rayonları ərazisində H.Ə.Əliyev [5, 6, 7, 11] tərəfindən tədqiqatlar aparılmışdır. Akademik H.Ə.Əliyev [11, s. 100-103, s. 177-192] Böyük Qafqazın şimal-şərq yamaclarının torpaq örtüyünü təsvir edərkən qonur dağ-meşə tor-

paqlar zonasında çəmənləşmiş qonur, qəhvəyi dağ-meşə torpaqlar zonasında isə qəhvəyi bağ və qəhvəyi-dağ (bağ) meşə kimi müstəqil torpaq tiplərinin yayıldığını göstərmişdir.

Son zamanlar (1964-1968, 1981-1990) Bakı torpaq ekspedisiyasının, sonralar Azərbaycan Dövlət Yerquruluşu Layihə İnstitutunun əməkdaşları tərəfindən aparılan tədqiqatlar nəticəsində bu ərazidə həmin torpaqların geniş yayıldığı dəqiqləşdirilmişdir. Tədqiqatlar nəticəsində zonanın düzən meşələri altında və becərilən sahələrdə qəhvəyi-meşə, qəhvəyi çəmən-meşə torpaqlarının müxtəlif növlərinin yayıldığı müəyyən edilmişdir.

Nəhayət, onu da qeyd etmək lazımdır ki, 1964-cü ilə qədər torpaqların ekoloji-genetik baxımdan təsnifləşdirilməsində müəyyən ziddiyyətli fikirlər söylənilsə də aparılmış iri miqyaslı tədqiqatlar nəticəsində torpaq örtüyünün təkmilləşmiş genetik istehsal təsnifatı işlənilib hazırlanmışdır.

Həmin təsnifatın hazırlanmasında və izahatında şaquli zonalıq qanunu əsas götürülmüşdür ki, onlar da aşağıdakılardan ibarətdir: a) dağlıq zonanın torpaqları; b) dağətəyi təpəli maili düzənlik və dəniz sahili ovalıq zonanın torpaqları.

Dağlıq zonanın torpaqları. Bu zonaya relyefin dəniz səviyyəsinin 500 m-dən yüksək yerləşən elementlərində yayılmış torpaqlar aid edilmişdir. Şübhəsiz, burada torpaqların şaquli zonal xüsusiyyətlərinə görə ərazidə yayılmasında relyeflə yanaşı bitkilik, torpaq əmələ gətirən süxurların litoloji tərkibi və insanların təsərrüfat fəaliyyəti mühüm rol oynamışdır. Təsnifat sxemi tip və yarımtiplər səviyyəsində qurulmuş və torpaqların təsnifləşdirilməsində hər iki zonada eyni qayda gözlənilmişdir [10, s. 57-63]. Dağlıq zonada yayılmış torpaqlar aşağıdakılardır :

Yuyulmuş qaratorpağabənzər dağ-çəmən ($Q^f dy$); Dağ çəmən-bozqır (yuxa və orta) ($D^b ç$); Yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə ($Q^f dm$); Meşə altından çıxmış yuyulmuş dağ-qəhvəyi ($Q^{ma} dy$); Meşə altından çıxmış tipik dağ-qəhvəyi

($Q^{ma}dt$); Meşə altından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi ($Q^{ma}dk$); Yuyulmuş qəhvəyi dağ (bağ) meşə (Q^ydb); Tipik qəhvəyi dağ (bağ) meşə (Q^tdb); Karbonatlı qəhvəyi dağ (bağ) meşə (Q^kdb); Bozqırılmış dağ-qəhvəyi (Q^bd); Adi dağ boz-qəhvəyi (B^Dq_2); Açıq dağ boz-qəhvəyi (B^Dq_1); Həmin torpaqların aqrokimyəvi xassələrinin aşağıda qısa səciyyəsi verilir.

Yuyulmuş qaratorpağabənzər dağ-çəmən ($Q_{çdy}$) torpaqlar Quba rayonunun Söhüb və Buduq təsərrüfatlarının ərazisində, 1500-1700 m yüksəklikdə yayılmışdır. Bu torpaqların qranulometrik tərkibi gillicə və gillərdən ibarət olub, fiziki gilnin miqdarı torpağın üst qatında 35,8-70,6% arasında dəyişir. Yuyulmuş qaratorpağabənzər dağ-çəmən torpaqlar humusla yaxşı təmin olunsada, onun çox hissəsi üst qatda (4,25-10,16%) toplaşmışdır. Lakin, 50-70 sm-lik qatda o, kəskin azalaraq 1,05-4,79% arasında tərəddüd edir. Ümumi azot və fosforun miqdarı da müvafiq olaraq yarım metrlik qatda 0,25-0,58 və 0,17-0,42% arasında tərəddüd edir. Su məhlulunda pH 5,7-7,1 olub, zəif turş və neytral mühitə malikdir. Udulmuş əsasların miqdarı bu torpaqlarda 14,5-38,0 mq-ekv. arasında dəyişir.

Dağ çəmən-bozqır ($D_{ç}$) torpaqlar subalp zonada relyefin güney yamaclarında yayılmışdır. Onları əmələgətirən süxurların əksəriyyəti gilli şistlərdən, qum daşlarından və karbonatlı süxurların aşınma materiallarından təşkil olunmuşdur. Qranulometrik tərkibi üst qatda gilli, orta və ağır gillicəlidir. Fiziki gilnin miqdarı 37,2-67,7% arasında dəyişir. Qaratorpağabənzər dağ-çəmən torpaqlarla müqayisədə dağ çəmən-bozqır torpaqlar humusla zəif təmin olunmuşlar. Humusun miqdarı üst qatda 2,18-5,59%, dənəvər torpaq (A+B) qatında isə 1%-ə qədərdir. Ümumi azot və fosforun miqdarı müvafiq olaraq 0,03-0,29 və 0,04-0,24 % arasında dəyişir. Torpaq profili karbonatlıdır (2,09-21,8%). Udulmuş əsasların cəmi 13,8-28,6 mq-ekv, rN isə 6,8-7,4 arasında tərəddüd edir.

Yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə (Q_{çdm}) torpaqları
Böyük Qafqazın şimal-şərq yamacında meşələri əvəz etmiş çəmən və çəmən-bozqır bitkilər altında yayılmışdır. Yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə torpaqların qranulometrik tərkibi orta və yüngül gillicəlidir. Fiziki gilini miqdarı üst qatda 28,1-68,9%, profildə isə 22,5-68,9%-dir. Bu torpaqlar humusla orta dərəcədə təmin olunmuşlar. Biçənək altında humusun miqdarı 5,27-8,62%, becərilən sahələrdə isə 3,57%-dir. Humus profil aşağı tədricən azalır. Ümumi azot və fosforun miqdarı yarım-metrlik qatda 0,16-0,48 və 0,12-0,34% arasında dəyişir. Bu torpaqlar udulmuş əsaslarla doymuşlar və onların miqdarı yarım-metrlik qatda 11,2-36,2 mq-ekv-dir. Bə'zi hallarda Na kationu ilə birlikdə H⁺ kationuna da rast gəlinir. Torpaq mühiti zəif turş-neytraldır. (pN 5,9-7,8)

Dağ qəhvəyi (Q_d) torpaqlar şimal-şərq əkinçilik zonasının dağlıq hissəsində ən geniş yayılmış torpaq tipi hesab olunur. Zona daxilində dağ qəhvəyi torpaqların aşağıdakı yarımtipləri yayılmışdır: meşəaltından çıxmış yuyulmuş dağ-qəhvəyi (Q^{ma}dy), meşəaltından çıxmış tipik dağ-qəhvəyi (Q^{ma}dt), meşəaltından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi (Q^{ma}dk), yuyulmuş qəhvəyi dağ (bağ) meşə (Q^ydb), tipik qəhvəyi dağ (bağ) meşə (Q^kdb), karbonatlı qəhvəyi dağ (bağ) meşə (Q^kdb), bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi (Q^bd) torpaqlar.

Dağ qəhvəyi torpaqlar yaxın keçmişdə meşə altında olmuşdur. Onların yayıldığı sahələrin relyefi yastı suayrıcılardan, dağarası vadilərdən, zəif maili yamaclardan, torpaq əmələgətirən süxurları isə karbonatlı gillicələrdən, gilli şistlərdən və qum daşlarının aşınma materiallarından təşkil olunmuşdur. Aqronomik baxımdan bu torpaqlar münbit torpaqlar hesab olunurlar. Üst qatda fiziki gilini miqdarı yarımtiplər səpkisində 14,8-65,5% arasında dəyişir. Humusun miqdarı da böyük dəyişikliyə malikdir. Ən çoxu tipik dağ (bağ) meşə torpaqlarında

(5,90%), ən az isə meşəaltından çıxmış tipik qəhvəyi (2,01-3,54%) torpaqlarda müşahidə edilir. Ümumi azot və fosforun miqdarı da qəhvəyi torpaqların tipoloji xüsusiyyətlərindən asılı olaraq böyük dəyişikliyə malikdir. Torpaq mühitinin reaksiyası 6,3-8,6 arasında dəyişir.

Dağ boz qəhvəyi (Bdq) torpaqlar şimal-şərq əkinçilik zonasında quru bozqırların dəniz səviyyəsindən 550-900 m yüksəkliyə malik yastı suayrıcılarında və şimal-şərq baxarlı yamaclarında yayılmışdır. İki əsas yarım tipdən ibarətdir: adi dağ boz qəhvəyi (Bdq2) və açıq dağ boz-qəhvəyi (Bdq1) torpaqlar.

Dağ boz qəhvəyi torpaqlar gillicəli və qismən də gillidirlər; fiziki gil in miqdarı 43,2-72,3% arasında tərəddüd edir. Humusun miqdarına görə (2,12-3,15%) adi dağ boz-qəhvəyi torpaqlar açıq dağ boz-qəhvəyi torpaqlarından yaxşı (1,21-1,81%) təmin olunmuşlar. Ümumi azot və fosforun miqdarı adi dağ boz-qəhvəyi torpaqda 0,11-0,23 və 0,12-0,23%, açıq dağ boz-qəhvəyi torpaqlarda isə 0,09-0,14 və 0,10-0,18%-dir. Hər ikisinin profili karbonatlı olub, torpaq məhlulunun reaksiyası 7,1-8,4 arasında tərəddüd edir.

Dağətəyi təpəli maili düzənlik və dəniz sahili ovalıq zonasının torpaqları. Bu zonaya relyefin yüksəkliyi - 28-500 m arasında dəyişən elementlərində yayılmış torpaqlar aid edilmişdir. Torpaqların bu zonada yayılmasında və onların təsnifləşdirilməsində dağlıq zonada olduğu kimi şaquli zonallıq qanunu nəzərə alınmışdır. Lakin, hidroloji (hidromorfluq) və antropoloji amillərin təsiri ilə torpaqların təsnifləşdirilməsində intrazonallıq özünü daha aydın büruzə vermişdir. Təpəli maili düzənlik və dəniz sahili ovalıq zonada yayılmış torpaqlar bir çox tədqiqat materialları və bizim tərəfimizdən aparılmış araşdırmalar nəticəsində aşağıdakı kimi təsnifləşdirilmişdir. Açıq boz-qəhvəyi Bq₁ ; Adi boz-qəhvəyi Bq₂ ; Çəmən boz-qəhvəyi Bq_ç ; Çəmən-qəhvəyi Q_ç ; Suvarılan çəmən-qəhvəyi Q_ç^s ; Boz-qonur

Bq ; Açıq çəmən-boz Çb₁ ; Adi çəmən-boz Çb₂ ; Tünd çəmən-boz Çb₃; Bataqlı-çəmən Bç; Subasar-çəmən Sç; Şoranlar Şn.

Həmin torpaqların tiplər səviyyəsində aqrokimyəvi xassələrinin qısa səciyyəsi aşağıda verilir.

Boz-qəhvəyi (Bq) torpaqların yayıldığı ərazinin relyefi təpəli yüksəkliklərdən, dağətəyi maili düzənliklərdən ibarətdir. İki yarım tipə ayrılırlar: açıq boz-qəhvəyi (Bq₂) və adi boz-qəhvəyi (Bq₁) torpaqlar. Açıq boz-qəhvəyi torpaqlar konqlomerat və əhəngli suxurlar, adi boz-qəhvəyi torpaqlar isə delüvial-prolüvial suxurlar üzərində formalaşmışlar. Qranulometrik tərkibləri gillicəli və gilli olub, fiziki gilin miqdarı 28,8-60,4 və 25,5-61,6% arasında tərəddüd edir. Boz-qəhvəyi torpaqlar humusla zəif təmin olunmuşlar, onun miqdarı 2,45%-dən çox olmur. Ümumi azot və fosforun miqdarı da yarım metrlik qatda 0,07-0,19% və 0,07-0,17%, 0,07-0,15 və 0,06-0,16%-dir. Torpaq profili karbonatlı olub, torpaq məhlulunun reaksiyası neytral və zəif qələvidir (pH 7,0-8,1).

Çəmən boz-qəhvəyi (B^fq) torpaqlar dağətəyi maili düzənliyin şərq və şimal-şərq hissəsində yayılmışdır. Onların inkişafında səthi və mövsümü xarakter daşıyan qrunut sularının təsiri böyükdür. Bu səbəbdən çəmən senozu güclü inkişaf etmiş və humuslaşmış torpaq profilinin qalınlığı çoxalmışdır (70-80 sm). Bu torpaqların qranulometrik tərkibi gilli, orta və ağır gillicəlidir; fiziki gilin miqdarı 41,0-76,1%-ə qədərdir. Humusun miqdarı 1,58-2,77%, ümumi azot və fosforun miqdarı isə 0,10-0,30 və 0,11-0,28%-dir. Torpaqların profili zəif karbonatlıdır. Torpaq məhlulunun reaksiyası neytrala (pH 6,9-7,4) yaxındır.

Çəmən qəhvəyi (Qç) və Suvarılan çəmən-qəhvəyi (Qsç) torpaqlar düzən ərazilərin çəmən-meşə və kənd təsərrüfatı bitkiləri altında yayılmışdır. Bu torpaqlar səthdən və qrunut suları vasitəsi ilə kifayət qədər nəmlənmə imkanına malik olduqlarına görə çəmənləşmə prosesinə məruz qalmışlar. Suvarılan çə-

mən-qəhvəyi torpaqlarda "B" illüvial qatı özünü daha aydın biruzə verir. Hər iki torpaqda qranulometrik tərkib yüngül gillicəlidən gilə qədər dəyişir. Ona görə də fiziki gilin miqdarı böyük tərəddüdə (20,8-70,2%) malikdir. Humusla təminat orta dərəcədədir. (1,95-3,28% və 1,83-3,80%). Ümumi azot və fosforun miqdarı yarım metrlik torpaq qatında çəmən-qəhvəyi torpaqlarda 0,09-0,24% və 0,09-0,23%, suvarılan çəmən-qəhvəyi torpaqlarda isə 0,09-0,23 və 0,09-0,25%-dir. Torpağın profili karbonatlı olub, torpaq mühitinin reaksiyası 6,9-8,1 və 6,9-7,9-dur. Bu torpaqların bir qismi zəif şorakətləşməyə məruz qalmışdır.

Boz-qonur (Bq) torpaqlar Dəvəçi və Siyəzən rayonları ərazisindəki alçaq yüksəkliklərdə yayılmışlar. Torpaq əmələgətirən süxurları prolüvial və IV dövrün Xəzər çöküntülərindən təşkil olunmuşdur. Qranulometrik tərkibi əsasən gilli və ağır gillicəlidir; fiziki gilin miqdarı 48,8-90,7%-dir. Humusun miqdarı üst qatda 1,41-2,45% olub, bir metrlik qatda 0,70%-ə qədər tədricən azalır. Ümumi azot və fosforun miqdarı 0,08-0,18 və 0,07-0,17 % arasında dəyişir. Boz-qonur torpaqların profili karbonatlıdır. Bu torpaqlar şorlaşma və şorakətləşməyə məruz qalmışlar. Na kationunun miqdarı udulmuş əsasların 2,86-10,44% təşkil edir. Torpaq məhlulu zəif qələvi və qismən neytraldır (pH 7,0-7,7).

Çəmən-boz (ÇB) torpaqlar Xaçmaz və Dəvəçi rayonlarının dənizsahili ovalıq hissəsində ayrı-ayrı konturlar şəklində yayılmışlar. Torpaqəmələgətirən süxurları çayların gətirmə materialları və dəniz çöküntülərindən ibarətdir. Çəmən-boz torpaqlar üç yarım tipə bölünür: açıq çəmən-boz (Çb₁), adi çəmən-boz (Bç₂) və tünd çəmən-boz (Çb₃). Qranulometrik tərkibinə görə çəmən-boz torpaqlar gilli və gillicəlidirlər; fiziki gilin miqdarı 26,1-66,90% arasında dəyişir. Humusla təminatına görə açıq çəmən-boz torpaqlar zəif (1,37-1,94%), adi çəmən-boz orta (2,06-2,74%), tünd çəmən boz torpaqlar

yaxşı (3,04-6,57%) tə'min olunmuşlar. Ümumi azot və fosforun da miqdarı humusa uyğun olaraq, 0,11-0,19 və 0,08-0,19%, 0,07-0,17% və 0,08-0,16%, 0,21-0,39% və 0,09-0,39% arasında tərəddüd edir. Torpağın profili bütün hallarda karbonatlıdır. Torpaqlar şorlaşma və şorakətləşməyə mə'ruz qalmışlar. Torpaq məhlulunun reaksiyası neytral və zəif qələvidir (pH 6,9-8,6).

Subasar-çəmən (Sç) torpaqlar çayların düzənlik zonaya daxil olan aşağı axınlarının yataqlarında və onların subasarında yayılmaqla səth və qrunut suları ilə nəmlənmə rejiminə malikdir. Subasar-çəmən torpaqların səciyyəvi xüsusiyyətlərindən biri çay daşqınları zamanı səthinin çöküntülər ilə örtülməsi və beləliklə, bu torpaqların bir növ "cavanlaşma" prosesinə mə'ruz qalmasıdır. Bu torpaqların qranulometrik tərkibi gillicəli və gillidir; fiziki gilin miqdarı 20-70% arasında dəyişir. Humusun miqdarı üst qatda 1,92-4,41% olub, profildə aşağıya getdikcə azalır. Ümumi azot və fosforun miqdarı müvafiq olaraq 0,06-0,23% və 0,06-0,21%-dir. Subasar-çəmən torpaqların profili karbonatlıdır. Qismən zəif şorakətləşməyə mə'ruz qalmışlar. Torpaq məhlulunun reaksiyası zəif qələvi və qələvidir (pH 7,5-8,2).

Hər iki zonada yayılmış torpaqların aqrokimyəvi xassələrinin analitik mə'lumatları əlavə 1-də verilir.

II FƏSİL. AZƏRBAYCANIN ŞİMAL-ŞƏRQ ƏKİNCİLİK ZONASI TORPAQLARININ BONİTİROVKASI

§ 8. RESPUBLİKAMIZDA TORPAQLARIN BONİTİROVKASININ QISA TƏDQIQ TARİXİ

Torpaqların bonitirovkasının çox qədim tarixinin [69] olmasına baxmayaraq, onun müasir üsullarla tədqiqi əsrimizin 50-60-cı illərində başlanmışdı. Bu sahədə elmiəxtarışların aparılmasında bir sıra xarici ölkə mütəxəssislərinin [2, 15, 16, 24, 25, 29, 30, 36, 39, 47, 50, 52, 53, 55, 60, 64, 65, 68, 70, 71, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 97, 98, 109, 110, 115, 116, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 135, 136, 139, 142, 143, 144, 148, 149, 150, 151, 152, 153] xüsusi rolu olmuşdur.

Respublikamızda torpaqların bonitirovkasının elmi-nəzəri və metodiki əsaslarının öyrənilməsinə 50-ci illərin sonu, 60-cı illərin əvvəllərində başlanmışdır. Bu sahədə ilk tədqiqat işləri V.R.Volobuyev [33, 34, 35] və E.M.Salayevə [112] məxsusdur. Sonrakı illər Y.İ.Kostyuçenko [72], M.P.Babayev [20, 21], R.H.Məmmədov [94] Azərbaycanın əsasən Arazboyu, Qarabağ düzü və Naxçıvan regionlarında torpaqların qiymətləndirilməsilə bağlı tədqiqat işləri aparmışlar. Tədqiqatlar nəticəsində ərazilərin torpaq örtüyünün xassələri ilə bitkilərin məhsuldarlığı arasındakı korelyativ əlaqədən istifadə edərək qiymət meyarları və təshih əmsalları tapılmış, ərazilərin bonitet şkalaları və bonitet kartoqramları [72] və aqroistehsalat qruplaşdırılma xəritələri [20] tərtib edilmişdir.

Respublikamızda 60-cı illərin sonu və 70-ci illərin əvvəllərdən etibarən kənd təsərrüfatında baş verən yüksəliş ilə əlaqədar torpaqların bonitirovkasına olan ehtiyac bu istiqamətdə tədqiqatlara diqqətin artırılmasına səbəb olur. Həmin illərin tələbin-

dən irəli gələrək respublikamızda torpaqların bonitirovkası üzrə tədqiqatların vahid bir metodika əsasında səmərəli təşkili üçün 1973-cü ildə V.R.Volobuyev, M.E.Salayev, Ş.G.Həsənov və Y.İ.Kostyuçenkonun müəllifliyi ilə “Azərbaycanda torpaqların bonitirovkasının keçirilməsinə dair metodiki göstəriş” [99] hazırlanıb çap olunur. Digər dəyərli vəsait həmin il Ş.G.Həsənov, R.Ə.Əliyeva tərəfindən Azərbaycan torpaqlarının 1:500000 miqyasında tərtib edilmiş bonitet kartoqramıdır.

70-ci illərin tədqiqatlarının səciyyəvi cəhətlərindən biri də, həmin dövrdən etibarən təkcə Respublika miqyasında deyil, ayrı-ayrı regionlar, inzibati rayonlar, hətta təsərrüfatlar səviyyəsində tədqiqatların genişlənməsidir. Həmin dövrdə ilk dəfə R.Ə.Əliyeva [12] kiçik ərazi daxilində Salyan rayonunun suvarılan pambıqaltı torpaqlarının bonitirovkasını aparmış, təshih əmsalları kimi torpağın qranulometrik tərkibi, şorlaşma və şorakətləşməsindən istifadə etmişdir.

Təbii biosenozların, məhz qış otlaqlaraltı torpaqların qiymətləndirilməsi ilk dəfə Q.Ş.Yaqubov [144] və Q.Ş.Məmmədov [82, 83, 88, 89] tərəfindən aparılmışdır. Q.Ş.Yaqubov ilk dəfə otlaq bitkilərinin yem vahidi ilə torpaqların daxili keyfiyyəti arasında korelyativ əlaqədən istifadə edərək qiymətləndirmə meyarlarını müəyyən etmişdir.

Q.Ş.Məmmədov Mil düzü otlaq torpaqlarını qiymətləndirərək meyar kimi torpaqların daxili keyfiyyət göstəriciləri ilə yanaşı otlaqların məhsuldarlığını və yem vahidini götürmüşdür. Bioiqlim potensialından (BİP) ilk dəfə təshih əmsalı kimi istifadə olunması da müəllifə məxsusdur. Bu tədqiqatlar əsasında 1978-ci ildə M.E.Salayev, Ş.G.Həsənov, R.Ə.Əliyeva, Q.Ş.Məmmədovun birgə müəllifliyi ilə “Azərbaycan SSR otlaq torpaqlarının bonitirovkasına və ondan səmərəli istifadə edilməsinə dair metodiki tövsiyələr” hazırlanıb nəşr etdirilmişdir.

Çoxillik bitkiləraltı torpaqların bonitirovkası probleminin 70-80-ci illərdə ortaya çıxması həmin illər Respublikamızda çayçılıq və üzümçülüğün sürətli yüksəlişi ilə bağlı idi. Bununla əlaqədar ilk dəfə D.R.Əhədov [19] yarımstasionar şəraitdə çay bitkisinin tələbinə uyğun olaraq qiymətləndirmə üçün me'yar və təshih əmsallarını müəyyən edərək Astara inzibati rayonu ərazisində çayaaltı torpaqların bonitirovkasını aparmışdır.

A.H.Vəliyevin [31] tədqiqatları nəticəsində isə Lənkəran zonasında çayayararlı torpaqların bonitet şkalası tərtib edilmiş, yeni plantasiyaların salınmasından ötrü torpaq ehtiyatları müəyyənləşdirilmiş, onların aqroistehsalat qruplaşdırılması aparılmışdır. Müəllif tərəfindən ilk dəfə olaraq torpağın ümumi karbonatlığının üzümün məhsuldarlığına və keyfiyyətinə təsiri də öyrənilmiş və bu torpaq amilinin optimal göstəriciləri əsasında qiymətləndirmə üçün təshih əmsali tapılmışdır.

Üzümaltı torpaqların bonitirovkası Ş.A.Bədəlov [23] və S.M.Hüseynov [51] tərəfindən öyrənilmişdir. Ş.A.Bədəlov torpağın fiziki və kimyəvi xassələrinin, S.M.Hüseynov isə relyef amillərinin–yamacların baxarlılıq və meyilliyinin üzümün şəkərliyinə və məhsuldarlığına təsirini tədqiq etmişlər. Tədqiqat nəticəsində Dağ Şirvan və Dağ Qarabağın üzümaltı torpaqlarının bonitet şkalaları və kartoqramaları tərtib edilmişdir. Bu tədqiqatların nəticəsi kimi “Azərbaycan SSR-in üzüm və çayaltı torpaqlarının bonitirovkasına dair metodik tövsiyələr” [101] və “Torpaq kadastrı məqsədləri üçün torpaqların bonitirovkasına dair tövsiyələr” [102] nəşr edilmişdir.

80-ci illərin ikinci yarısından etibarən Respublikamızda pambıqçılığın genişlənməsi ilə əlaqədar meliorasiya işlərinin artması, eynilə meşələrimizin qorunması, bərpası ilə bağlı tədbirlərin genişlənməsi suvarılan və meşəaltı torpaqların bonitirovkasını aktualaşdırdı. Bu baxımdan Ə.Ə.Mikayılovun [104] Şirvan düzündə apardığı tədqiqatlar dövrün tələblərinə cavab

verirdi. Müəllif əvvəlki tədqiqatların suvarılan torpaqlar üçün təklif etdiyi me'yar və təshih əmsallarından istifadə etməklə kifayətlənməmiş, meliorasiya edilmiş ərazilərdə taxıl və pambıq bitkilərinin məhsuldarlığı ilə sahənin hamarlılığı arasında əlaqəni müəyyən edərək, bundan qiymətləndirmədə təshih əmsalı kimi istifadə etmişdir.

Meşəaltı torpaqların bonitirovkası F.A.Piriyeva [106] və S.R.Tağıyev [119] tərəfindən Böyük Qafqazın cənub-şərq və şimal-şərq yamaclarında aparılmışdır.

Qeyd edək ki, 70-80-ci illərdə torpaqların bonitirovkası müxtəlif regionların torpaqlarını və kənd təsərrüfatı bitkilərini əhatə etməklə aparılsa da, həmin işlərin ümumi metodiki sxemi aşağıdakı kimi idi: tədqiq edilən ərazilərdə qiymətləndirmə üçün etalon torpaqların və qiymət meyarlarının seçilməsi; əsas bonitet şkalalarının qurulması; kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığı ilə torpağın dəyişkən göstəriciləri arasındakı korelyativ əlaqədən istifadə etməklə təshih əmsallarının tapılması və nəhayət, təshih əmsallarının tətbiqi ilə açıq bonitet şkalasının qurulması; torpaqların növmüxtəlifliklərinin göstəriciləri əsasında aqro-istehsalat qruplaşdırılmasının aparılması və tədqiq edilən ərazilər üçün bonitet kartoqramının tərtibi. Hazırda bu sxemdə aparılan qiymətləndirmə işləri torpaqsünəşliq elminə "ən'ənəvi bonitirovka" adı ilə daxil olmuşdur.

80-ci illərin ikinci yarısından etibarən Q.Ş.Məmmədovun təşəbbüsü ilə torpaqların bonitirovkasında müasir metodlardan istifadəyə geniş yer verilir. Belə ki, torpaqların bonitet balları tapılarkən torpaq-ekoloji indeks (TEİ) və digər riyazi düsturlardan istifadə olunması [59, 88], torpaq örtüyü strukturunun qiymətləndirməsində meyar və təshih əmsalları kimi götürülməsi [41, 63], torpaq örtüyünü ekoloci çəhətdən qiymətləndirməklə torpaqların bonitirovkasının ekoloji problemlərə cəlb edilməsi [90] və bu vacib istiqaməti istehsalatın tələblə-

rinə daha yaxınlaşdırmaq istəyi [89] bu dövrün tədqiqatları üçün səciyyəvidir.

90-ci illərin ikinci yarısından etibarən respublikamızda başlamış torpaq islahatı, torpaq kadastrı, o cümlədən torpaqların bonitirovkası ilə bağlı tədbirlərin əhəmiyyətini nəinki azaltmamış, əksinə, dəfələrlə artırmışdır. Torpaq mülkiyyət münasibətlərində baş verən dəyişikliklər, torpaqların alqı-satqısı, girova qoyulması, torpaq rüsumları ilə bağlı normativlərin hazırlanması torpaqların bonitirovkasını ön plana çəkmişdir [91, 92, 93].

Lakin yaranmış yeni şəraitdə, xüsusən də ölkənin kənd təsərrüfatının ixtisaslaşmasında baş verən bəzi dəyişikliklər, torpaqların xırda mülkiyyətçilər arasında bölüşdürülməsi iri sahələrin qiymətləndirilməsinə yönəlmiş "ən'ənəvi bonitirovkamın" elmi nəzəri və metodiki əsaslarında bəzi dəyişiklərin edilməsini tələb edir.

§ 9. TORPAQLARIN BONİTİROVKA ME'YARLARININ RİYAZİ-STATİK ÜSULLA TƏ'YİNİ

Tədqiqatçıların çoxsaylı göstəricilərlə üzləşdiklər müasir elmin demək olar ki, əksər sahələrində materialların riyazi-statistik təhlili zəruridir. Torpaq ilə bağlı tədqiqatlarda, xüsusən də torpağı səciyyələndirən diaqnostik göstəricilər təyin edilərkən, çoxsaylı analiz materiallarının etibarlılığının riyazi-statistik üsullarla yoxlanılmasına ehtiyac vardır [102].

70-80-ci illərdən etibarən torpaqların bonitirovkası ilə bağlı tədqiqatlarda da riyazi-statistik metodlardan istifadə edilir. İstər keçmiş ittifaq, istərsə də ayrı-ayrı respublikalar səviyyəsində qəbul edilmiş metodlarda bu problemə böyük diqqət yetirilmişdir. Hazırda da torpaqların bonitirovkası ilə bağlı işlər

aparılarəkən, qiymət me'yarlarının tapılmasının ümumi qəbul edilmiş [89, 101, 102] riyazi-statistik üsullarından istifadə edilir.

Ayrı-ayrı me'yarları səciyyələndirən göstəricilərin (humus, azot, UƏC- udulmuş əsasların cəmi) riyazi təhlili göstəricinin orta hesabi qiymətinin (3.1) tapılması ilə başlayır:

$$M = \Sigma V : n \quad (3.1)$$

Burada, M-göstəricinin orta hesabi qiyməti; ΣV -göstəriciyə daxil edilmiş ədədlərin cəmi; n -müşahidələrin sayı.

Qeyd etmək lazımdır ki, orta hesabi qiymət əsasında sıradakı ədədlərin orta göstəricidən uzaqlaşması haqqında fikir söyləmək çətindir, ona görə də orta kvadratik uzaqlaşmanın (σ) tapılması vacibdir (3.2). Bu göstərici aşağıdakı düsturla müəyyən edilir:

$$\sigma = \pm \sqrt{\Sigma x^2 : n - 1} \quad (3.2)$$

Burada σ - orta kvadratik uzaqlaşma; $\sqrt{\Sigma x^2}$ - sıraya daxil olan ədədlərin orta hesabi qiymətdən uzaqlaşması; n - müşahidələrin (sıradakı ədədlərin) sayı.

Əldə edilmiş orta hesabi qiymətin dəqiqliyinə əmin olmaqdan ötrü onun orta xətasını (m) da bilmək lazımdır (3.3):

$$m = \pm \sigma \cdot \sqrt{n} \quad (3.3)$$

Burada m - orta xəta; σ - orta kvadratik uzaqlaşma; n - müşahidələrin sayı.

Orta kvadratik göstərici (σ) çox vacib statistik vahid olsa da, dəyişkənliyin tam analizi üçün onun mövcudluğu kifayət

deyildir. Bu göstəricinin nisbi dəyişkənliyinin hesablanması da vacibdir. Bundan ötrü dəyişkənlik əmsalı (S) tapılır (3.4):

$$C = \pm 100\sigma : M \quad (3.4)$$

Burada S - dəyişkənlik əmsalı; σ - orta kvadratik uzaqlaşma; M - orta hesabi qiymət.

Orta xəta (m) orta hesabi qiymətdən faizlə də ifadə edilə bilər; yəni orta hesabi qiyməti və onun orta xətasını bilməklə orta hesabi qiymətin dəqiqlik göstəricisini (R) tapa bilərik (3.5):

$$R = \pm 100 m : M \quad (3.5)$$

Burada R - dəqiqlik göstəricisi; m - orta xəta; M-orta hesabi qiymət.

Aldığımız orta hesabi qiymətin (M) digər dəqiqlik göstəricisi e'tibarlılıq dərəcəsidir. (t) O, aşağıdakı düsturla tapılır (3.6):

$$t = M : m \quad (3.6)$$

Burada t -e'tibarlılıq dərəcəsi; M-orta hesabi qiymət; m - orta xəta.

Beləliklə, ümumi qəbul edilmiş metodika əsasında bizim tərəfimizdən yuxarıdakı düsturdan istifadə etməklə Azərbaycanın şimal-şərq əkinçilik zonası torpaqlarının bonitirovka me'yarlarının orta hesabi qiyməti (M), orta kvadratik uzaqlaşması (σ), orta xətası (m), dəyişkənlik əmsalı (S), dəqiqlik göstəricisi (R) və e'tibarlılıq dərəcəsi (t) tapılmışdır. Alınan bu göstəricilər zona torpaqlarının bonitirovkası zamanı qiymət me'yarlarının (torpağın daxili diaqnostik göstəricilərinin) obyektiv əlamətlər əsasında seçildiyini göstərir.

§ 10. ZONA TORPAQLARININ AYRI-AYRI XASSƏLƏRİ İLƏ KƏND TƏSƏRRÜFATI BİTKİLƏRİNİN MƏHSULDARLIĞI ARASINDA ASILILIĞIN TƏYİNİ

Torpağın tərkib hissələri ilə bitki arasında müvazinət qanununun (korelyasiya qanununun) olması V.V.Dokuçayevin fikrincə, torpaqların bonitirovkası ilə bağlı işləri asanlaşdırır. O, Rusiya torpaqlarının qiymətləndirilməsini təhlil edərkən belə qeyd edirdi: "torpaqların müqayisəli qiymətinin müəyyən edilməsinin yeganə yolu torpağın daxili keyfiyyətinin öyrənilməsidir." Ona görə də torpaqları keyfiyyətə qiymətləndirərkən, yalnız təbii-tarixi nöqtəyi nəzərdən bitki ilə əlaqəsini hərtərəfli öyrəndikdən sonra torpağın qiymətləndirilməsi mərhələsinə keçilməlidir. Torpağın bonitet balını müəyyən etmək üçün me'yar ola biləcək torpağın diaqnostik əlamət və xassələrinin düzgün seçilməsi, əslində torpaqların bonitirovkasının əsasını təşkil edir. Bu baxımdan təbii proseslər və obyektlər arasında əlaqələrin mövcudluğunu yoxlamaqdan ötrü istifadə olunan korelyativ və reqressiv analiz metodları torpağın təbii xassələri ilə kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığı arasındakı əlaqəni və ya nisbəti çox böyük dəqiqliklə tapmağa imkan verir. Bu əsasda torpaqların bonitirovkası zamanı me'yarlar kimi istifadə olunacaq torpağın təbii xassə və əlamətlərini tapmaq böyük problem doğurmur.

Ədəbiyyat mənbələrini araşdırarkən mə'lum olmuşdur ki, bir çox tədqiqatçılar [3, 12, 17, 18, 38] torpağın təbii xassələri ilə kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığı arasında çox sıx korelyativ əlaqələrin olduğunu müəyyən etmişlər.

Torpağın ayrı-ayrı xassə və əlamətləri ilə kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığı arasında mövcud korelyativ asılılıqları tapmaqdan ötrü Azərbaycanın şimal-şərq əkinçilik zonası şəraitində kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığına tə'sir

göstərən torpağın diaqnostik göstəriciləri tədqiq edilmişdir. Əldə edilmiş məlumatlar əsasında statistik variasiya metodundan istifadə edərək torpağın ayrı-ayrı xassələri ilə müxtəlif kənd təsərrüfatı bitkiləri arasında əlaqəni əks etdirən korelyasiya əmsalı (r) aşağıdakı düstur vasitəsi ilə tapılmışdır (3.7):

$$r = \frac{\sum ax \cdot ay}{\sqrt{\sum ax^2 \cdot ay^2}} \quad (3.7)$$

Burada r - korelyasiya əmsalı; $\sum ax \cdot ay$ - ayrı-ayrı variantların orta göstəricidən tərəddüdünün cəmidir.

Tədqiqatlar nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, Azərbaycanın şimal-şərq əkinçilik zonasında əkinəyararlı torpaqların bir sıra diaqnostik göstəriciləri ilə kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığı arasında çox əhəmiyyətli və sıx korelyativ əlaqə mövcuddur. Qeyd etmək lazımdır ki, zona üçün tərəvəz, meyvə və taxıl səciyyəvi kənd təsərrüfatı bitkiləri olduğu üçün "torpaq-bitki" korelyasiya əlaqələri yoxlanılarkən bu bitkilərin məhsuldarlığı göstəricilərindən istifadə olunmuşdur.

Bizim aldığımız rəqəmlərdən göründüyü kimi, zonanın kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığının torpaqların bonitirovka me'yarları kimi götürülmüş xassələri ilə (humus, azot, UƏC) kifayət qədər sıx korelyativ əlaqə vardır. Bu göstərici 0,68-0,96 həddində dəyişir (cədvəl 3.1).

Cədvəl 3.1.

Torpağın bonitet amilləri ilə taxıl, tərəvəz, meyvə bitkilərinin məhsuldarlığı arasında korelyasiya əmsalı

Torpağın bonitet amilləri	Taxıl	Tərəvəz	Meyvə
Humus (0-100), balla	0,71	0,88	0,96
Azot (0-50 sm), balla	0,81	0,96	0,68
UƏC (0-50 sm), balla	0,81	0,68	0,84

Cədvəldən göründüyü kimi, Şimal-şərq zonasında (Quba, Qusar, Xaçmaz rayonları təsərrüfatlarının mə'lumatı əsasında) humusun torpaqdakı ehtiyatı ilə meyvə bitkilərinin məhsuldarlığı arasında sıx (0,96), tərəvəzlə yaxşı (0,88), taxılla kifayət (0,71) qədər sıx korelyativ əlaqə mövcuddur. Azotun ehtiyatı ilə tərəvəzin məhsuldarlığı isə sıx (0,96), taxılla yaxşı (0,81), meyvə ilə kifayət (0,68) qədər korelyativ əlaqə vardır. Humus və azotdan fərqli olaraq UƏC-nin hər üç bitki qrupu ilə korelyativ əlaqəsi yaxşı və kafidir (0,81; 0,68; 0,84).

Aparılan tədqiqatlar nəticəsində Azərbaycanın şimal-şərq əkinçilik zonasında torpaqların ballarla ifadə olunmuş ayrı-ayrı xassələri ilə kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığı arasında korelyativ əlaqə ilə yanaşı, torpaqların münbitliyinin ümumi göstəricisi olan yekun balları ilə bitkilərin məhsuldarlığı arasında da belə bir əlaqə tapılmışdır (cədvəl 3.2).

Cədvəl 3.2.

Azərbaycanın şimal-şərq əkinçilik zonasının bə'zi torpaqlarının yekun balı (x) ilə kənd təsərrüfatı bitkilərinin balla verilmiş məhsuldarlığı (y) arasında korelyativ əlaqə

Torpaqların adı	Taxıl		Tərəvəz		Meyvə	
	x	y	x	y	x	y
Dağ- qəhvəyi	78	83	78	98	78	95
Dağ boz-qəhvəyi	68	83	68	85	68	-
Çəmən-qəhvəyi	92	95	92	94	92	-
Suvarılan çəmən-qəhvəyi	100	98	100	98	100	98
Subasar-çəmən	108	99	108	99	108	98

§ 11. TORPAQLARIN TƏBİİ XASSƏLƏRİNƏ SÖY-KƏNMƏKLƏ ƏSAS BONİTET ŞKALALARININ TƏRTİBİ

Azərbaycanının şimal-şərq əkinçilik zonasında ayrı-ayrı yarımzonalar üzrə torpaqların əsas bonitet şkalaları tərtib edilərkən, zona daxilində yayılmış torpaqların tip və yarım tipləri üzrə, səciyyəvi təsərrüfatları (hər hansı bir tipin 80%-dən çox ərazini əhatə etdiyi) əhatə etməklə torpaq göstəriciləri (humus, azot, UƏC) toplanmış, riyazi-statistik üsulla təhlil edilmişdir. Respublikamız üçün işlənmiş torpaqların bonitirovkası metodikasına uyğun olaraq torpaqların bonitet balları bə'zi hallarda kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığının balla ifadə olunmuş göstəriciləri ilə müqayisə edilir. Bu cür yanaşma Azərbaycanda uzun illərdir ki, torpaqların bonitirovkasının metodiki əsasını təşkil edir. Bu elmi problem 80-90-cı illərdə Q.Ş.Məmmədov tərəfindən intensiv şəkildə tədqiq edilmişdir. Bu tədqiqatların nəticələri bir sıra nəşrlərdə [88, 89, 90, 91] öz əksini tapmışdır. Lakin, qeyd edək ki, bə'zən təbii diaqnostik əlamətlərlə məhsuldarlıq arasında əlaqə müşahidə edilməyə də bilər. Buna səbəb a) diaqnostik əlamətlərin düzgün seçilməməsi; b) qiymətləndiriləcək ərazinin torpaq örtüyünü səciyyələndirən torpaq-kartoqrafik və analitik materialların keyfiyyətsiz olması; c) kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığının xüsusi və dəqiq uçotunun aparılmaması ola bilər. Bununla belə, bir sıra tədqiqatçılar [18, 39, 97] torpaqların əsas bonitet şkalalarının kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığının bonitet göstəriciləri ilə müqayisəsinə diqqət yetirmişlər.

Torpağın genetik əlamətləri və yaxud daxili diaqnostik göstəriciləri ilə kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığı arasında korelyativ asılılığın tədqiqi bizə imkan vermişdir ki, Azərbaycanın şimal-şərq əkinçilik zonasının əsas bonitet şkalasını tərtib edərkən humus, azot və UƏC-ni bonitet

me'yarları kimi qəbul edək. Torpağın humus və azot göstəriciləri ehtiyat (T/ha) formasında verilməklə 0-100 sm və 0-50 sm dərinlik, UƏC(mq-ekv/100q torpaqda) isə 0-50 sm dərinlik üçün hesablamaqla götürülmüşdür. Bu me'yarların göstəricilərini hesablamadan ötrü zonanın ayrı-ayrı inzibati rayonlarının (Quba, Qusar, Xaçmaz, Dəvəçi, Siyəzən) təsərrüfatlarının torpaq tədqiqat materiallarının mə'lumatları seçilib götürülmüş, riyazi-statistik metodla (§9) yoxlanılmış (əlavə 2), sonra isə humus və azot üçün aşağıdakı düsturdan (3.8) istifadə etməklə onların ehtiyat formaları tapılmışdır.

$$Z = (d \times P \times V) : 100 \quad (3.8)$$

Burada, Z-humus, azotun 0-20,0-50,0-100 sm qatlarındakı ehtiyatı, ton/hektar; R-həmin qatın həcm çəkisi, q/sm³; d-humus, azotun miqdarı (%-lə); v-həmin qatdakı torpağın həcmi, m³/ha.

Me'yarlardan istifadə etməklə, bizim tərəfimizdən Azərbaycanın şimal-şərq əkinçilik zonası torpaqlarının əsas bonitet şkalası tərtib edilmişdir (cədvəl 3.3).

Şimal-şərq əkinçilik zonasının ərazicə böyüklüyü və bu səbəbdən müxtəlif torpaq-iqlim şəraitlərinə və torpaqdan istifadəyə malik olması bizə, yuxarıda qeyd edildiyi kimi şimal-şərq əkinçilik zonası üçün iki bonitirovka şkalasını tərtib etməyə imkan vermişdir: a) dağlıq və b) dağətəyi təpəli maili düzənlik və dəniz sahili ovalıq.

Cədvəldən göründüyü kimi, hər iki qiymət ərazisi üçün me'yar göstəricilərindən asılı olaraq etalon torpaqlar seçilmiş, onlarla müqayisədə ərazilərin digər torpaqlarının balla ifadə olunmuş qiymətləri tapılmışdır.

Dağlıq qiymət ərazisində əsas bonitet şkalası tərtib edilərkən tipik qəhvəyi dağ (bağ) meşə torpaqları etalon torpaq (100 bal) kimi götürülmüş, bu torpağın me'yar göstəriciləri ilə

**ŞİMAL-ŞƏRQ ƏKİNÇİLİK ZONASININ ƏKİNÇİLİKDƏ İSTİFADƏ OLUNAN
TORPAQLARININ ƏSAS BONİTET ŞKALASI**

Torpaqların adı	Humus, t/ha			Azot, t/ha			UƏC, mq ekv/100q			Orta bal			Yekun balı
	0-20	0-50	0-100	0-20	0-50	0-100	0-20	0-50	0-100	0-20	0-50	0-100	
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		
1. Dağlıq zona													
1. Yuyulmuş qaratorpağa benzər dağ-çəmən	123	139	194	155	185	115	113	131	146	194	157		
	118	266	562	8,7	21,3	27,9	27,4						
2. Dağ-çəmən bozqır	72	71	64	80	82	90	89	81	81	64	75		
	69	135	184	4,5	9,4	21,9	21,6						
3. Yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə	106	95	83	120	131	114	103	113	109	83	102		
	102	181	240	6,7	15,1	27,6	24,9						
4. Meşə altından çıxmuş yuyulmuş dağ-qəhvəyi	64	71	72	71	79	84	88	73	79	72	75		
	61	136	207	4,0	9,1	20,4	21,2						
5. Meşə altından çıxmuş tipik dağ-qəhvəyi	58	63	65	68	74	99	98	75	74	65	73		
	56	120	187	3,8	8,5	23,9	23,7						
6. Meşə altından çıxmuş karbonatlı dağ qəhvəyi	53	55	52	64	63	104	102	74	73	52	66		
	51	105	150	3,6	7,3	25,3	24,6						
7. Yuyulmuş qəhvəyi dağ (bağ) meşə	73	75	75	80	79	98	96	83	83	75	80		
	70	143	216	4,5	9,1	23,8	23,3						

Cədvəl 3.3 ardı.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
8. Tipik qəhvəyi dağ (bağ) meşə	$\frac{100}{96}$	$\frac{100}{191}$	$\frac{100}{289}$	$\frac{100}{5,6}$	$\frac{100}{11,5}$	$\frac{100}{24,2}$	$\frac{100}{24,2}$	100	100	100	100
9. Karbonatlı qəhvəyi dağ (bağ) meşə	$\frac{68}{65}$	$\frac{76}{146}$	$\frac{83}{239}$	$\frac{77}{4,3}$	$\frac{84}{9,7}$	$\frac{89}{21,5}$	$\frac{83}{20,2}$	78	81	83	81
10. Bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	$\frac{57}{55}$	$\frac{68}{131}$	$\frac{76}{220}$	$\frac{68}{3,8}$	$\frac{70}{8,1}$	$\frac{88}{21,3}$	$\frac{86}{21,1}$	71	75	76	74
11. Adi dağ boz-qəhvəyi	$\frac{48}{46}$	$\frac{58}{110}$	$\frac{63}{182}$	$\frac{52}{2,9}$	$\frac{62}{7,1}$	$\frac{98}{23,8}$	$\frac{92}{22,2}$	66	71	63	68
12. Açıq dağ boz-qəhvəyi	$\frac{57}{55}$	$\frac{55}{106}$	$\frac{53}{154}$	$\frac{68}{3,8}$	$\frac{67}{7,7}$	$\frac{121}{29,3}$	$\frac{110}{26,7}$	71	77	53	67
Dağətəyi təpəli məlii düzənlik və dənizsahili ovalıq zona											
13. Adi boz-qəhvəyi	$\frac{84}{51}$	$\frac{85}{116}$	$\frac{62}{177}$	$\frac{79}{3,1}$	$\frac{75}{7,6}$	$\frac{106}{22,3}$	$\frac{117}{22,9}$	90	92	62	81
14. Açıq boz-qəhvəyi	$\frac{57}{35}$	$\frac{58}{80}$	$\frac{48}{136}$	$\frac{79}{3,1}$	$\frac{62}{6,3}$	$\frac{108}{22,9}$	$\frac{119}{23,2}$	73	80	48	67
15. Çəmən boz-qəhvəyi	$\frac{111}{68}$	$\frac{116}{159}$	$\frac{91}{259}$	$\frac{108}{4,2}$	$\frac{99}{10}$	$\frac{88}{18,5}$	$\frac{90}{17,6}$	102	102	91	98
16. Çəmən-qəhvəyi	$\frac{98}{60}$	$\frac{104}{143}$	$\frac{87}{247}$	$\frac{95}{3,7}$	$\frac{87}{8,8}$	$\frac{86}{18,1}$	$\frac{93}{18,2}$	93	95	87	92
17. Suvarılan çəmən-qəhvəyi	$\frac{100}{61}$	$\frac{100}{137}$	$\frac{100}{284}$	$\frac{100}{3,9}$	$\frac{100}{10,1}$	$\frac{100}{21,1}$	$\frac{100}{19,5}$	100	100	100	100

1	Cədvəl 3.3 ardı											
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
18. Açıq çəmən-boz	69 42	82 112	74 209	85 3,3	81 8,2	86 18,1	90 17,6	80	84	74	79	
19. Adi çəmən-boz	103 63	118 162	106 300	97 3,8	87 8,8	78 16,4	84 16,3	93	96	106	98	
20. Tünd çəmən-boz	146 89	151 207	117 332	118 4,6	109 11,0	87 18,7	96 18,8	117	119	117	118	
21. Subasar-çəmən	113 69	126 172	111 314	113 4,4		90 18	90 17,5	105	108	111	108	
22. Boz-qonur	75 46	80 110	69 195	69 2,7	65 6,6	92 19,5	108 21,1	79	84	64	77	

müqayisədə yuyulmuş qaratorpağabənzər dağ-çəmən - 157 bal, dağ çəmən bozqır - 75 bal, yuyulmuş çəmənleşmiş qonur dağ meşə - 102 bal, meşə altından çıxmış yuyulmuş dağ-qəhvəyi - 75 bal, meşəaltından çıxmış tipik dağ-qəhvəyi - 73 bal, meşə altından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi - 66 bal, yuyulmuş qəhvəyi dağ (bağ) meşə - 80 bal, tipik qəhvəyi dağ (bağ) meşə - 100 bal, karbonatlı qəhvəyi dağ (bağ) meşə - 81 bal, bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi - 74 bal, adi dağ boz-qəhvəyi - 68 bal, açıq dağ boz-qəhvəyi - 67 bal qiymətini almışdır.

Dağətəyi maili düzənlik və Xəzər sahili ovalıq əraziləri əhatə edən ikinci qiymət ərazisində etalon torpaq (100 bal) kimi götürülmüş suvarılan çəmən-qəhvəyi torpaqlarla müqayisədə zonanın digər torpaqları: çəmən boz-qəhvəyi - 98 bal, çəmən - qəhvəyi - 92 bal, açıq çəmən-boz - 79 bal, adi çəmən-boz - 98 bal, tünd çəmən-boz - 118 bal, subasar-çəmən - 108 bal, boz-qonur - 77 bal, açıq boz-qəhvəyi - 67 bal, adi boz-qəhvəyi - 81 bal qiymətini almışdır.

Cədvəllərdən görüldüyü kimi, etalon torpaqlarla müqayisədə hər iki ərazidən olan bə'zi torpaqların (yuyulmuş qaratorpağa bənzər dağ-çəmən, subasar-çəmən) bal göstəriciləri 100 ballıq qiymətləndirmə sistemini aşaraq yüksək qiymətlər almışlar. Bununla belə, onlar hər iki zona daxilində etalon kimi seçilməmişlər. Buna həmin torpaqların zonanın torpaq fondunda sahəcə az yer tutduğu və kənd təsərrüfatında bir elə əhəmiyyətli rol oynamadığı üçün yol verilmişdir. Qeyd edək ki, növbəti bölmədə təshih əmsalları tətbiq edildikdən sonra bonitet cədvəllərinə daxil edilmiş bütün torpaq tip və yarım tiplərinin qiymət göstəriciləri kəskin dəyişikliklərə uğramışdır.

§ 12. TƏSHİH ƏMSALLARININ TƏTBİQİ İLƏ ŞİMAL-ŞƏRQ ƏKİNÇİLİK ZONASI TORPAQLARININ YEKUN BONİTET BALLARININ TAPILMASI VƏ AÇIQ ŞKALALARIN TƏRTİBİ

Ən'ənəvi bonitirovkada torpaqların tip və yarımтип üçün bonitet balları əsas şkalada tapıldıqdan sonra təshih əmsallarını tətbiq etməklə ayrı-ayrı torpaq vahidlərinin (növmüxtəlifliklərinin) qiyməti tapılır. Yalnız bundan sonra tədqiq edilən ərazi torpaqlarının yekun bonitet şkalası, onların müqayisəli dəyərlilik əmsalı, aqroistehsalat qrupları müəyyən edilir.

Münbitlik və kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığı bir sıra təbii və antropogen amillərin (qranulometrik tərkib, şorakətləşmə, şorlaşma, eroziya, qalıqlıq, suvarma və s.) tə'siri altında artıb-azaldığı üçün bu cəhət torpaqların bonitirovkası zamanı mütləq nəzərə alınmalıdır. Bundan ötrü istifadə olunan təshih əmsalları ərazinin təbii-təsərrüfat, regional və eyni zamanda əkilən bitkilərin tələbi nəzərə alınmaqla çox ehtiyatla seçilməlidir. Şimal-şərq əkinçilik zonası torpaqları qiymətləndirilərkən bizim tərəfimizdən bu cəhətlər nəzərə alınmaqla torpaqların qranulometrik tərkibi, şorakətləşməsi, şorlaşması, qalınlığı təshih əmsalları vasitəsi (cədvəl 3.4) ilə nəzərə alınmış və onlardan istifadə edilməklə torpaqların açıq bonitet şkalaları tərtib edilmişdir (cədvəl 3.5).

Torpaqların qranulometrik tərkibinin təshih əmsalları. Torpaqların qranulometrik tərkibi torpağın münbitliyinə və kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığına tə'sir göstərən çox vacib amildir. Qranulometrik tərkibin tə'siri altında torpaqların bir sıra xassə və tərkibləri, onun su, hava, istilik, qida rejimləri formalaşır. Yüngül qranulometrik tərkibə malik torpaqlar qida elementləri və rütubətlə pis tə'min olunmuşdur. Onlardan fərqli olaraq ağır qranulometrik tərkibə malik torpaqların hava, bə'zən də su rejimi əlverişsiz şəkildədir. Aparılan tədqiqatlar

**Şimal-şərq əkinçilik zonası torpaqlarının xassə
və əlamətlərinin təshih əmsalları**

Torpaqlar	Torpağın əlaməti				
	Qranulometrik tərkib				
	Yüngül gillicəli	Orta gillicəli	Ağır gillicəli	Gilli	Qumlu
Dağ-qəhvəyi	0,89	1,00	0,90	0,80	0,60
Dağ boz-qəhvəyi	0,89	1,00	0,90	0,80	0,60
Boz-qəhvəyi	0,89	1,00	0,90	0,80	0,60
Çəmən boz-qəhvəyi	0,89	1,00	0,90	0,80	0,60
Boz-qonur	0,89	1,00	0,90	0,80	0,60
Torpaqlar	Şorakətləşmə dərəcəsi				
	Şorakətləşməmiş	Zəif şorakətləşmiş	Orta şorakətləşmiş		
Bütün torpaqlar üçün	1,00	0,90	0,75		
Torpaqlar	Torpağın dənəvər qatının qalınlığı				
	Qalın	Orta qalın	Yuxa		
Bütün torpaqlar üçün	1,00	0,80	0,60		
Torpaqlar	Şorlaşma dərəcəsi				
	Şorlaşmamış	Zəif şorlaşmış	Orta şorlaşmış	Şiddətli şorlaşmış	
Boz-qəhvəyi	1,00	0,91	0,64	0,56	
Çəmən - boz	1,00	0,86	0,60	0,55	
Boz-qonur	1,00	0,73	0,63	0,42	

göstərir ki, şimal-şərq əkinçilik zonasında şiddətli eroziyaya məruz qalmış və şorakətləşmiş (bərkimiş) torpaqları nəzərə almasaq, torpaq örtüyü əlverişli qranulometrik göstəricilərə malikdir. Zonada əsasən kənd təsərrüfatı bitkiləri üçün əlverişli hesab olunan gillicəli (ağır-orta-yüngül) torpaqlar yayılmışdır.

Torpaqların şorakətliyinin təshih əmsalları. Şorakətləşmə torpağın uducu kompleksinə Na kationunun daxil olması ilə gedən fiziki-kimyəvi prosesdir. Bu proses adətən, torpaqların şorlaşması ilə əlaqədar baş verir. Bə'zən isə ana süxurun xassələri ilə bağlı olur. Torpağın uducu kompleksində Na kationunun üstünlük təşkil etməsi torpağın bir sıra kimyəvi, fiziki və su-fiziki xassələrinə mənfi tə'sir göstərərək, bu torpaqlar üçün səciyyəvi xassələrin formalaşmasına səbəb olur. Bu tip torpaqlar üçün zəif sukeçirmə, torpaq horizontlarının yüksək sıxlığı, nəmliyin tə'siri altında şişmə, quraqlıqdan çatlama səciyyəvidir. Şorakətli torpaqlar əksər kənd təsərrüfatı bitkiləri üçün əlverişsizdir. Müəyyən olunmuşdur ki, şimal-şərq əkinçilik zonasında yetişdirilən meyvə bitkiləri (alma, armud, giləs, şaftalı və s.) şorakətləşməyə dözümsüz, tərəvəz (yerkökü, soğan, turp, pomidor, buğda) və taxıl - orta dözümlü, arpa, yonca, çuğundur, heyva dözümlüdür.

Torpağın yumşaq qatının qalınlığının təshih əmsalları. Torpağın bu göstəricisi münbitliyin formalaşmasında və kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığında çox vacib amil hesab edilir. Torpağın yumşaq qatının formalaşmasına eroziya proseslərinin də əhəmiyyətli tə'siri vardır. Ona görə də torpağın bütün qatlarını əhatə etməklə torpağın dənəvər qatının qalınlığını bonitirovka zamanı təshih əmsalları vasitəsi ilə nəzərə alınmasına dair vahid fikir yoxdur. Belə ki, bə'zi işlərdə [97] münbitliyin bu amili təshih əmsalı vasitəsi ilə nəzərə alındığı halda, eroziya prosesinin təshih əmsalları vasitəsi ilə nəzərə alındığı digər işlərdə [31, 144] torpağın dənəvər qatının qalınlığından istifadəyə ehtiyac duyulmamışdır. Elə tədqiqat işləri

də vardır ki, hər iki amil (eroziya və torpağın dənəvər qatının qalınlığı) təshih əmsalları [51] vasitəsi ilə qiymətləndirmədə paralel istifadə edilmişdir. Lakin, biz bu tədqiqat işində həm torpağın dənəvər qatının qalınlığını, həm də eroziyanı onlara məxsus təshih əmsalları vasitəsi ilə nəzərə almışıq.

Torpağın şorlaşmasının təshih əmsalı. Aparılan tədqiqatlar nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, dağətəyi təpəli maili düzənlik və dəniz sahili ovalıq zonanın torpaqlarının bir qismi şorlaşmaya məruz qalmışdır. Şorlaşma torpağın mənfi əlaməti olub, kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığı ilə yanaşı təbii bitkilərin inkişaf və artımına da mənfi təsir göstərir. Ona görə də torpaqların yekun balı tapılarkən torpağın bu əlaməti təshih əmsalı vasitəsi ilə nəzərə alınmışdır.

Ümumiyyətlə, yekun bonitet balları müəyyən edilərkən istifadə edilmiş təshih əmsalları ədəbiyyat mənbələrindən [89, 91] götürülmüşdür (cədvəl 3.4).

Yekun bonitet şkalasının balları tapılarkən bizim tərəfimizdən aşağıdakı düsturdan (3.9) istifadə olunmuşdur:

$$B = B_0 \times \Theta_{qr} \times \Theta_s \times \Theta_q \cdot \Theta_{sn} \quad (3.9)$$

Burada, B - torpağın yekun bonitet balı, B_0 - torpağın əsas bonitet şkalasından götürülmüş bonitet balı, Θ_{qr} - qranulometrik tərkibinin təshih əmsalı, Θ_s - şorakətləşmənin təshih əmsalı, Θ_q - qalınlığın təshih əmsalı, Θ_{sn} - şorlaşma dərəcəsinin təshih əmsalıdır.

Belələklə, şimal-şərq əkinçilik zonası torpaqlarının əsas bonitet şkalasından və təshih əmsallarından (cədvəl 3.4) istifadə etməklə həm zonanın ümumi torpaq örtüyünün, həm də ayrı-ayrı inzibati rayonların əkinçilikdə istifadə olunan torpaqlarının açıq bonitet şkalası tərtib edilmişdir (cədvəl 3.5).

Cədvəl 3.5

Azərbaycanın şimal-şərq əkinçilik zonası torpaqlarının açıq bonitet şkalası

Torpaqların adı	ha	Bal
A. Dağlıq zonanın torpaqları		
I. Yuyulmuş qaratorpağabənzər dağ-çəmən		
Gilli, yuyulmuş qaratorpağabənzər dağ-çəmən	70,0	126
Ağırgillicəli, yuyulmuş qaratorpağa bənzər dağ-çəmən	1002,0	141
Cəmi/orta hesabi bal:	1072,0	140
II. Dağ-çəmən bozqır		
Gilli, orta qalınlıqlı dağ-çəmən bozqır	650,0	48
Ağır gillicəli, orta qalınlıqlı dağ-çəmən bozqır	3059,0	54
Ağır gillicəli, orta qalınlıqlı zəif yuyulmuş dağ-çəmən bozqır	1091,0	38
Orta gillicəli, orta qalınlıqlı dağ-çəmən bozqır	1300,0	60
Orta gillicəli, yuxa dağ-çəmən bozqır	649,0	45
Orta gillicəli, yuxa, zəif yuyulmuş dağ-çəmən bozqır	354,0	32
Yüngül gillicəli, orta qalın, zəif yuyulmuş dağ-çəmən bozqır	947,0	37
Cəmi/orta hesabi bal:	8050	49
III. Yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə		
Gilli, yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə	1995	82
Orta gillicəli, yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə	230	102
Yüngül gillicəli, yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə	70	91

Cədvəl 3.5 ardı

Torpaqların adı	ha	Bal
Ağır gillicəli, yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə	243	92
Cəmi/orta hesabi bal:	2538	85
IV. Meşə altından çıxmış yuyulmuş dağ-qəhvəyi		
Ağır gillicəli, meşə altından çıxmış yuyulmuş dağ-qəhvəyi	1204	68
Orta gillicəli, meşə altından çıxmış yuyulmuş dağ-qəhvəyi	537	75
Cəmi/orta hesabi bal:	1741	70
V. Meşə altından çıxmış tipik dağ-qəhvəyi		
Ağır gillicəli, meşə altından çıxmış tipik dağ-qəhvəyi	1851	66
Orta gillicəli, meşə altından çıxmış tipik dağ-qəhvəyi	1051	73
Yüngül gillicəli, meşə altından çıxmış tipik dağ-qəhvəyi	1179	65
Cəmi/orta hesabi bal:	4081	68
VI. Meşə altından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi		
Ağır gillicəli, meşə altından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi	12905	59
Ağır gillicəli, orta yuyulmuş, meşə altından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi	350	30
Orta gillicəli, meşə altından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi	3919	66
Cəmi/orta hesabi bal:	17174	60
VII. Bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi		
Gilli, bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	1717	59
Ağır gillicəli, bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	1309	67
Orta gillicəli, bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	5972	74
Orta gillicəli, zəif yuyulmuş bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	2371	52
Orta gillicəli, orta yuyulmuş bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	1185	37
Cəmi/orta hesabi bal:	12554	64
VIII. Yuyulmuş qəhvəyi dağ-bağ (meşə)		
Ağır gillicəli, yuyulmuş qəhvəyi dağ-(bağ) meşə	925	72
Orta gillicəli, yuyulmuş qəhvəyi dağ-bağ (meşə)	1016	80
Cəmi/orta hesabi bal:	1941	76
IX. Tipik qəhvəyi dağ-bağ (meşə)		
Ağır gillicəli, tipik qəhvəyi dağ-bağ (meşə)	1025	90

Cədvəl 3.5 ardı

Torpaqların adı	ha	Bal
Orta gillicəli, tipik qəhvəyi dağ-bağ (meşə)	2538	100
Cəmi/orta hesabi bal:	3563	97
X. Karbonatlı qəhvəyi dağ-bağ (meşə)		
Gilli, karbonatlı qəhvəyi dağ (bağ) meşə	572	65
Ağır gillicəli, karbonatlı qəhvəyi dağ-(bağ) meşə	7842	73
Orta gillicəli, karbonatlı qəhvəyi dağ-bağ (meşə)	487	81
Cəmi/orta hesabi bal:	8901	73
XI. Adi dağ boz-qəhvəyi		
Gilli, adi dağ boz-qəhvəyi	473	54
Ağır gillicəli, adi dağ boz-qəhvəyi	2178	61
Orta gillicəli, adi dağ boz-qəhvəyi	2080	68
Cəmi/orta hesabi bal:	4731	63
XII. Açıq dağ boz-qəhvəyi		
Ağır gillicəli, açıq dağ boz-qəhvəyi	301	60
Ağır gillicəli, zəif yuyulmuş açıq dağ boz-qəhvəyi	581	42
Orta gillicəli, açıq dağ boz-qəhvəyi	200	67
Orta gillicəli, zəif yuyulmuş açıq dağ boz-qəhvəyi	404	47
Cəmi/orta hesabi bal:	1486	50
B. Dağətəyi təpəli maili düzənlik və dəniz sahili ovalıq		
XIII. Çəmən boz-qəhvəyi		
Gilli, çəmən boz-qəhvəyi	1666	78
Ağır gillicəli, çəmən boz-qəhvəyi	5818	88
Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş çəmən boz-qəhvəyi	5045	79
Orta gillicəli, çəmən boz-qəhvəyi	4108	98
Cəmi/orta hesabi bal:	16637	84
XIV. Adi boz-qəhvəyi		
Gilli, adi boz-qəhvəyi	220	65
Ağır gillicəli, adi boz-qəhvəyi	6893	73
Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş, adi boz-qəhvəyi	3824	66
Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş, zəif şorlaşmış adi boz-qəhvəyi	1866	60

Cədvəl 3.5 ardı		
Torpaqların adı	ha	Bal
Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş, orta şorlaşmış adi boz-qəhvəyi	374	42
Orta gillicəli, adi boz-qəhvəyi	10070	72
Yüngül gillicəli, adi boz-qəhvəyi	6400	81
Cəmi/orta hesabi bal:	29647	72
XV. Açıq boz-qəhvəyi		
Gilli, zəif şorakətləşmiş açıq boz-qəhvəyi	1038	48
Gilli, orta yuyulmuş açıq boz-qəhvəyi	1075	27
Orta gillicəli, şiddətli yuyulmuş açıq boz-qəhvəyi	1002	13
Yüngül gillicəli şiddətli yuyulmuş açıq boz-qəhvəyi	1446	13
Cəmi/orta hesabi bal:	4561	24
XVI. Çəmən-qəhvəyi		
Ağır gillicəli, çəmən-qəhvəyi	13794	83
Gilli, çəmən-qəhvəyi	5236	74
Orta gillicəli, çəmən-qəhvəyi	29328	92
Yüngül gillicəli, çəmən-qəhvəyi	1427	82
Cəmi/orta hesabi bal:	49785	87
XVII. Suvarılan çəmən-qəhvəyi		
Gilli, suvarılan çəmən-qəhvəyi	1800	80
Ağır gillicəli, suvarılan çəmən-qəhvəyi	7655	90
Orta gillicəli, suvarılan çəmən-qəhvəyi	13137	100
Cəmi/orta hesabi bal:	22592	95
XVIII. Subasar-çəmən		
Gilli, subasar-çəmən	980	86
Ağır gillicəli, subasar-çəmən	2469	97
Orta gillicəli, subasar-çəmən	1501	108
Yüngül gillicəli, subasar-çəmən	2577	96
Cəmi/orta hesabi bal:		
XIX. Boz-qonur		
Gilli, orta şorlaşmış boz-qonur	190	62
Ağır gillicəli, orta şorakətləşmiş, zəif şorlaşmış boz-qonur	2803	38

Cədvəl 3.5 ardı

Torpaqların adı	ha	Bal
Ağır gillicəli, şiddətli şorlaşmış boz-qonur	640	29
Cəmi/orta hesabi bal:	3633	38
XX. Tünd çəmən-boz		
Gilli tünd çəmən-boz	471	94
Gilli, zəif şorakətləşmiş tünd çəmən-boz	408	85
Ağır gillicəli, tünd çəmən-boz	1758	106
Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş, zəif şorlaşmış tünd çəmən-boz	1367	87
Ağır gillicəli, orta şorlaşmış tünd çəmən-boz	342	68
Orta gillicəli, orta şorlaşmış tünd çəmən-boz	502	71
Cəmi/orta hesabi bal:	4848	94
XXI. Adi çəmən-boz		
Gilli, zəif şorakətləşmiş adi çəmən-boz	2601	71
Gilli, orta şorakətləşmiş adi çəmən-boz	2190	59
Ağır gillicəli adi çəmən-boz	3969	88
Ağır gillicəli, orta şorakətləşmiş adi çəmən-boz	1505	66
Orta gillicəli, adi çəmən-boz	1643	98
Orta gillicəli, zəif şorakətləşmiş adi çəmən-boz	1891	88
Orta gillicəli, zəif şorlaşmış adi çəmən-boz	2590	89
Orta gillicəli, orta şorakətləşmiş, zəif şorlaşmış adi çəmən-boz	2321	67
Orta gillicəli, orta şorlaşmış adi çəmən-boz	2765	63
Orta gillicəli, orta şorakətləşmiş adi çəmən-boz	446	74
Orta gillicəli, şiddətli şorlaşmış adi çəmən-boz	2735	55
Cəmi/orta hesabi bal:	24656	68
XXII. Açıq çəmən-boz		
Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş orta şorlaşmış açıq çəmən-boz	2704	41
Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş, şiddətli şorlaşmış açıq çəmən-boz	526	36
Orta gillicəli, zəif şorakətləşmiş, orta şorlaşmış açıq çəmən-boz	2420	46

Cədvəl 3.5 ardı		
Torpaqların adı	ha	Bal
Orta gillicəli, zəif şorakətləşmiş, açıq çəmən-boz	134	71
Orta gillicəli, zəif şorlaşmış açıq çəmən-boz	1627	72
Orta gillicəli, orta şorlaşmış açıq çəmən-boz	279	51
Yüngül gillicəli, zəif şorakətləşmiş açıq çəmən-boz	2067	63
Cəmi/orta hesabi bal:	9757	40
Zona üzrə	242391	75

Şimal-şərq əkinçilik zonası torpaqlarının yekun bonitet şkalasından göründüyü kimi, hər iki zonada (dağlıq və dağətəyi təpəli maili düzənlik və dənizsahili ovalıq) təbii xassələrindən asılı olaraq torpaqlar müxtəlif orta yekun bonitet balları almışdır. Dağlıq zonada yuyulmuş qaratorpağabənzər dağ-çəmən (140 bal) və tipik qəhvəyi dağ-bağ (meşə) (97 bal), dağətəyi təpəli maili düzənlik və dənizsahili ovalıq yarımzonada subasar-çəmən (97 bal), suvarılan çəmən-qəhvəyi (94 bal) və tünd çəmən-boz torpaqlar qrupu (94 bal) yüksək orta yekun bal göstəricisinə malik olmuşlar. Tip və yarım tiplərdə xətli növ müxtəlifliklərinə gəldikdə isə hər iki zonadan olan ağır gillicəli yuyulmuş qaratorpağabənzər dağ-çəmən (141 bal), orta gillicəli yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə (102 bal), orta gillicəli tipik qəhvəyi dağ-bağ (meşə) (100 bal), orta gillicəli suvarılan çəmən-qəhvəyi (100 bal), orta gillicəli subasar-çəmən (108 bal), ağır gillicəli tünd çəmən-boz (106 bal) daha yüksək yekun bonitet balına malik olmuşlar. Zonanın orta yekun bonitet balı isə 75 bal olmuşdur.

Qeyd edək ki, şimal-şərqi əkinçilik zonasının yekun bonitet şkalası hazırlanarkən daha çox maraq kəsb edən problemlərdən biri də zona daxilindəki inzibati rayonların yekun bonitet şkalalarının tərtib olunmasıdır. Bizim tərəfimizdən son torpaq tədqiqat materiallarından istifadə etməklə inzibati rayonlar

üzrə torpaqların yekun bonitet şkalaları tərtib edilmişdir (cədvəl 3.6-3.10)

Şimal-şərq əkinçilik zonası torpaqlarının və ayrı-ayrı rayonların bonitet şkalalarından görüldüyü kimi, ərazi daxilində yayılmış torpaqların münbitlik və ya məhsulyetirmə imkanları müxtəlifdir. İnzibati rayonlar üzrə torpaqların yekun bonitet balı Xaçmaz rayonu üzrə 90 bal, Qusar - 75 bal, Quba - 74 bal, Dəvəçi - 69 bal, Siyəzəndə - 62 bala bərabərdir.

§ 13. ŞİMAL-ŞƏRQ ƏKİNÇİLİK ZONASININ TORPAQ-KADASTR RAYONLAŞDIRILMASI

Son illər şimal-şərq əkinçilik zonasının Quba, Qusar, Xaçmaz, Dəvəçi, Siyəzən rayonları daxilindəki təsərrüfatlarda aparılan torpaq islahatları və kolxoz-sovxoş fondunun xırda torpaq mülkiyyətçiləri arasında bölüşdürülməsi torpaqların bonitirovkası və iqtisadi qiymətləndirilməsinin torpaq-kadastr rayonları daxilində aparılmasının da böyük əhəmiyyət kəsb etdiyini göstərdi. Əvvəlki bölmədə biz şimal-şərq əkinçilik zonası torpaqlarının dağlıq və dağətəyi təpəli maili düzənlik və dəniz sahili ovalıq zonada və eynilə inzibati rayonlar üzrə əsas və açıq bonitet şkalalarının tərtibi və nəticələri ilə tanış olduq. Torpaqların bonitirovkasının ərazinin təbii-kənd təsərrüfatı bölgüsünə uyğun gələn torpaq-kadastr rayonu kimi nisbətən iri ərazi vahidi daxilində aparılması torpaqların iqtisadi qiymətləndirilməsi zamanı da təsərrüfatların bazis göstəricilərinin kifayət qədər sıxlığını əldə etməyə imkan vermişdir.

Respublikamızda təbii-kənd təsərrüfatı əsasda torpaq-kadastr rayonlaşdırılmasının problemləri ilk dəfə akademik H.Ə.Əliyev və B.T.Nəzərova [10] tərəfindən öyrənilmişdir. Sonrakı illər Q.Ş.Məmmədov [90, s. 177-181; 87] tərəfindən də Azərbaycanın torpaq-kadastr rayonlaşdırılmasında dəqiqləşdirilmələr aparılmışdır.

**Quba rayonunun əkinçilikdə istifadə olunan
torpaqların yekun bonitet şkalası**

Torpaqların adı	Bonitet balı	Sahəsi, ha
A. Dağlıq zonanın torpaqları		
I. Yuyulmuş qaratorpağabənzər dağ-çəmən		
Gilli, yuyulmuş qaratorpağabənzər dağ-çəmən	126	70
Ağır gillicəli, yuyulmuş qaratorpağabənzər dağ-çəmən	141	1002
Orta hesabi bal/cəmi:	140	1072
II. Dağ-çəmən bozqır		
Gilli, orta qalınlıqlı dağ çəmən-bozqır	48	650
Ağır gillicəli, orta qalınlıqlı dağ çəmən-bozqır	54	2009
Orta gillicəli, orta qalınlıqlı dağ çəmən-bozqır	38	1300
Orta gillicəli, yuxa dağ-çəmən bozqır	45	649
Orta gillicəli, yuxa, zəif yuyulmuş dağ-çəmən bozqır	32	354
Yüngül gillicəli, orta qalınlıqlı, zəif yuyulmuş dağ-çəmən bozqır	37	947
Orta hesabi bal/cəmi:	45	5909
III. Yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə		
Gilli, yuyulmuş, çəmənləşmiş qonur dağ-meşə	82	712
Orta gillicəli, yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə	102	230
Yüngül gillicəli, yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə	70	70
Orta hesabi bal/cəmi:	86	1012
IV. Meşə altından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi		
Ağır gillicəli, meşə altından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi	59	7089
Orta gillicəli, meşə altından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi	66	1610

Cədvəl 3.6 ardı		
Orta hesabi bal/cəmi:	60	8699
V. Yuyulmuş qəhvəyi dağ-bağ (meşə)		
Ağır gillicəli, yuyulmuş qəhvəyi dağ-bağ (meşə)	72	925
Orta gillicəli, yuyulmuş qəhvəyi dağ-bağ (meşə)	80	1016
Orta hesabi bal/cəmi:	76	1941
VI. Tipik qəhvəyi dağ-bağ (meşə)		
Ağır gillicəli, tipik qəhvəyi dağ-bağ (meşə)	90	1025
Orta gillicəli, tipik qəhvəyi dağ-bağ (meşə)	100	1146
Orta hesabi bal/cəmi:	95	2171
VII. Karbonatlı qəhvəyi dağ-bağ (meşə)		
Gilli, karbonatlı qəhvəyi dağ-bağ (meşə)	65	572
Ağır gillicəli, karbonatlı qəhvəyi dağ-bağ (meşə)	73	7440
Orta gillicəli, karbonatlı qəhvəyi dağ-bağ (meşə)	81	164
Orta hesabi bal/cəmi:	73	8176
VIII. Bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi		
Ağır gillicəli, bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	67	919
Orta gillicəli, bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	74	638
Orta hesabi bal/cəmi:	70	1557
IX. Adi dağ boz-qəhvəyi		
Ağır gillicəli, adi dağ boz-qəhvəyi	61	682
Orta gillicəli, adi dağ boz-qəhvəyi	68	1670
Orta hesabi bal/cəmi:	66	2352
B. Dağətəyi maili düzənlik və dəniz sahili ovalıq zonanın torpaqları		
X. Çəmən boz-qəhvəyi		
Ağır gillicəli çəmən boz-qəhvəyi	88	1532
Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş çəmən boz-qəhvəyi	79	690
Orta hesabi bal/cəmi:	85	2222
XI. Adi boz-qəhvəyi		
Gilli adi boz-qəhvəyi	65	220
Ağır gillicəli adi boz-qəhvəyi	73	625
Orta hesabi bal/cəmi:	71	845

Cədvəl 3.6 ardı		
XII. Çəmən-qəhvəyi		
Ağır gillicəli, çəmən-qəhvəyi	83	4163
Orta gillicəli, çəmən-qəhvəyi	92	2342
Orta hesabi bal/cəmi:	86	6505
XIII. Suvarılan çəmən-qəhvəyi		
Ağır gillicəli, suvarılan çəmən-qəhvəyi	90	700
Orta gillicəli, suvarılan çəmən-qəhvəyi	100	822
Orta hesabi bal/cəmi:	95	1522
XIV. Subasar -çəmən		
Ağır gillicəli, subasar-çəmən	97	531
Orta gillicəli, subasar-çəmən	108	168
Yüngül gillicəli, subasar-çəmən	96	2097
Orta hesabi bal/cəmi:	97	2796
Rayon üzrə :	74	46779

Cədvəl 3.7

**Qusar rayonunun əkinçilikdə istifadə olunan
torpaqlarının yekun bonitet şkalası**

Torpaqların adı	Bonitet balı	Sahəsi, ha
Dağlıq zona		
I. Dağ-çəmən bozqır		
Ağır gillicəli, orta qalınlıqlı dağ-çəmən bozqır	54	1050
Ağır gillicəli, orta qalınlıqlı, zəif yuyulmuş dağ-çəmən bozqır	38	1091
Orta hesabi bal/cəmi:	46	2141
II. Yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə		
Gilli, yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə	82	1283
Ağır gillicəli, yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə	92	243

Cədvəl 3.7 ardı		
Orta hesabi bal/cəmi:	84	1526
III. Meşə altından çıxmış yuyulmuş dağ-qəhvəyi		
Ağır gillicəli, meşə altından çıxmış yuyulmuş dağ-qəhvəyi	68	1204
Orta gillicəli, meşə altından çıxmış yuyulmuş dağ-qəhvəyi	75	537
Orta hesabi bal/cəmi:	70	1741
IV. Meşə altından çıxmış tipik dağ-qəhvəyi		
Ağır gillicəli, meşə altından çıxmış tipik dağ-qəhvəyi	66	1851
Orta gillicəli, meşə altından çıxmış tipik dağ-qəhvəyi	73	1051
Yüngül gillicəli, meşə altından çıxmış tipik dağ-qəhvəyi	65	1179
Orta hesabi bal/cəmi:	68	4081
V. Meşə altından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi		
Ağır gillicəli, meşə altından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi	59	2730
Ağır gillicəli, orta yuyulmuş meşə altından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi	30	350
Orta gillicəli, meşə altından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi	66	2309
Orta hesabi bal/cəmi:	60	5389
VI. Bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi		
Orta gillicəli, bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	74	5334
Orta gillicəli, zəif yuyulmuş bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	52	2371
Orta gillicəli, orta yuyulmuş bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	37	1185
Orta hesabi bal/cəmi:	63	8890
B. Dağətəyi maili təpəli düzənlik və dəniz sahili ovalıq zonanın torpaqları		

Cədvəl 3.7 ardı		
VII. Çəmən boz-qəhvəyi		
Gilli, çəmən boz-qəhvəyi	78	1666
Ağır gillicəli, çəmən boz-qəhvəyi	88	4286
Orta gillicəli, çəmən boz-qəhvəyi	98	3317
Orta hesabi bal/cəmi:	90	9269
VIII. Adi boz-qəhvəyi		
Ağır gillicəli, adi boz-qəhvəyi	73	3333
Orta gillicəli, adi boz-qəhvəyi	72	3353
Orta hesabi bal/cəmi:	72	6686
IX. Çəmən-qəhvəyi		
Gilli, çəmən-qəhvəyi	83	2739
Orta gillicəli, çəmən-qəhvəyi	92	4869
Orta hesabi bal/cəmi:	89	7608
X. Suvarılan çəmən-qəhvəyi		
Gilli, suvarılan çəmən-qəhvəyi	80	1800
Ağır gillicəli, suvarılan çəmən-qəhvəyi	90	1925
Orta hesabi bal/cəmi:	85	3725
XI. Subasar-çəmən		
Orta gillicəli, subasar çəmən	108	833
Rayon üzrə:	75	51889

Cədvəl 3.8

Dəvəçi rayonunun əkinçilikdə istifadə olunan torpaqlarının yekun bonitet şkalası

Torpaqların adı	Yekun bonitet balı	Sahəsi, ha
A. Dağlıq zonanın torpaqları		
I. Meşəaltından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi		
Ağır gillicəli, meşə altından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi	59	3086

Cədvəl 3.8 ardı

II. Tipik qəhvəyi dağ-bağ (meşə)		
Orta gillicəli tipik qəhvəyi dağ-bağ (meşə)	100	1392
III. Karbonatlı qəhvəyi dağ-bağ (meşə)		
Ağır gillicəli, karbonatlı qəhvəyi dağ-bağ (meşə)	73	402
Orta gillicəli, karbonatlı qəhvəyi dağ-bağ (meşə)	81	323
Orta hesabi bal/cəmi:	76	725
IV. Bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi		
Gilli, bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	59	1103
Ağır gillicəli, bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	67	330
Orta hesabi bal/cəmi:	61	1433
V. Adi dağ boz-qəhvəyi		
Gilli, adi dağ boz-qəhvəyi	54	473
Ağır gillicəli, adi dağ boz-qəhvəyi	61	1496
Orta hesabi bal/cəmi:	59	1969
VI. Açıq dağ boz-qəhvəyi		
Ağır gillicəli, zəif yuyulmuş açıq dağ boz-qəhvəyi	42	581
Orta gillicəli, zəif yuyulmuş açıq dağ boz-qəhvəyi	47	404
Orta hesabi bal/cəmi:	64	985
B. Dağətəyi təpəli maili düzənlik və dəniz sahili ovalıq zonanın torpaqları		
VII. Çəmən boz-qəhvəyi		
Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş çəmən-boz qəhvəyi	79	4355
VIII. Adi boz-qəhvəyi		
Ağır gillicəli, adi boz-qəhvəyi	73	2749
Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş adi boz-qəhvəyi	66	3638
Yüngül gillicəli, adi boz-qəhvəyi	81	6400
Orta hesabi bal/cəmi:	73	12787
IX. Açıq boz-qəhvəyi		
Yüngül gillicəli, şiddətli yuyulmuş açıq boz-qəhvəyi	60	853
X. Açıq çəmən-boz		

Cədvəl 3.8 ardı

Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş orta şorlaşmış açıq çəmən-boz	41	2315
Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş, şiddətli şorlaşmış açıq çəmən-boz	36	526
Orta gillicəli, zəif şorakətləşmiş, orta şorlaşmış açıq çəmən-boz	51	2420
Orta hesabi bal/cəmi:	45	5261
XI. Adi çəmən-boz		
Orta gillicəli, zəif şorakətləşmiş adi çəmən-boz	88	1891
Orta gillicəli, orta şorakətləşmiş zəif şorlaşmış adi çəmən-boz	67	2321
Orta gillicəli, orta şorlaşmış adi çəmən-boz	63	1203
Orta gillicəli, orta şorakətləşmiş adi çəmən-boz	67	446
Orta gillicəli, şiddətli şorlaşmış adi çəmən-boz	55	2735
Orta hesabi bal/cəmi:	67	8596
XII. Tünd çəmən-boz		
Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş, zəif şorlaşmış tünd çəmən-boz	87	1367
Ağır gillicəli, orta şorlaşmış tünd çəmən-boz	68	342
Orta hesabi bal/cəmi:	83	1709
XIII. Bataqlı-çəmən		
Gilli, zəif şorakətləşmiş bataqlı-çəmən		220
Ağır gillicəli bataqlı-çəmən		130
Orta gilli, zəif şorakətləşmiş bataqlı-çəmən		230
Rayon üzrə:	69	43731

**Xaçmaz rayonunun əkinçilikdə istifadə olunan
torpaqlarının yekun bonitet şkalası**

Torpaqların adı	Yekun bonitet balı	Sahəsi, ha
I. Cəmən boz-qəhvəyi		
Orta gillicəli, cəmən boz-qəhvəyi	98	791
II. Cəmən-qəhvəyi		
Gilli, cəmən-qəhvəyi	74	2497
Ağır gillicəli, cəmən-qəhvəyi	83	9631
Orta gillicəli, cəmən-qəhvəyi	92	22117
Yüngül gillicəli, cəmən-qəhvəyi	82	1427
Orta hesabi bal/cəmi:	88	35672
III. Suvarılan cəmən-qəhvəyi		
Ağır gillicəli suvarılan cəmən-qəhvəyi	97	5030
Orta gillicəli suvarılan cəmən-qəhvəyi	100	12315
Orta hesabi bal/cəmi:	99	17345
IV. Açıq cəmən-boz		
Yüngül gillicəli, zəif şorakətləşmiş açıq cəmən-boz	63	2067
V. Adi cəmən-boz		
Gilli, zəif şorakətləşmiş adi cəmən-boz	71	2601
Gilli, orta şorakətləşmiş adi cəmən-boz	59	2190
Ağır gillicəli, adi cəmən-boz	88	3969
Ağır gillicəli, orta şorakətləşmiş adi cəmən-boz	66	1505
Orta gillicəli, adi cəmən-boz	98	1643
Orta gillicəli, zəif şorakətləşmiş adi cəmən-boz	89	1780
Orta hesabi bal/cəmi:	79	13688
VI. Tünd cəmən-boz		
Gilli, tünd cəmən-boz	94	471

Cədvəl 3.9 ardı		
Gilli, zəif şorakətləşmiş tünd çəmən-boz	85	408
Ağır gillicəli, tünd çəmən-boz	106	1758
Orta gillicəli, orta şorlaşmış tünd çəmən-boz	68	502
Orta hesabi bal/cəmi:	95	3139
VII. Subasar-çəmən		
Gilli, subasar-çəmən	86	980
Ağır gillicəli, subasar -çəmən	97	1938
Orta gillicəli, subasar -çəmən	108	500
Yüngül gillicəli, subasar çəmən	96	480
Orta balı :	96	3898
VIII. Bataqlı-çəmən		
Ağır gillicəli, orta şorlaşmış bataqlı-çəmən		86
Rayon üzrə:	90	76686

Cədvəl 3.10

Siyəzən rayonunun əkinçilikdə istifadə olunan torpaqlarının yekun bonitet şkalası

Torpaqların adı	Yekun bonitet balı	Sahəsi, ha
A. Dağlıq zonanın torpaqları		
I. Bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi		
Gilli, bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	59	614
Ağır gillicəli, bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	67	60
Orta hesabi bal/cəmi :	60	674
II. Adi dağ boz-qəhvəyi		
Orta gillicəli, adi dağ boz-qəhvəyi	68	410
III. Açıq dağ boz-qəhvəyi		
Ağır gillicəli, açıq dağ boz-qəhvəyi	60	301

Cədvəl 3.10 ardı

Orta hesabi bal/cəmi :	63	501
B.Dağətəyi təpəli maili düzənlik və dəniz sahili ovalıq zonası torpaqları		
IV.Boz-qonur		
Gilli, orta şorlaşmış boz-qonur	62	190
Ağır gillicəli, orta şorakətləşmiş, zəif şorlaşmış boz-qonur	38	2803
Ağır gillicəli, şiddətli şorlaşmış boz-qonur	29	640
Orta hesabi bal/cəmi :	38	3633
V. Adi boz-qəhvəyi		
Ağır gillicəli, adi boz-qəhvəyi	73	186
Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş adi boz-qəhvəyi	66	186
Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş, zəif şorlaşmış adi boz-qəhvəyi	60	1866
Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş, orta şorlaşmış adi boz-qəhvəyi	42	374
Orta gillicəli, adi boz-qəhvəyi	72	6717
Orta hesabi bal/cəmi :	68	9329
VI. Açıq boz-qəhvəyi		
Gilli, zəif şorakətləşmiş açıq boz-qəhvəyi	48	1038
Gilli, orta yuyulmuş açıq boz-qəhvəyi	54	1075
Orta gillicəli, şiddətli yuyulmuş açıq boz-qəhvəyi	67	1002
Yüngül gillicəli, şiddətli yuyulmuş açıq boz-qəhvəyi	60	593
Orta hesabi bal/cəmi :	57	3708
VII. Adi çəmən-boz		
Orta gillicəli, zəif şorlaşmış adi çəmən-boz	89	810
Orta gillicəli, orta şorlaşmış adi çəmən-boz	63	1562
Orta hesabi bal/cəmi :	72	2372
VIII. Açıq çəmən-boz		
Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş, orta şorlaşmış açıq çəmən-boz	41	389

Cədvəl 3.10 ardı		
Orta gillicəli, zəif şorakətləşmiş açıq çəmən-boz	71	134
Orta gillicəli, zəif şorlaşmış açıq çəmən-boz	76	1627
Orta gillicəli, orta şorlaşmış açıq çəmən-boz	47	279
Orta hesabi bal/cəmi :	69	2429
IX. Bataqlı-çəmən		
Ağır gillicəli, orta şorlaşmış bataqlı-çəmən		250
Rayon üzrə :	62	23306

80-90-cı illərdə respublikamızda həyata keçirilən torpaq-kadastr rayonlaşdırılması işləri SSRİ-nin təbii-kənd təsərrüfatı rayonlaşması çərçivəsində aparıldığı üçün və İttifaq miqyasında ictimai mülkiyyətə əsaslanan kənd təsərrüfatının regional ixtisaslaşmasına xidmət etdiyi üçün respublikamız üçün səciyyəvi olan bə'zi xüsusiyyətlər nəzərdən qaçırılmışdır. Q.Ş.Məmmədov [90, s.178-179] bu nöqsanların həmin dövrdə mövcud olmuş bə'zi obyektiv səbəblərlə əlaqədar olduğunu söyləmişdir. Müəllifin fikrincə, bu, respublikamızda torpaq-əmələgəlmə şəraiti haqqında mükəmməl elmi konsepsiyanın olmaması və mövcud olanların bir çox hallarda bir-biri ilə ziddiyyət təşkil etməsi, respublika miqyasında torpaq və aqrotorpaq rayonlaşmaya, eləcədə mikro-rayonlaşmaya dair tədqiqatların lazımı səviyyədə olmaması ilə əlaqədar olmuşdur. Ona görə də respublikamızda torpaq-kadastr rayonlaşması ilə əlaqədar işlərdə torpaq amili kifayət qədər nəzərə alınmamışdır. Qeyd edək ki, hələ indiyə kimi respublikamızda torpaq-kadastr rayonlarının dəqiq sərhədləri, onların torpaq örtüyü (sahəsi, strukturu, bonitirovkası, aqroistehsalat qruplaşdırılması, torpaq fondu, təsərrüfat sahələri) kifayət qədər tədqiq edilməmişdir.

Respublikamızın torpaq-kadastr rayonlaşdırılmasının sonuncu sxemi Q.Ş.Məmmədov [90, c. 181] tərəfindən təklif edilmişdir. Müəllif respublika ərazisini 5 təbii-kənd təsərrüfatı

vilayəti daxilində 28 torpaq-kadastr vahidinə (25 rayon və 3 yarımrayon) bölmüşdür. Müəllif ilk dəfə olaraq şimal-şərq əkinçilik zonası daxilində Xaltan-Xınalıq kadastr yarımrayonu ayırmışdır. Lakin biz öz tədqiqatlarımızda bu torpaq-kadastr ərazi vahidinin dəqiq sərhədlərini müəyyənləşdirmiş, onun açıq bonitet şkalasını tərtib etmiş, torpaqlarının aqroistehsalat qruplaşdırılmasını aparmış, bazis göstəricilərini və normativ qiymətini müəyyən etmişik. Bu işlər mə'lum kadastr rayonları (Qusar-Qonaqkənd, Dəvəçi-Xaçmaz, Abşeron-Qobustan) üçün də görülmüşdür. Bu bölmədə biz şimal-şərq əkinçilik zonası daxilindəki kadastr rayonları səpgisində torpaqların açıq bonitet şkalalarını (cədvəl 3.11-3.14) tərtib etmiş, ayrı-ayrı torpaq tip və yarım tipləri üzrə torpaq növmüxtəlifliklərinin və kadastr vahidlərinin yekun balını tapmışıq.

Cədvəl 3.11

Xaltan-Xınalıq kadastr rayonunun əkinçilikdə istifadə olunan torpaqlarının açıq bonitet şkalası

Torpaqların adı	Bonitet balı	Sahəsi, ha
I.Yuyulmuş qaratorpağabənzər dağ-çəmən		
Ağır gillicəli, yuyulmuş qaratorpağabənzər dağ-çəmən	141	1002
Gilli, yuyulmuş qaratorpağabənzər dağ-çəmən	126	70
Orta hesabi bal/cəmi:	140	1072
II.Dağ-çəmən bozqır		
Gilli, orta qalınlıqlı dağ-çəmən bozqır	48	650
Ağır gillicəli, orta qalınlıqlı dağ-çəmən bozqır	54	3059
Ağır gillicəli, orta qalınlıqlı zəif yuyulmuş dağ-çəmən bozqır	38	1091
Ağır gillicəli, orta qalınlıqlı dağ-çəmən bozqır	60	1300

Cədvəl 3.11 ardı		
Orta gillicəli, yuxa dağ-çəmən bozqır	45	649
Orta gillicəli, yuxa zəif yuyulmuş dağ-çəmən bozqır	32	354
Yüngül gillicəli, orta qalınlıqlı, zəif yuyulmuş dağ-çəmən bozqır	37	947
Orta hesabi bal/cəmi:	49	8050
III.Yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə		
Gilli, yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə	82	1995
Orta gillicəli, yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə	102	230
Yüngül gillicəli, yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə	91	70
Ağır gillicəli, yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə	92	243
Orta hesabi bal/cəmi:	85	2538
Kadastr rayonu üzrə:	65	11660

Cədvəl 3.12

Qusar-Qonaqkənd kadastr rayonunun əkinçilikdə istifadə olunan torpaqlarının açıq bonitet şkalası

Torpaqların adı	Bonitet balı	Sahəsi, ha
I.Meşə altından çıxmış yuyulmuş dağ-qəhvəyi		
Ağır gilli, meşə altından çıxmış yuyulmuş dağ-qəhvəyi	68	1204
Orta gillicəli, meşə altından çıxmış yuyulmuş dağ-qəhvəyi	75	537
Orta hesabi bal/cəmi:	70	1741
II.Meşə altından çıxmış tipik dağ-qəhvəyi		

Cədvəl 3.12 ardı		
Ağır gillicəli, meşə altından çıxmış tipik dağ-qəhvəyi	66	1851
Orta gillicəli, meşə altından çıxmış tipik dağ-qəhvəyi	73	1051
Yüngül gillicəli, meşə altından çıxmış tipik dağ-qəhvəyi	65	1179
Orta hesabi bal/cəmi:	68	4081
III.Meşə altından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi		
Ağır gillicəli, meşə altından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi	59	12905
Ağır gillicəli, orta-yuyulmuş meşə altından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi	30	350
Orta gillicəli, meşə altından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi	66	3919
Orta hesabi bal/cəmi:	60	17174
IV.Bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi		
Gilli, bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	59	1717
Ağır gillicəli, bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	17	1309
Orta gillicəli, bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	74	5972
Orta gillicəli, zəif yuyulmuş bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	52	2371
Orta gillicəli, orta yuyulmuş bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	37	1185
Orta hesabi bal/cəmi:	64	12554
V.Yuyulmuş qəhvəyi dağ (bağ) meşə		
Ağır gillicəli, yuyulmuş qəhvəyi dağ (bağ) meşə	72	925
Orta gillicəli, yuyulmuş qəhvəyi dağ (bağ) meşə	80	1016
Orta hesabi bal/cəmi:	76	1941
VI.Tipik qəhvəyi dağ (bağ) meşə		
Ağır gillicəli, tipik qəhvəyi dağ (bağ) meşə	90	1025
Orta gillicəli, tipik qəhvəyi dağ (bağ) meşə	100	2538
Orta hesabi bal/cəmi:	97	3563

Cədvəl 3.12 ardı		
VII.Karbonatlı qəhvəyi dağ(bağ) meşə		
Gilli, karbonatlı qəhvəyi dağ (bağ) meşə	65	572
Ağır gillicəli, karbonatlı qəhvəyi dağ (bağ) meşə	73	7842
Orta gillicəli, karbonatlı qəhvəyi dağ (bağ) meşə	81	487
Orta hesabi bal/cəmi:	73	8901
VIII.Adi dağ boz-qəhvəyi		
Gilli, adi dağ boz-qəhvəyi	54	473
Ağır gillicəli, adi dağ boz-qəhvəyi	61	2178
Orta gillicəli, adi dağ boz-qəhvəyi	68	2080
Orta hesabi bal/cəmi:	63	4731
IX.Açıq dağ boz-qəhvəyi		
Ağır gillicəli, açıq dağ boz-qəhvəyi	60	301
Ağır gillicəli, zəif yuyulmuş açıq dağ boz-qəhvəyi	42	581
Orta gillicəli, açıq dağ boz-qəhvəyi	67	200
Orta gillicəli, zəif yuyulmuş açıq dağ boz-qəhvəyi	47	404
Orta hesabi bal/cəmi:	50	1486
Kadastr rayonu üzrə:	66	56172

Cədvəl 3.13

Dəvəçi-Xaçmaz kadastr rayonunun əkinçilikdə istifadə olunan torpaqlarının açıq bonitet şkalası

Torpaqların adı	Bonitet balı	Sahəsi, ha
I.Çəmən boz-qəhvəyi		
Gilli, çəmən boz-qəhvəyi	78	1666
Ağır gillicəli, çəmən boz-qəhvəyi	88	5818
Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş çəmən boz-qəhvəyi	79	5045
Orta gillicəli, çəmən boz-qəhvəyi	98	4108
Orta hesabi bal/cəmi:	84	16637

Cədvəl 3.13 ardı

II. Adi boz-qəhvəyi		
Gilli, adi boz-qəhvəyi	65	220
Ağır gillicəli, adi boz-qəhvəyi	73	6893
Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş adi boz-qəhvəyi	66	3824
Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş, zəif şorlaşmış adi boz-qəhvəyi	60	1866
Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş, orta şorlaşmış adi boz-qəhvəyi	42	374
Orta gillicəli, adi boz-qəhvəyi	72	10070
Yüngül gillicəli, adi boz-qəhvəyi	81	6400
Orta hesabi bal/cəmi:	72	29647
III. Açıq boz-qəhvəyi		
Gilli, zəif şorakətləşmiş açıq boz-qəhvəyi	48	1038
Gilli, orta yuyulmuş açıq boz-qəhvəyi	27	1075
Orta gillicəli, şiddətli yuyulmuş açıq boz-qəhvəyi	13	1002
Yüngül gillicəli, şiddətli yuyulmuş açıq boz-qəhvəyi	12	1446
Orta hesabi bal/cəmi:	24	4561
IV. Cəmən-qəhvəyi		
Ağır gillicəli, cəmən-qəhvəyi	83	13794
Gilli cəmən-qəhvəyi	74	5236
Orta gillicəli, cəmən-qəhvəyi	92	29328
Yüngül gillicəli, cəmən-qəhvəyi	85	1427
Orta hesabi bal/cəmi:	87	49785
V. Suvarılan cəmən-qəhvəyi		
Gilli, suvarılan cəmən-qəhvəyi	80	1800
Ağır gillicəli, suvarılan cəmən-qəhvəyi	90	7655
Orta gillicəli, suvarılan cəmən-qəhvəyi	100	13137
Orta hesabi bal/cəmi:	95	22592
VI. Subasar-cəmən		
Gilli, subasar-cəmən	86	980
Ağır gillicəli, subasar-cəmən	97	2469

Cədvəl 3.13 ardı		
Orta gillicəli, subasar-çəmən	108	1501
Yüngül gillicəli, subasar-çəmən	96	2577
Orta hesabi bal/cəmi:	97	7527
VII.Tünd çəmən-boz		
Gilli, tünd çəmən-boz	94	471
Gilli, zəif şorakətləşmiş tünd çəmən-boz	85	408
Ağır gillicəli, tünd çəmən-boz	106	1758
Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş, zəif şorlaşmış tünd çəmən-boz	87	1367
Ağır gillicəli, orta şorlaşmış tünd çəmən-boz	68	342
Orta gillicəli, orta şorlaşmış tünd çəmən-boz	71	502
Orta hesabi bal/cəmi:	94	4848
VIII.Adi çəmən-boz		
Gilli, zəif şorakətləşmiş adi çəmən-boz	71	2601
Gilli, orta şorakətləşmiş adi çəmən-boz	59	2190
Ağır gillicəli, adi çəmən-boz	88	3969
Ağır gillicəli, orta şorakətləşmiş adi çəmən-boz	66	1505
Orta gillicəli, adi çəmən-boz	98	1643
Orta gillicəli, zəif şorakətləşmiş adi çəmən-boz	88	1891
Orta gillicəli, zəif şorlaşmış adi çəmən-boz	89	2590
Orta gillicəli, orta şorakətləşmiş, adi çəmən-boz	67	2321
Orta gillicəli, orta şorlaşmış adi çəmən-boz	63	2765
Orta hesabi bal/cəmi:	68	24656
IX.Açıq çəmən-boz		
Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş orta şorlaşmış açıq çəmən-boz	41	2704
Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş, şiddətli şorlaşmış açıq çəmən-boz	36	526
Orta gillicəli, zəif şorakətləşmiş, orta şorlaşmış açıq çəmən-boz	46	2420
Orta gillicəli, zəif şorakətləşmiş açıq çəmən-boz	71	134
Orta gillicəli, orta şorlaşmış açıq çəmən-boz	72	1627

Cədvəl 3.13 ardı		
Yüngül gillicəli, zəif şorakətləşmiş açıq çəmən-boz	51	279
Orta hesabi bal/cəmi:	40	9757
Kadastr rayonu üzrə:	80	170010

Cədvəl 3.14

Abşeron-Qobustan kadastr rayonunun əkinçilikdə istifadə olunan torpaqlarının açıq bonitet şkalası

Torpaqların adı	Bonitet balı	Sahəsi, ha
I.Boz-qonur		
Gilli, orta şorlaşmış boz-qonur	62	190
Ağır gillicəli, orta şorakətləşmiş zəif şorlaşmış boz-qonur	38	2803
Ağır gillicəli, şiddətli şorlaşmış boz-qonur	29	640
Orta hesabi bal/cəmi:	38	3633
Kadastr rayonu üzrə:	38	3633

Torpaq kadastr rayonlarının açıq bonitet şkalalarından göründüyü kimi, torpaq örtüyünün münbtliyinə görə şimal-şərq əkinçilik zonası daxilində Dəvəçi-Xaçmaz 80 bal, Qusar-Qonaqkənd 66 bal, Xaltan-Xınalıq 65 bal, Abşeron-Qobustan kadastr rayonu 38 bal ilə qiymətləndirilmişdir.

III FƏSİL. AZƏRBAYCANIN ŞİMAL-ŞƏRQ ƏKİNÇİLİK ZONASI TORPAQ FONDUNUN STRUKTURU VƏ AQRQİSTEHSALAT QRUPLAŞDIRILMASI

§ 14. ZONANIN TORPAQ FONDUNUN STRUKTURU.

Böyük Qafqazın Azərbaycan hissəsinin şimal-şərq yamacının əkinçilik zonasının torpaq örtüyü olduqca rəngarəng struktura malikdir. Ərazidə yayılmış torpaqlar bərdə uzun illər ərzində toplanmış tədqiqat materiallarının araşdırılması və bizim tərəfimizdən müxtəlif istiqamətli marşrutlar üzrə aparılmış korrektura işləri nəticəsində mə'lum olmuşdur ki, əsas torpaq tip və yarım tipləri coğrafi yayılmasında şaquli zonallıq qanunu mövcuddur. Landşaftın əvəz olunmaz ünsürü kimi torpaqların genetik tiplərinin yüksəklikdən asılı olaraq dəyişməsi iqlim və bitki örtüyünün dəyişiklik qanununa müvafiq olaraq baş verir. Təbii və antropogen amillərin təsiri ilə torpaq örtüyündə yaranan rəngarəngliyin və onların coğrafi yayılma qanununa uyğunluğunun öyrənilməsinə torpaqşünasların tədqiqat əsərlərində geniş yer verilmişdir. V.İ.Fridland [129] zonallıqdan asılı olaraq torpaq örtüyünün yerin səthində əmələ gətirdiyi rəngarəngliyi "torpaq örtüyünün strukturu" termini ilə ifadə etmişdir.

Torpaq örtüyünün strukturu (TÖS) haqqında elmi anlayış və araşdırmalara V.İ.Fridlandın [130, 131], Y.M.Qodelmanın [45, 46], D.A.Qurtmuradovanın [50], H.Ə.Əliyevin, Ş.G.Həsənov, R.Ə.Əliyeva [9], M.Ə.Salayevin [113], Ş.G. Həsənovun [42, 43], Q.Ş.Məmmədovun [88] tədqiqat əsərlərində geniş yer verilmişdir. Torpaq örtüyünün strukturu haqqında metodiki baxımdan müxtəlif istiqamətli araşdırmalar mövcuddur. Onlardan biri də torpaqların xalq təsərrüfatında müxtəlif təyinatı üzrə

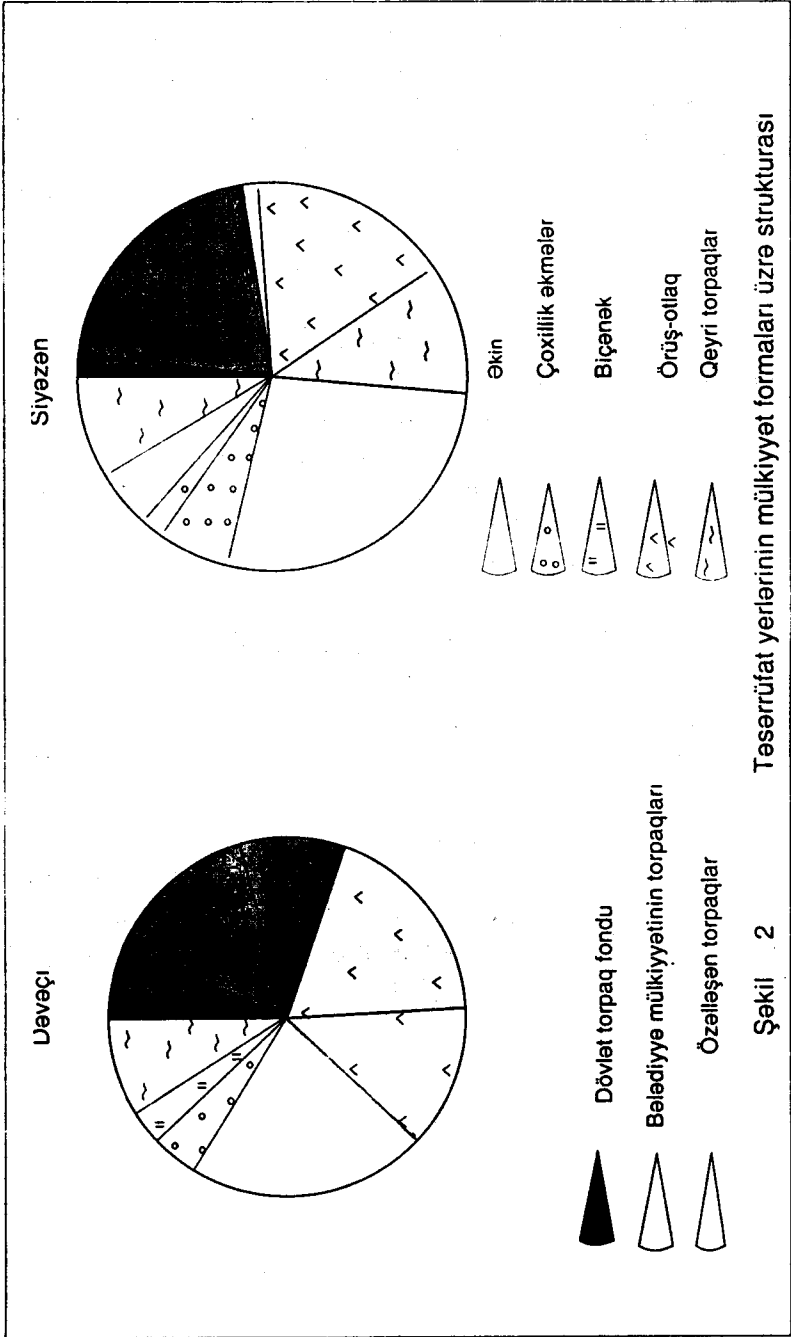
kənd təsərrüfatı yerləri səpkisində strukturudur [115, 129]. Bu metod keçmiş SSRİ məkanında bütün Respublikalarda, o cümlədən Azərbaycanda həyata keçirilmişdir. Azərbaycanda torpaq fondu “Torpaq islahatı haqqında” (1996) və “Torpaq məəcəlləsi haqqında” (1999) qanunlarda nəzərdə tutulduğu kimi 3 mülkiyyət formasına (dövlət, bələdiyyə və xüsusi) ayrılmışdır.

Torpaq fondunun strukturu dedikdə torpaqların inzibati ərazi vahidi daxilində torpaq münasibətlərinin hüquqi təminatının tənzimlənməsi ilə (mülkiyyət formaları, kateqoriya, kənd təsərrüfatı yerləri və s.) şərtlənən torpaqdan təyinatı üzrə istifadə zamanı torpaq örtüyündə yaranan müxtəliflik nəzərdə tutulur.

Odur ki, yuxarıda göstərilən anlayışlara əsasən tədqiq olunan ərazinin torpaq fondunun və torpaq örtüyünün strukturu haqqında analitik təhlil aşağıda verilmişdir.

Ümumiyyətlə, Böyük Qafqazın Azərbaycan hissəsinin şimal-şərqində 5 inzibati rayon (Qusar, Quba, Xaçmaz, Dəvəçi, Siyəzən) yerləşir və həmin rayonların ümumi torpaq fondu 804,7 min hektar olub, respublika ərazisinin 6,48 %-ni təşkil edir. Lakin həmin rayonların əkinçilikdə istifadə olunan yerlərinin ümumi sahəsi 10.01.1999-cu ilin Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilmiş torpaq balansı mə'lumatına əsasən 287,8 min hektardır. Bu da zonadakı həmin rayonların inzibati sərhədləri daxilindəki ümumi ərazisinin 30,1%-ni təşkil edir.

Rayonların ümumi torpaq fondu Azərbaycan Respublikasının “Torpaq islahatı haqqında” qanununda (1996) göstəriləyi kimi, torpaqların münbitliyinin bərpası, artırılması və mühafizəsinin tənzimlənməsinin dövlət səviyyəsində tə'min edilməsi məqsədilə 3 mülkiyyət (dövlət, bələdiyyə və özəl) formasına ayrılmışdır (şəkil 1 və 2). Həmin mülkiyyət formaları haqqında zonaya daxil olan rayonlar üzrə mə'lumat cədvəl 4.1 də verilir.

Əkinçilikdə istifadə olunan təsərrüfat yerlərindən ən ümumi əkin altında istifadə olunan torpaqlardır. Rəqəm mə'lumatlarından aydın olur ki, Dəvəçi və Siyəzən rayonları istisna olmaq şərti ilə əkin altında istifadə olunan torpaqlar başqa təsərrüfat yerlərinə (çoxillik əkinlər, biçənək, ömür) nisbətən üstünlük təşkil edir. Belə ki, Qusar, Quba və Xaçmaz rayonlarında əkin altında istifadə olunan torpaqlar əkinçilikdə istifadə olunan ümumi torpaqların müvafiq olaraq 53,2, 38,7 və 49,5%-ni təşkil edir.

Çoxillik əkmələr və biçənək altında istifadə olunan torpaqlara gəldikdə isə onu demək olar ki, həmin təsərrüfat yerlərinin çox hissəsi Qusar və Quba rayonlarının ərazisində yayılmışdır. Həmin təsərrüfat yerlərinin sahəsi Qusarda müvafiq olaraq 9,7 və 6,1, Qubada isə 15,5 və 10,0 min ha-dır. Xaçmaz, Dəvəçi və Siyəzən rayonlarının ərazisində isə həmin təsərrüfat yerlərinin sahəsi az olub, ümumən 0,04–4,9 min ha arasında dəyişir.

Ömür altında istifadə olunan torpaqlar əkinçilikdə intensiv istifadə olunmasalar da, zonada kəndyanı ömür kimi istifadə dövriyyəsinə daxildirlər. Onların çox hissəsi Dəvəçi və Siyəzən rayonlarında yayılmaqla bələdiyyə mülkiyyətinə daxildir.

Əkinçilik dövriyyəsində istifadə olunmayan, daha doğrusu, qeyri torpaqların (yaşayış məntəqələri, çaylar, sututarlar, yollar, meşə və kolluqlar, xüsusi mühafizə zonaları və s.) ümumi sahəsi 4,5 min ha olub rayonlar üzrə müxtəlif qaydada paylanmışdır.

Cədvəl 4.1

AZƏRBAYCANIN ŞİMAL-ŞƏRQ ƏKİNCİLİK ZONASININ TORPAQ FONDUNUN
MÜLKİYYƏT FORMALARI ÜZRƏ STRUKTURU
(01.01.1999-CU İLİN VƏZİYYƏTİNƏ GÖRƏ)

Rayonlar	Torpaq üzərində mülkiyyət formaları	Ümumi sahə ha %	O cümlədən təsərrüfat yerləri, ha					Sair tor- paqlar	Zonanın ümumi sahəsinə görə, %
			Əkin	Çoxil- lik ək- mələr	Biçə- nek	Örüş	Təsərrüfat yerləri- nin cəmi		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Qusar	Dövlət Torpaq fondu	<u>17335</u> 100.0	<u>9627</u> 55.5	<u>1138</u> 6.6	<u>2024</u> 11.7	<u>825</u> 4.7	<u>13614</u> 78.5	<u>3721</u> 21.5	6.3
	Bələdiyyə mülkiyyətində saxlanılan torpaqlar	<u>9495</u> 100.0	<u>2016</u> 21.2	<u>140</u> 1.5	<u>1166</u> 12.3	<u>3206</u> 33.8	<u>6528</u> 68.8	<u>2967</u> 31.2	3.4
	Özəlləşdirilən torpaqlar	<u>32524</u> 100.0	<u>19943</u> 61.3	<u>8383</u> 25.8	<u>2945</u> 9.1	<u>476</u> 1.5	<u>6528</u> 97.7	<u>777</u> 2.3	11.8
	Rayon üzrə cəmi:	<u>59354</u> 100.0	<u>31586</u> 53.2	<u>9661</u> 16.3	<u>6135</u> 10.3	<u>4507</u> 7.6	<u>51889</u> 87.4	<u>7465</u> 12.6	21.5

		Cədvəl 4.1 ardı								
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Quba	Dövlət Torpaq fondu	5720 100.0	1265 22.1	690 12.1	720 12.6	1009 17.6	3684 64.4	2036 35.6	2.1	
	Bələdiyyə mülkiyyətində saxlanılan torpaqlar	4855 100.0	771 15.9	455 9.4	456 9.4	1263 26.0	2945 60.7	1910 39.3	1.8	
	Özallaşdırılan torpaqlar	42122 100.0	18366 43.6	14381 34.1	5786 13.7	1617 3.8	40150 95.2	1972 4.8	15.2	
	Rayon üzrə cəmi:	52697 100.0	20402 38.7	15526 29.5	6962 13.2	3889 7.4	46779 88.8	5918 11.2	19.1	
	Dövlət Torpaq fondu	5560 100.0	2514 45.2	92 1.7	21 0.4	2628 47.3	5255 94.6	305 5.4	2.0	
Kəçmaz	Bələdiyyə mülkiyyətində saxlanılan torpaqlar	29454 100.0	140 0.5	-	-	27733 94.1	27873 94.6	1581 5.4	10.6	
	Özallaşdırılan torpaqlar	46036 100.0	36970 80.3	4835 10.5	1422 3.1	331 0.7	43558 94.6	2478 5.4	16.4	
	Rayon üzrə cəmi:	80050 100.0	39624 49.5	4927 6.2	1443 1.8	30692 38.3	76686 95.8	3364 4.2	29.0	

		Cədvəl 4.1 ardı								
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Dəvəyi	Dövlət Torpaq fondu	10454 100,0	2858 27,3	70 0,7	651 6,2	4660 44,6	8239 78,8	2215 21,2	3,8	
	Bələdiyyə mülkiyyətində saxlanılan torpaqlar	22299 100,0	286 1,3	2 0,01	59 0,3	17881 80,2	18228 81,8	4071 18,2	8,0	
	Özəlləşdirilən torpaqlar	21471 100,0	14132 65,8	1869 8,7	1263 5,9	-	17264 80,4	4207 19,6	7,7	
	Rayon üzrə cəmi:	54224 100,0	17276 31,9	1941 3,4	1973 3,6	22541 41,6	43731 80,1	10493 19,9	10,9	
Şiyazan	Dövlət Torpaq fondu	5229 100,0	230 4,4	-	-	4321 82,6	4551 87,0	678 13,0	1,9	
	Bələdiyyə mülkiyyətində saxlanılan torpaqlar	10235 100,0	430 4,2	-	-	5806 56,7	6236 60,9	3999 39,1	3,7	
	Özəlləşdirilən torpaqlar	14620 100,0	9696 66,3	1658 11,3	35 0,2	1130 7,7	12519 85,5	2101 14,5	5,3	
	Rayon üzrə cəmi:	30084 100,0	10356 34,4	1658 5,5	35 0,1	11257 37,4	23306 77,4	6778 22,6	10,9	
Zona üzrə yekunu:		287819 100,0	119244 43,1	33713 12,2	16548 6,0	72886 26,4	242391 87,7	45428 12,3	100,0	

Zonada torpaq örtüyünün münbitliyinin bərpası, artırılması və mühafizəsi məsələlərinin həllində torpaq tip və yarımтиplərinin inzibati rayon və təsərrüfat yerləri üzrə paylanmasının təhlilinin xüsusi əhəmiyyəti vardır. Mə'lum olduğu kimi, yerquruluşu praktikasında torpaq sahələrinin uçotunun aparılması işləri ayrı-ayrı təsərrüfatların hüdudları daxilində yerquruluşu planında yalnız təsərrüfat yerlərinin növü və sahəsinin qeyd edilməsi ilə məhdudlaşır. Belə uçot sistemi müxtəlif təsərrüfat yerləri altında yayılmış torpaqların kəmiyyət e'tibarı ilə tərkibi barədə tam təsəvvür yaranmasına imkan vermirdi. Başqa tərəfdən, bu və ya digər təsərrüfat yerlərinin hər hansı torpaq növü səpgisində transformasiyası haqqında mülahizə yürütməyi çətinləşdirirdi.

Bu çatışmazlığın aradan qaldırılması üçün bizim tərəfimizdən təsərrüfat yerlərinin bütün növləri torpaq tip və yarımтиpləri ilə əlaqəli formada təhlil edilmişdir. Bunun üçün zonaya daxil olan rayonların təsərrüfat yerlərinin bütün növlərini özündə əks etdirən yerquruluşu planının əsası hazırlanmışdır. Sonra isə tərtib edilmiş torpaq xəritəsindəki bütün torpaq vahidlərinin sahəsi yerquruluşu planının üzərinə köçürülməklə yerquruluşu planı ilə torpaq xəritəsi bir-birinə uyğunlaşdırılmışdır. Nəticədə torpaq vahidlərinin sahəsinin təsərrüfat yerlərinin səpkisində paylanmasını özündə əks etdirən xırda konturlu iri miqyaslı (1:100 000) analitik xəritə və kartoqramlar (torpaq xəritəsi, torpaqların bonitirovkası və torpaqların aqroistehsalat qruplarını özündə əks etdirən kadastr-qiymət rayonlaşdırılması xəritəsi) tərtib edilmişdir.

Təsərrüfat yerlərinin səpkisində torpaq tip, yarımтип və növmüxtəlifliyinin kəmiyyət və keyfiyyəti barədə tam mə'lumat əldə edilməsi məqsədilə planimetrik ölçmə işləri aparılmışdır. Bu üsulla hər hansı torpaq vahidinin kənd təsərrüfatında hansı məqsədlə istifadə olunması barədə ətraflı analitik mə'lumat əldə edilmişdir. Həmin analitik mə'lumatların

ölçüləri cədvəl 4.2-də verilmişdir. Cədvəldə torpaqların ümumi sahəsi, onların inzibati rayon, zonalar və təsərrüfat yerləri üzrə paylanması haqqında geniş analitik mə'lumatlar cəmlənmişdir.

Belə ki, şimal-şərq əkinçilik zonası geomorfoloji, torpaq-iqlim və aqrolandsaft xüsusiyyətlərinə görə iki - dağlıq və dağətəyi təpəli maili düzənlik və dəniz sahili ovalıq zonalarına ayrılmışdır. Xaçmaz rayonundan başqa qalan rayonların əkinçilikdə istifadə olunan torpaqları yuxarıda göstərilən təbii amillərə görə iki zonaya ayrılmışdır. Həmin rayonların əkinçilikdə istifadə olunan torpaqlarının 82,1 min hektarı və ya 29,7% dağlıq, 114,2 min hektarı və ya 70,3%-i isə dağətəyi təpəli maili düzənlik və dənizsahili ovalıq zonada yayılmışdır. Ümumiyyətlə isə Qusar, Quba, Dəvəçi və Siyəzən rayonlarının ərazilərinin 50%-dən çoxunun dağlıq zonada yayılmasına baxmayaraq, əkinçilikdə istifadə olunan torpaqların sahəsi, yuxarıda göstərilən rəqəmlərdən aydın olduğu kimi, azdır. Bu isə, şübhəsiz, dağlıq şəraitin əkinçilikdə istifadə olunan torpaqlarının geniş sahə tutmasında maneçilik törədən amil kimi qiymətləndirilir.

Torpaq tip və yarımtyplərinin təsərrüfat yerləri üzrə paylanmasından mə'lum olur ki, əkinaltında istifadə olunan torpaqlar bütün rayonlarda başqa təsərrüfat yerlərinə nisbətən üstünlük təşkil edir. Əkin altında istifadə olunan torpaqların çox hissəsi əkin sahələrindən ibarət olub tərəvəz və taxıl kimi xammal və ərzaq əhəmiyyətli bitkilər altında istifadə olunur.

Əkinaltı torpaqların xüsusi çəkisi dağlıq zonada rayonlar üzrə müxtəlif olub təsərrüfat yerlərinin xüsusi çəkisinin Qusar rayonunda 35.9 %, Quba rayonunda 29.3%, Dəvəçi rayonunda 37.3%, Siyəzən rayonunda isə 51.0%-ni təşkil edir. Dağətəyi təpəli maili düzənlik zonada isə həmin göstəricilər Qusar rayonunda 69.2%, Quba rayonunda 62.2%, Dəvəçi rayonunda 30.0%, Siyəzən rayonunda 33.1%, Xaçmaz rayonunda isə 49.5%-dir.

**AZƏRBAYCANIN ŞİMAL-ŞƏRQ ƏKİNÇİLİK ZONASININ TORPAQ TIP VƏ YARIM
TIPLƏRİNİN İNZİBATI BÖLGƏ VƏ TƏSƏRRÜFAT YERLƏRİ ÜZRƏ PAYLANMASI**

Torpaqların adı	Torpaqların ümumi sahəsi		Əkin, dincə qoyulmuş		Çoxillik əkmələr		Biçənək		Otlaq-örüş		Təsərrüfat yerlərinin cəmi		Əkinçilikdə is-də olunan torpaqlar	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
Qusar rayonu														
A. Dağlıq zonanın torpaqları														
Orta qalınlıqlı dağ-çəmən bozqur	2422	100	917	37,9	-	22,0	534	22,0	690	28,5	2141	88,4	281	11,6
Yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə	1580	100	537	34,0	24	1,5	640	40,5	325	20,6	1526	96,6	54	5,4
Meşə altından çıxmış yuyulmuş dağ-qelivəyi	1870	100	640	34,2	179	9,6	645	35,0	277	14,8	1741	93,6	29	61,4

Cədvəl 4.2 ardı														
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Məşə altından çıxmış tipik dağ-qəhvəyi	4660	100	958	20,6	1376	29,5	1181	25,3	566	12,1	4081	87,5	579	12,5
Məşə altından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi	8500	100	2325	27,4	475	5,6	2375	27,9	214	2,5	5389	63,4	3111	36,6
Bozqırılmış dağ-qəhvəyi	9466	100	4862	51,4	3014	31,8	760	8,0	254	2,7	8890	93,9	576	6,1
B.Dəğətəyi təpəli məlii düzənlik və dəniz sahilı ovalıq zonanın torpaqları														
Adı boz-qəhvəyi	7540	100	5435	72,1					1251	16,6	6686	88,7	854	11,3
Çəmən boz-qəhvəyi	10485	100	5804	55,4	3109	29,7			356	3,4	9269	88,5	1216	11,5
Çəmən-qəhvəyi	8081	100	6649	82,3	741	9,2			218	2,7	7608	94,2	473	5,8
Suvarılan çəmən-qəhvəyi	3850	100	2878	74,7	743	19,3			104	2,7	3725	96,7	125	3,3
Subasar (allüvial) çəmən	900	100	581	64,6					252	28,0	833	92,6	67	7,4
Çəmi:	30856	100	21347	69,2	4593	14,9			2181	7,1	28121	91,2	2735	8,8
Yekunu:	59354	100	31586	53,2	9661	16,3	6135	10,3	4507	7,6	51889	87,4	7465	2,6

Cədvəl 4.2 ardı														
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Quba rayonu														
A. Dağılıq zonanın torpaqları														
Yuyulmuş qara torpağa bənzər dağ-çəmən	1700	100	349	20,5			407	23,9	316	18,6	1072	63,0	628	37,0
Yuxa dağ-çəmən bozqır	1855	100	523	28,2			472	25,4	609	32,8	1604	86,4	251	13,6
Orta qalınlıqlı dağ-çəmən bozqır	5850	100	1382	23,6			2148	36,7	775	13,2	4305	73,5	1545	26,5
Yuyulmuş çəmənləşmiş qonur-dağ meşə	1100	100	367	33,4			440	40,0	205	18,6	1012	92,0	88	8,0
Meşə altından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi	9310	100	4200	45,1	1034	11,1	2444	15,5	1021	10,9	8699	82,7	611	17,3
Yuyulmuş qəhvəyi dağ bağ (meşə)	2158	100	462	21,4	1479	68,5					1941	89,9	217	10,1
Tipik qəhvəyi dağ-bağ (meşə)	2490	100	650	26,1	1521						2171	87,2	319	12,8
Karbonatlı qəhvəyi dağ-bağ (meşə)	8704	100	911	10,5	7003	72,2			262	3,0	8176	85,7	528	14,3

Cədvəl 4.2 ardı

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	1941	100	693	35,7	175	9,0	516	26,6	173	8,9	1557	80,2	384	19,8
Adi dağ boz-qəhvəyi	2540	100	1510	59,4	141	5,6	425	16,7	276	10,9	2352	92,6	188	7,4
Cəmi:	37648	100	11047	29,3	11353	302	6852	18,2	3637	9,8	32889	87,5	4759	12,5
B. Dağətəyi təpəli məli düzənlik və dəniz sahili ovalıq zonasının torpaqları														
Adi boz-qəhvəyi	920	100	662	71,9			110	11,9	73	7,9	845	91,7	75	8,3
Çəmən boz-qəhvəyi	2290	100	1672	73,0	550	24,0					2222	97,0	68	3,0
Çəmən-qəhvəyi	6971	100	3659	52,5	2846	40,8					6505	93,3	466	6,7
Suvarılan çəmən-qəhvəyi	1610	100	998	62,0	471	29,3			53	3,3	1522	94,6	88	5,4
Subasar çəmən (allüvial)	3258	100	2364	72,6	306	9,4			126	3,9	2796	85,9	462	14,1
Cəmi:	15049	100	9355	62,2	4173	27,7	110	0,7	252	1,7	13890	92,3	1159	7,7
Yekunu:	52697	100	20402	38,7	15526	29,5	6962	132	3889	7,4	46779	88,8	5918	11,2

Cədvəl 4.2 ardı														
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Xaçmaz rayonu														
B. Dağlıq təpəli məli düzənlik və dəniz sahili ovalıq zonanın torpaqları														
Çəmən-boz qəhvəyi	850	100	595	70,0	120	14,1			76	8,9	790	93,0	59	7,0
Çəmən-qəhvəyi	36570	100	15404	42,1	1337	3,6	351	0,9	15580	50,8	35672	97,5	898	2,5
Suvarılan çəmən-qəhvəyi	18080	100	13124	726	2807	15,5	576	3,2	838	4,6	17345	95,9	735	4,1
Açıq çəmən-boz	2500	100	1559	62,4	33	1,3			475	19,0	2067	82,7	433	17,3
Adi çəmən-boz	14140	100	35,3						8703	61,5	13688	96,8	452	3,20
Tünd çəmən-boz	3720	100	1920	51,6	9	2,1	516	13,9	624	16,8	3139	84,4	581	15,6
Bataqlı-çəmən	100	100							86	86,0	86	86,0	14	14,0
Subasar (alluvial) çəmən	4090	100	2037	49,8	551	13,5			1310	32,0	3898	95,3	192	4,7
Dəniz sahili qumluq	4380	100												
Cəmi:	80050	100	39624	49,5	4927	6,1	1443	1,8	30692	38,4	76686	95,8	3364	4,2

Cədvəl 4.2 ardı														
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Dəvəçi rayonu														
A. Dağlıq zonanın torpaqları														
Tipik qəhvəyi dağ (bağ) meşə	2079	100	810	39,0	135	6,5	97	4,7	350	16,8	1392,0	67,0	687,0	33,0
Karbonatlı qəhvəyi dağ (bağ) meşə	980	100	363	37,0	125	12,8	220	22,5	17	1,7	725	74,0	255	26,0
Meşə altundan çıx-mış dağ-qəhvəyi	3248	100	1742	53,7	7	0,2	1216	37,4	121	3,7	3086	95,0	162	5,0
Bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	2603	100	786	30,2	-	-	273	10,5	374	14,3	1433	55,0	1170	45,0
Adi dağ boz-qəhvəyi	3505	100	1275	36,4	15	0,4	167	4,8	512	14,6	1969	56,2	1536	43,8
Açıq dağ boz-qəhvəyi	1350	100	162	120	218	16,1	-	-	605	44,9	985	73,0	365	27,0
Cəmi:	13765	100	5138	37,3	500	3,6	1973	14,3	1979	14,4	9590	69,7	4175	30,3
B. Dağətəyi təpəli məlii düzənlik və dəniz sahilı ovalıq zonanın torpaqları														
Adi boz-qəhvəyi	13351	100	26950	20,2	735	5,5	-	-	9357	70,1	12787	95,8	564	4,2
Açıq boz-qəhvəyi	960	100	-	-	-	-	-	-	853	88,9	853	88,9	107	0,11

Cədvəl 4.2 ardıl														
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Çəmən boz-qəhvəyi	5399	100	2911	53,9	706	13,01	-	-	738	13,7	4355	80,7	1044	19,3
Açıq çəmən-boz	6205	100	2049	33,0	-	-	-	-	3216	51,8	5261	84,8	944	15,2
Adi çəmən-boz	10534	100	3079	29,2	-	-	-	-	5517	52,4	8596	81,6	1938	18,4
Tünd çəmən-boz	1985	100	1408	70,9	-	-	-	-	301	15,2	1709	86,1	276	13,9
Bataqlı-çəmən	580	100	-	-	-	-	-	-	580	100	580	100	-	-
Şoran	1445	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1445	100
Deniz sahili qum-luqlar	1450	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Cəmi:	40459	100	12138	30,0	1441	3,7	-	-	20562	50,7	34141	84,4	6318	15,6
Yekunu:	54224	100	17276	31,8	1941	35,8	1978	36,4	22541	41,6	43731	80,6	10493	19,4
Siyəzən rayonu														
A. Dağlıq zonanın torpaqları														
Bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	920	100	621	67,5	-	-	-	-	53	5,8	674	63,3	246	36,7
Adi dağ boz-qəhvəyi	420	100	375	89,3	-	-	35	8,3	-	-	410	97,6	10	2,4

Cədvəl 4.2 ardı														
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Açıq dağ boz-qəhvəy	880	100	136	15,4	251	28,5			114	12,9	501	57,1	379	42,9
Cəmi:	2220	100	1132	51,0	251	11,3	35	1,5	167	7,5	1585	71,3	635	28,7
B. Dağətəyi tepəli mali düzənlik və dəniz sahilı ovalıq zonanın torpaqları														
Adi boz-qəhvəyi	11444	100	2898	25,3					6431	56,2	9329	81,5	2115	18,5
Açıq boz-qəhvəyi	4680	100	458	9,8					3250	69,4	3708	79,2	972	20,8
Açıq çəmən-boz	3675	100	651	17,7	1407	38,3			371	10,1	2429	66,1	1246	33,9
Adi çəmən-boz	2959	100	2160	73,0					212	7,2	2372	80,2	587	19,8
Boz-qonur	4526	100	3057	67,5					576	12,7	3633	80,2	893	19,8
Bataqlı çəmən	250	100							250	100	250	100		
Şoran	330	100											330	100
Denizsahili qumluq	1950	100												
Cəmi:	27864	100	9224	33,1	1407	5,0			11090	39,8	21721	77,9	6143	22,1
Yekunu:	30084	100	10356	34,4	1658	5,6	35	0,1	11257	37,4	23306	77,5	6778	22,5
Ümumi sahə:	287819	100	119244	43,1	33713	12,2	16548	6,0	72886	26,4	242391	87,7	34018	12,3

Çoxillik əkmələr altında istifadə olunan torpaqlara gəldikdə isə onu demək olar ki, dağlıq zonada bu torpaqların çox hissəsi Quba rayonunun ərazisində yayılmışdır (33.7 min ha-a qarşı 11.4 min ha). Həmin torpaqlarda ən çox alma, armud, gavalı, giləs, alça, ərik və qoz kimi qiymətli tumlu, çəyirdəkli və qərzəkli bitkilər becərilir.

Biçənək və örüş altında istifadə olunan torpaqlar əkin dövriyyəsində intensiv istifadə olunmasalar da, bitkiçilikdə əlavə gəlir gətirən mənbə kimi qiymətləndirilir. Onların xüsusi çəkisi hər iki zonada ümumi torpaqların müvafiq olaraq 16,5 və 72,9 min/ha və ya 6,0 və 26,4%-ni təşkil edir.

Torpaq tip və yarımтиplərinin zona və inzibati rayonlar üzrə paylanmasında hipsometrik gradient, torpaq əmələ gətirən süxurlar, relyef, bitkilik və antropoloji amillərin təsiri böyük olmuşdur. Dağlıq zonada dağlıq şəraitə məxsus torpaq əmələ gəlmə tipi formalaşmışdır. Burada torpaqların morfoloji, genetik və diaqnostik baxımdan formalaşması təbii nəmlənmə, düzənlik və ovalıq zonada isə sün'i nəmlənmə rejimi üstünlük təşkil edir. Ona görə də dağlıq zonada dağlıq şəraitə müvafiq dağ torpaqları, düzənlik zonada isə düzənlik zonaya müvafiq torpaqlar formalaşmışdır. Hər iki zonada torpaqların diaqnostika və nomenklaturasında insanların təsərrüfat fəaliyyəti dərin iz buraxmışdır. Misal üçün Quba və Qusar rayonlarının dağlıq zonadakı ərazilərində meşə altından çıxmış dağ-qəhvəyi və qəhvəyi dağ-bağ (meşə) torpaqları, düzənlik zonada isə çəmən-qəhvəyi torpaqların üstünlük təşkil etməsində antropoloji amilin rolu böyük olmuşdur ki, bu da bu torpaqların əkinçilikdə intensiv istifadə olunması ilə izah olunur. Bunu Xaçmaz rayonunun bütün torpaqları, Dəvəçi və Siyəzən rayonlarının düzənlik zonada yayılan torpaqları haqqında da demək olar.

§ 15 TORPAQ FONDUNUN KADASTR (QIYMƏT) RAYONLARI ÜZRƏ PAYLANMASI

Respublikamızda torpaq fondunun təbii və iqtisadi şəraitinin rəngarəngliyinin qeydə alınması və bunun əsasında torpaqlardan istifadənin yerli xüsusiyyətinin nəzərdə tutulması məqsədi ilə torpaq kadastr (qiymət) rayonlaşdırılması işləri aparılmışdır. Torpaq kadastr rayonlaşdırılması dedikdə respublika ərazisinin təbii şəraitinin qanunauyğun dəyişikənliyini və torpaq fondundan mülkiyyətçilər tərəfindən istifadə olunması xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla bölgələrə ayrılması sistemi nəzərdə tutulur.

Qeyd etmək lazımdır ki, torpaq islahatının ilkin mərhələsində təsərrüfatların dəqiq torpaq xəritələrinə və bonitet kartoqramlarına olan tələblər ön plana çəkilirdisə, son vaxtlar aqrar islahatın getdikcə dərinləşdiyi, torpaqların alınıb satıldığı, girov qoyulduğu, icarəyə verildiyi, torpaq vergiləri və s. ilə əhatə edildiyi ikinci mərhələdə respublikanın torpaq fondunun torpaq kadastr baxımından rayonlaşdırılması və buna müvafiq xəritə materiallarının hazırlanması önəmli əhəmiyyət kəsb edir. Səciyyəvi haldır ki, yuxarıda göstərilən məsələlərin həllinin asanlaşdırılması məqsədi ilə Q.Ş.Məmmədov tərəfindən Azərbaycan Respublikasının torpaq fondunun torpaq kadastr rayonlaşdırılmasına aid xəritə-sxem (1:60000) və tədqiqat materialı hazırlanmışdır.

Həmin raoynlaşdırmanın xəritə-sxeminə əsasən tərəfimizdən tədqiq edilən şimal-şərq əkinçilik zonasının torpaq fondu 4 torpaq kadastr rayon və yarımrayonuna ayrılmışdır: 1.Abşeron-Qobustan; 2.Dəvəçi-Xaçmaz; 3.Qusar-Qonaqkənd; 4.Xınalıq-Xaltan (yarımrayon).

Zonada torpaq fondundan daha səmərəli istifadə etmək və torpaq islahatının 2-ci mərhələsinin mütərəqqi üsullarla aparılması məqsədi ilə bizim tərəfimizdən torpaqların kadastr ray-

onları üzrə kənd təsərrüfatı yerləri səpkisində uçotu aparılmış və onların strukturu müəyyən edilmişdir.

İndiki dövrə qədər torpaq kadastr rayonlaşdırma xəritəsində ayrı-ayrı kadastr (qiymət) rayonlarının hüdudları və onların sahəsi ümumi formada verilirdi. Digər tərəfdən, hər bir kadastr rayonunun hüdudları daxilində həm torpaq vahidlərinin dəqiq-ləşdirilmiş təsnifatı, həm də onların təsərrüfat yerlərinin (uqo-diya) sahəsi verilmişdir.

Həmin çatışmazlıqlar şimal-şərq əkinçilik zonası üzrə tərtib etdiyimiz kadastr rayonlaşdırılma xəritəsində öz əksini tapmışdır. Lakin Xaltan-Xinalıq yarımrayonu və Abşeron-Qobustan rayonunun az hissəsinin şimal-şərq əkinçilik zonasına daxil olduğu üçün onların sərhədləri daxilində torpaqların və təsərrüfat yerlərinin sahələri haqqında məlumatlar tam deyildir. Qalan rayonların sərhədləri daxilində olan ərazilər haqqında tam məlumat verilmişdir (cədvəl 4.3). Aşkar edilmişdir ki, Xaltan-Xinalıq torpaq-kadastr yarımrayonunun ümumi ərazisindən tədqiq etdiyimiz zonaya 14507 ha torpaq sahəsi daxil olmuşdur. Ondan 4075 ha və ya 181,0% -i əkin, 4641 ha və ya 32,0% biçənək, 5767 ha və ya 39,01%-i isə otlaq örüş və qeyri torpaqlar təşkil edir. Burada yuyulmuş çəmənləşmiş qaratorpağabənzər dağ-çəmən (1700 ha), dağ çəmən-bozqır (10127 ha) və yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə torpaqları yayılmışdır (2680 ha). Həmin torpaqlar, yuxarıda deyildiyi kimi, əsasən biçənək və əkin altında istifadə olunurlar. Əkinaltı torpaqlarda taxıl, kartof və yem bitkiləri becərilir.

Qusar-Qonaqkənd torpaq kadastr rayonunun bütün sahəsi tədqiq etdiyimiz zonaya daxil olmuşdur. Lakin meşə və yay otlqları bizim tədqiqat obyektindən olmadığından onların sahələri haqqında məlumat verilməsini lazım bilməmişik. Belə hal bütün torpaq kadastr rayonlarında gözlənilmişdir.

**ŞİMAL-ŞƏRQ ƏKİNÇİLİK ZONASININ TORPAQ FONDUNUN
KADASTR RAYONLARI ÜZRƏ PAYLANMASI, ha/%**

Torpaqların indeksi	Torpaqların adı	Ümumi sahə	Kənd təsərrüfatı yerləri				Təsərrüfat yerlərinin cəmi	Qeyri torpaqlar
			Əkin	Çoxillik əkmələr	Bıçanək	Örüş, otlaq		
I. Xəlitan-Xinalıq kadastr rayonu								
Qdy ^f	Yuyulmuş qarator- pağa bənzər dağ-çəmən	<u>1700</u> 100	349 20,9	—	407 23,9	316 18,6	<u>1072</u> 63,0	628 37,0
Dç ^b	Dağ çəmən-bozqır	<u>10127</u> 100	2822 27,9	—	3154 31,1	2074 20,5	<u>8050</u> 79,5	2077 20,5
Qdim	Yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə	<u>2680</u> 100	904 30,4	24 0,9	1080 40,3	530 19,8	<u>2538</u> 94,7	142 5,3
	Kadastr rayonu üzrə	<u>14507</u> 100	4075 28,1	24 0,9	4641 32,0	2920 20,1	<u>11660</u> 81,1	2847 18,9

Cədvəl 4.3 ardı

II. Qusar-Qonaqkənd kadasitr rayonu

Qdy ^{ma}	Meşə altından çıxmış yuyulmuş dağ-qəhvəyi	1870 100	640 34.2	179 9.6	645 35.0	277 14.8	1741 93.6	129 6.4
Qdt ^{ma}	Meşə altından çıxmış tipik dağ-qəhvəyi	4660 100	958 20.6	1376 29.3	1181 25.3	566 12.1	4081 87.5	579 12.5
Qdk ^{ma}	Meşə altından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi	21058 100	8267 39.3	1516 7.2	6035 28.7	1356 6.4	17174 81.6	3884 19.4
Qdh ^s	Yuyulmuş qəhvəyi dağ (bağ) meşə	2158 100	462 21.4	1479 68.5	—	—	1941 89.9	217 10.1
Qdb ^s	Tipik qəhvəyi dağ (bağ) meşə	4569 100	1460 31.9	1656 36.2	97 2.1	350 7.7	3563 78.0	1006 22.0
Qdh ^k	Karbonatlı qəhvəyi dağ (bağ) meşə	9591 100	2174 13.3	7010 73.1	234 2.4	383 4.0	8901 92.8	690 7.2
Qd ^b	Bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	14930 100	6962 46.6	3189 21.4	1549 10.4	854 5.7	21554 84.1	2376 15.9
Bq ^s	Adı dağ boz-qəhvəyi	6465 100	3160 48.9	156 2.4	627 9.7	788 12.2	4731 73.2	1734 26.8
Bq ^l	Açıq dağ boz-qəhvəyi	2230 100	298 13.4	469 21.0	—	719 41.1	1486 66.6	744 33.4

Kadastr rayonu üzrə		<u>67531</u> 100	<u>3481</u> 34.8	<u>17030</u> 25.2	<u>10368</u> 15.4	<u>5293</u> 7.8	<u>56172</u> 83.2	<u>11359</u> 16.8
III. Dəvəçi-Xaçmaz kadastr rayonu								
Bq ₂	Adi boz-qəhvəyi	<u>33255</u> 100	<u>11690</u> 35.2	<u>735</u> 2.2	<u>110</u> 0,3	<u>17112</u> 51.5	<u>29647</u> 89.2	<u>3608</u> 10.8
Bq ₁	Açıq boz-qəhvəyi	<u>5640</u> 100	<u>458</u> 8.1	—	—	<u>4103</u> 72.7	<u>4561</u> 72.7	<u>1079</u> 19.2
Bq ₃	Çəmən boz-qəhvəyi	<u>19024</u> 100	<u>10878</u> 57.2	<u>4589</u> 24.1	—	<u>1170</u> 6.2	<u>16637</u> 6.2	<u>2387</u> 12.5
Qq ₅	Suvarılan çəmən-qəhvəyi	<u>26019</u> 100	<u>17000</u> 65.3	<u>4035</u> 15.5	<u>562</u> 2.2	<u>995</u> 6.2	<u>22592</u> 86.8	<u>3427</u> 13.2
Qç	Çəmən-qəhvəyi	<u>51622</u> 100	<u>25712</u> 49.8	<u>4924</u> 9.5	<u>351</u> 0.7	<u>18798</u> 36.4	<u>49785</u> 96.4	<u>1837</u> 3.6
4 B ₁	Açıq çəmən-boz	<u>12380</u> 100	<u>4255</u> 34.4	<u>1440</u> 11.6	—	<u>4062</u> 32.8	<u>9757</u> 78.8	<u>2623</u> 21.2
4 B ₂	Adi çəmən-boz	<u>27633</u> 100	<u>10328</u> 37.4	—	—	<u>14328</u> 52.1	<u>24328</u> 52.1	<u>2977</u> 10.8

Cədvəl 4.3 ardı									
4 B ₃	Tünd çəmənlər	<u>5705</u> 100	<u>3328</u> 58,3	<u>79</u> 1,4	<u>516</u> 9,0	<u>925</u> 16,2	<u>4848</u> 84,9	<u>857</u> 15,1	
S _ç	Subasar-çəmənlər	<u>8248</u> 100	<u>4982</u> 60,4	<u>857</u> 10,4	—	<u>1688</u> 20,5	<u>7527</u> 91,3	<u>721</u> 8,7	
B ₄	Bataqlı-çəmənlər	<u>930</u> 100	—	—	—	<u>916</u> 98,5	<u>916</u> 98,5	<u>14</u> 1,5	
Ş _n	Şoran	2700	—	—	—	—	—	2700	
Q _m	Qumluqlar	5830	—	—	—	—	—	5830	
Kadastr rayonu üzrə		<u>198986</u> 100	<u>88631</u> 44,5	<u>16659</u> 8,2	<u>1539</u> 0,8	<u>4097</u> 322	<u>70926</u> 85,9	<u>28060</u> 14,1	

Cədvəl 4.3 ardı

IV. Abşeron-Qobustan kadastr rayonu

B _q	Boz-qonur	<u>4526</u> 100	<u>3057</u> 67,5	—	—	<u>576</u> 12,7	<u>3633</u> 80,3	<u>893</u> 19,7
S _n	Şoran	930	—	—	—	—	—	930
Q _m	Qumluqlar	1950	—	—	—	—	—	1950
Kadastr rayonu üzrə:		<u>7406</u> 100	<u>3057</u> 41,3	—	—	<u>576</u> 7,8	<u>3633</u> 7,8	<u>3773</u> 50,9
Cəmi əkinçilik zonası üzrə:		<u>287819</u> 100	<u>119244</u> 41,4	<u>33713</u> 11,7	<u>16548</u> 5,7	<u>72886</u> 25,3	<u>242391</u> 84,1	<u>45428</u> 15,9

Qusar-Qonaqkənd kadastr rayonunun ümumi ərazisinin 67531 ha əkinçilik zonasına daxil edilmişdir. Burada meşəaltından çıxmış dağ-qəhvəyi (yuyulmuş, tipik, karbonatlı - 27588 ha) qəhvəyi-dağ (bağ) meşə (yuyulmuş, tipik, karbonatlı - 16318 ha) bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi (14930 ha), dağ boz-qəhvəyi (açıq, adi - 8695 ha) torpaqlar yayılmışdır ki, onlar da hal-hazırda əsasən əkin (23481 ha və ya 34,8%), çoxillik əkmələr (17030 ha və ya 25,2%), qismən isə örüş-otlaq (615661 ha və ya 23,2%) altında istifadə olunurlar. Rəqəm məlumatlarından görüldüyü kimi, Qusar-Qonaqkənd kadastr rayonunun zonaya daxil olan torpaq sahələrinin çox hissəsi əkin dövriyyəsində istifadə olunur.

Dəvəçi-Xaçmaz kadastr rayonunun ümumi ərazisinin Qusar-Qonaqkənd kadastr rayonunda olduğu kimi, əkinçilik dövriyyəsinə daxil olan torpaqları tədqiq edilmişdir. Burada rayonun təbii və aqrolandşaft xüsusiyyətlərindən asılı olaraq formalaşan boz-qəhvəyi (açıq və adi - 38895 ha), çəmən boz-qəhvəyi (19024 ha), çəmən-qəhvəyi (51622 ha) suvarılan çəmən-qəhvəyi (26019 ha), çəmən-boz (açıq, adi, tünd-54718 ha) subasar çəmən (8248 ha), bataqlı çəmən (930 ha), şoran (2700 ha) torpaqlar yayılmışdır.

Həmin torpaqların 88631 ha və ya 44,5%-i əkin, 16659 ha və ya 8,2%-i çoxillik əkmələr, 1539 ha və ya 0,8%-i biçənək, 64097 ha və ya 32,2%-i otlaq-örüş altında istifadə edilir. Ümumi torpaq fondunun (198986 ha), 28060 ha-ı və ya 14,1%-i əkin dövriyyəsində istifadə olunmayan torpaqlar hesab olunur. Əkinçilik dövriyyəsinə daxil olan torpaqlar taxıl, tərəvəz, yem və meyvə bağları altında istifadə olunurlar.

Abşeron-Qobustan kadastr rayonunun şimal-qərb hissəsinin az bir hissəsi tədqiq etdiyimiz zonaya daxil edilmişdir ki, onun da ümumi sahəsi 7406 hektardır. Burada boz-qonur və şoran torpaqlar yayılmışdır ki, onların da 3633 ha-ı və ya 80,3%-i

əkinçilikdə istifadə olunur. Qalan torpaqlar isə şoran (930 ha) və dəniz sahili qumluqlardan (1950 ha) ibarətdir.

Ümumiyyətlə, şimal-şərq əkinçilik zonasının torpaq fondu 4 torpaq kadastr rayonu səpkisində 287819 hektardır və bundan 119244 ha-ı və ya 41,4% əkin, 33713 ha-ı və ya 11,7%-i çoxillik əkmələr, 16548 ha-ı və ya 5,7%-i biçənək, 72886 ha-ı və ya 25,3%-i otlaq-örüş altında istifadə olunur.

§ 16 AZƏRBAYCANIN ŞİMAL-ŞƏRQ ƏKİNÇİLİK ZONASI TORPAQLARININ AQROİSTEHSALAT QRUPLAŞDIRILMASI

Sonuncu fəsildə bizim tərəfimizdən şimal-şərq əkinçilik zonası torpaqlarının iqtisadi qiymətləndirilməsi aparılarkən bazis göstəriciləri torpaqların aqroistehsalat qrupları üzrə tapılmışdır. Ona görə də torpaqların bonitirovkası aparıldıqdan sonra onların bonitet balları əsasında aqroistehsalat qruplaşması torpaq-kadastr xarakterli işlər içərisində çox vacib tədbirlərdən hesab olunur [125].

Respublikamızda 60-70-ci illərdə torpaqların xüsusi (şorlaşma, şorakətləşmə, eroziya və s) və ümumi (konkret bitkilərin tələbi ilə bağlı) aqroistehsalat qruplaşdırılmasına dair çoxsaylı dəyərli işlər aparılmışdır [12, 33, 94]

Torpaqların xüsusi və ümumi aqroistehsalat qruplaşdırılması, yəni torpaq taksonomik vahidlərinin torpağın hər hansı xassə və əlamətinə və konkret bitkilərin tələbinə görə aparılması ilə yanaşı, son illər respublikamızda torpaqların bonitet balları əsasında aqroistehsalat qruplaşdırılmasına daha çox üstünlük verilir.

Torpaqların bonitet ballarına görə aqroistehsalat qruplaşdırılması da respublikamızda 70-ci illərin ikinci yarısından

e'tibarən tətbiq edilir. Bu istiqamətdə də bir sıra dəyərli işlər [64, 82, 84, 88, 89, 90] görülmüşdür. Bu tədqiqat işləri müxtəlif region və zonaları əhatə etməklə müxtəlif kənd təsərrüfatı, yem və meşə bitkiləri altında aparılmışdır. Lakin, Azərbaycanın bütün torpaqlarını əhatə etməklə ümumi aqroistehsalat qruplaşdırılması ilk dəfə Q.Ş.Məmmədov tərəfindən [88] işlənmişdir. Müəllif respublika torpaqlarını bonitet bal göstəricilərinə görə aqroistehsalat qruplarına bölmüşdür.

Respublikada qəbul edilmiş metodikalar [99, 102] əsasında bizim tərəfimizdən də Azərbaycanın şimal-şərq əkinçilik zonası torpaqlarının aqroistehsalat qruplaşdırılması aparılmışdır (cədvəl 4.4).

Aparılmış aqroistehsalat qruplaşması nəticəsində zonanın torpaqları dörd aqroistehsalat qrupuna bölünmüşdür. Burada da torpaqların qruplaşması dağlıq və dağətəyi təpəli maili düzənlik üçün ayrı-ayrılıqda aparılmışdır:

I qrup. Yüksək keyfiyyətli torpaqlar. Dağlıq zonada bura gilli, ağır, orta və yüngül gillicəli yuyulmuş qaratorpağa bənzər dağ-çəmən, yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə, tipik qəhvəyi dağ (bağ) meşə, karbonatlı qəhvəyi dağ-bağ (meşə) torpaqlar daxildir. Bu qrupdan olan torpaqlar qalın və yüksək münbit olub, qrupun orta yekun balı 98 bal, ümumi sahəsi isə 7660 ha-a bərabərdir.

Dağətəyi təpəli maili düzənlik və dənizsahili ovalıq zonada bu qrupa gilli, ağır, orta və yüngül-gillicəli subasar-çəmən, tünd çəmən-boz, suvarılan çəmən-qəhvəyi, çəmən boz-qəhvəyi, adi çəmən-boz, çəmən-qəhvəyi, adi boz-qəhvəyi torpaqlar daxildir. Burada bəzi sahələrdə zəif şorlaşma və zəif şorakətləşmə əlamətləri müşahidə edilsə də, bütövlükdə bu qrupdan olan torpaqlar yüksək məhsuldar olub, kənd təsərrüfatı bitkiləri altında intensiv şəkildə istifadə olunur. Qrupa daxil olan torpaqların orta yekun balı 91 bal, ümumi sahəsi isə

101813 hektardır. Bütövlükdə şimal-şərq əkinçilik zonası daxilində yüksək keyfiyyətli torpaqların ümumi sahəsi 109473 hektar olub, bu da zonanın əkinaltı torpaqlarının 46%-nə bərabərdir.

Cədvəl 4.4

Azərbaycanın şimal-şərq əkinçilik zonası torpaqlarının aqroistehsal qruplaşması

Torpaqların keyfiyyət qrupu	Torpaqların adı	Sahəsi, ha	Yekun bonitet balı
A.Dağlıq zonanın torpaqları			
I qrup, yüksək keyfiyyətli torpaqlar (>100) 100-81 bal	Ağır gillicəli, yuyulmuş qaratorpağa bənzər dağ-çəmən	1002,0	141
	Gilli, yuyulmuş qaratorpağa bənzər dağ-çəmən	70,0	126
	Orta gillicəli, yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə	230,0	102
	Orta gillicəli, tipik qəhvəyi dağ (bağ) meşə	2538,0	100
	Ağır gillicəli, yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ meşə	243,0	92
	Yüngül gillicəli, yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə	70,0	91
	Ağır gillicəli tipik qəhvəyi dağ-bağ (meşə)	1025,0	90
	Gilli, yuyulmuş çəmənləşmiş-qonur dağ-meşə	1995,0	82
	Orta gillicəli, karbonatlı qəhvəyi dağ-(bağ) meşə	187	81
	Aqroistehsalat qrupuna görə		7660

Cədvəl 4.4 ardı

1	2	3	4
II qrup, keyfiyyətli torpaqlar 80-61 bal	Orta gillicəli yuyulmuş qəhvəyi dağ- (bağ) meşə	1016	80
	Orta gillicəli meşə altından çıxmış yuy- ulmuş dağ-qəhvəyi	537	75
	Orta gillicəli bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	5972	74
	Ağır gillicəli karbonatlı qəhvəyi dağ- (bağ) meşə	7842	73
	Orta gillicəli meşə altından çıxmış tipik dağ-qəhvəyi	1051	73
	Ağır gillicəli, yuyulmuş qəhvəyi dağ (bağ) meşə	925	72
	Orta gillicəli adi dağ boz-qəhvəyi	2080	68
	Ağır gillicəli meşə altından çıxmış yuy- ulmuş dağ-qəhvəyi	1204	68
	Orta gillicəli açıq dağ boz-qəhvəyi	200	67
	Ağır gillicəli bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	1309	67
	Ağır gillicəli meşə altından çıxmış tipik dağ-qəhvəyi	1851	66
	Orta gillicəli meşə altından çıxmış kar- bonatlı dağ-qəhvəyi	3919	66
	Yüngül gillicəli, meşə altından çıxmış tipik dağ-qəhvəyi	1179	65
	Ağır gillicəli adi dağ boz-qəhvəyi	2178	61
Aqroistehsalat qrupuna görə		31263	69
III qrup, keyfiyyətli torpaqlar 60-41 bal	Orta gillicəli, orta qalınlıqlı dağ çəmən- bozqır	13000	60
	Ağır gillicəli, açıq dağ boz-qəhvəyi	882	60
	Ağır gillicəli, meşə altından çıxmış kar- bonatlı dağ-qəhvəyi	12905	59
	Gilli, bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	1717	59

Cədvəl 4.4 ardı			
1	2	3	4
	Ağır gillicəli orta qalınlıqlı, dağ çəmən-bozqır	3059	54
	Gilli, adi dağ boz-qəhvəyi	473	54
	Orta gillicəli, zəif yuyulmuş bozqır-laşmış dağ-qəhvəyi	2371	52
	Gilli, orta qalınlıqlı dağ çəmən-bozqır	650,0	48
	Orta gillicəli, zəif yuyulmuş açıq dağ boz-qəhvəyi	404,0	47
	Orta gillicəli, yuxa dağ çəmən-bozqır	649,0	45
	Ağır gillicəli, zəif yuyulmuş açıq dağ boz-qəhvəyi	581	42
Aqroistehsalat qrupuna görə		24991	56
IV qrup, aşağı keyfiyyətli torpaqlar 40-21 bal	Yüngül gillicəli, orta qalınlıqlı, zəif yuyulmuş dağ-çəmən	947,0	37
	Orta gillicəli, orta yuyulmuş bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	1185,0	37
	Orta gillicəli, yuxa zəif yuyulmuş dağ-çəmən bozqır	354,0	32
	Ağır gillicəli, orta yuyulmuş, meşə altından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi	350,0	30
	Aqroistehsalat qrupuna görə	2836	36
Dağlıq zona üzrə		67832	66
B. DAĞƏTƏYİ TƏPƏLİ MƏİLİ DÜZƏNLİK VƏ DƏNİZSAHİLİ OVALIQ			
1	2	3	4
I qrup yüksək Keyfiyyətli torpaqlar	Orta gillicəli, subasar-çəmən	1501	108
	Ağır gillicəli, tünd çəmən-boz	1758	106
	Orta gillicəli, suvarılan çəmən-qəhvəyi	13137	100
	Orta gillicəli, çəmən boz-qəhvəyi	5021	98
	Orta gillicəli, adi çəmən-boz	1643	98

Cədvəl 4.4 ardı

1	2	3	4
(>)100-81 bal	Ağır gillicəli, subasar-çəmən	2469	97
	Yüngül gillicəli, subasar-çəmən	2577	96
	Gilli, tünd çəmən-boz	471	94
	Orta gillicəli, çəmən-qəhvəyi	29328	92
	Ağır gillicəli, suvarılan çəmən-qəhvəyi	7655	90
	Orta gillicəli, zəif şorlaşmış adi çəmən-boz	2590	89
	Ağır gillicəli, adi çəmən-boz	3969	88
	Ağır gillicəli, çəmən boz-qəhvəyi	5818	88
	Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş tünd çəmən-boz	1367	87
	Gilli subasar-çəmən	980	86
	Gilli, zəif şorakətləşmiş tünd çəmən-boz	408	85
	Ağır gillicəli, çəmən-qəhvəyi	13794	83
	Yüngül gillicəli çəmən-qəhvəyi	1427	82
Yüngül gillicəli, adi boz-qəhvəyi	6400	81	
Aqroistehsal qrupuna görə		101813	91
II qrup yaxşı keyfiyyətli torpaqlar 80-61 bal	Gilli suvarılan çəmən-qəhvəyi	1800	80
	Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş çəmən boz-qəhvəyi	5045	79
	Gilli çəmən boz-qəhvəyi	1666	78
	Gilli çəmən-qəhvəyi	5235	74
	Orta gillicəli, orta şorakətləşmiş adi çəmən-boz	446	74
	Orta gillicəli, adi boz-qəhvəyi	10070	73
	Ağır gillicəli, adi boz-qəhvəyi	6893	72
Orta gillicəli, zəif şorlaşmış açıq çəmən – boz	1627	72	
Gilli, zəif şorakətləşmiş adi çəmən-boz	5737	71	

Cədvəl 4.4 ardı			
1	2	3	4
	Orta gillicəli, zəif şorakətləşmiş açıq çəmən-boz	134	71
	Ağır gillicəli orta şorlaşmış tünd çəmən-boz	342	68
	Orta gillicəli, orta şorakətləşmiş zəif şorlaşmış adi çəmən-boz	2321	67
	Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş adi boz-qəhvəyi	3824	66
	Ağır gillicəli, orta şorakətləşmiş adi çəmən-boz	1505	66
	Gilli adi boz-qəhvəyi	220	65
	Orta gillicəli, orta şorlaşmış adi çəmən-boz	2765	63
	Yüngül gillicəli, zəif şorakətləşmiş açıq çəmən-boz	2067	63
	Gilli orta şorlaşmış boz-qonur	190	62
	Aqroistehsal qrupuna görə	51888	72
III qrup, orta keyfiyyətli torpaqlar 60-41 bal	Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş, zəif şorlaşmış adi boz-qəhvəyi	1866	60
	Gilli, orta şorakətləşmiş adi çəmən-boz	2190	59
	Orta gillicəli, şiddətli şorlaşmış adi çəmən-boz	2735	55
	Gilli, orta yuyulmuş açıq boz-qəhvəyi	1075	54
	Orta gillicəli orta şorlaşmış açıq çəmən-boz	279	51
	Gilli, zəif şorakətləşmiş açıq boz-qəhvəyi	1038	48
	Orta gillicəli zəif şorakətləşmiş orta şorlaşmış adi boz-qəhvəyi	2420	46
	Ağır gillicəli zəif şorakətləşmiş orta şorlaşmış adi boz-qəhvəyi	374	42

Cədvəl 4.4 ardı			
1	2	3	4
	Ağır gillicəli zəif şorakətləşmiş orta şorlaşmış açıq çəmən-boz	2558	41
	Aqroistehsal qrupuna görə	14535	52
IV qrup, aşağı keyfiyyətli torpaqlar 40-21 bal	Ağır gillicəli, orta şorakətləşmiş zəif şorlaşmış boz-qonur	2803	38
	Ağır gillicəli, zəif şorakətləşmiş şiddətli şorlaşmış açıq çəmən-boz	526	36
	Ağır gillicəli, şiddətli şorlaşmış boz-qonur	640	29
	Aqroistehsal qrupuna görə	3969	36
V qrup şərti yarar-sız torpaqlar 20-1 bal	Orta gillicəli şiddətli yuyulmuş açıq boz-qəhvəyi	1002	13
	Yüngül gillicəli şiddətli yuyulmuş açıq boz-qəhvəyi	1446	12
	Aqroistehsal qrupuna görə	2448	12
Dağətəyi təpəli maili düzənlik üzrə:		174657	80
Bonitet balı tə'yin olunmamış (bataqlı-çəmən):		916	
Şimal-şərq əkinçilik zonası üzrə:		242319	75

II qrup. Yaxşı keyfiyyətli torpaqlar. Bu qrupdan olan torpaqlara yekun bonitet balı 80-61 bal arasında dəyişən dağlıq zonanın ağır, orta və yüngül gillicəli yuyulmuş qəhvəyi dağbağ (meşə), meşə altından çıxmış yuyulmuş dağ-qəhvəyi, bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi, karbonatlı qəhvəyi dağbağ (meşə), meşə altından çıxmış tipik dağ-qəhvəyi, adi dağ boz-qəhvəyi, açıq dağ boz-qəhvəyi, meşə altından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi torpaqlar daxildir. Dağlıq zonada bu aqroistehsal qrupunun orta yekun balı 69 bal, ümumi sahəsi 31263 hektardır.

Dağətəyi təpəli maili düzənlik və dənizsahili ovalıq zona daxilində yaxşı keyfiyyətli torpaqlar qrupuna gilli, ağır, orta və yüngül gillicəli suvarılan çəmən-qəhvəyi, çəmən boz-qəhvəyi, çəmən-qəhvəyi, adi çəmən-boz, adi boz-qəhvəyi, açıq çəmən-boz, tünd çəmən-boz torpaqlar daxildir. Bu torpaqların bir qismi zəif və orta şorakətləşmə və şorlaşmaya mə'ruz qalmışdır. Bu qrupdan olan torpaqların ümumi sahəsi 51888 hektar, yekun orta balı 72 baldır.

Yaxşı keyfiyyət qrupuna daxil olan torpaqların ümumi sahəsi şimal-şərq əkinçilik zonası üzrə 84153 hektar olub, zonanın 32,3%-ni təşkil etməklə, bütövlükdə kənd təsərrüfatı bitkiləri altında intensiv istifadə olunur.

III qrup. Orta keyfiyyətli torpaqlar. Dağlıq zonada bu qrupdan olan torpaqlara orta və yuxa qalınlıqlı gilli, ağır, orta və yüngül gillicəli dağ çəmən-bozqır, açıq dağ boz-qəhvəyi, meşə altından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi, bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi torpaqlar daxil olub, onların ümumi sahəsi 24991 hektar, orta yekun balı 56 baldır. Bu qrupdan olan torpaqlar eroziya proseslərinə mə'ruz qalmışdır. Ona görə də onlardan intensiv istifadə ilə yanaşı eroziya əleyhinə kompleks aqromeliorativ tədbirlərin də həyata keçirilməsi tələb olunur.

Dağlıq zonadan fərqli olaraq dağətəyi maili təpəli düzənlik və dəniz sahili ovalıq zonanın orta keyfiyyətli torpaqları müxtəlif dərəcədə şorlaşmaya mə'ruz qalmışlar. Bu qrupdan olan torpaqlara gilli, ağır, orta və yüngül gillicəli adi boz-qəhvəyi, açıq boz-qəhvəyi, adi çəmən-boz, açıq çəmən-boz torpaqlar daxildir. Onların ümumi sahəsi 14335 hektar, orta yekun balı 52 baldır. Şimal-şərq əkinçilik zonası üzrə orta keyfiyyətli torpaqların ümumi sahəsi 40972 hektar olub, bu da zona torpaqlarının 18,3 %-ni təşkil edir.

IV qrup. Aşağı keyfiyyətli torpaqlar. Bu qrupdan olan torpaqlara yekun balı 40 baldan aşağı torpaqlar daxildir. Dağlıq zonada bura orta və yuxa qalınlıq, orta və zəif

eroziyaya uğramış ağır, orta və yüngül gillicəli dağ-çəmən bozqır, bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi, meşəaltından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi torpaqlar daxildir. Onların ümumi sahəsi 2836 hektar, orta yekun balı 36 baldır.

Dağətəyi maili təpəli düzənlik və dənizsahili ovalıq zonada IV qrupdan olan torpaqlara zəif və orta şorakətləşmiş, zəif və şiddətli şorlaşmış ağır gillicəli boz-qonur və açıq çəmən-boz torpaqlar daxildir. Onların ümumi sahəsi 3969 hektar, orta yekun balı 36 baldır. İstər dağlıq, istərsə də dağətəyi maili təpəli düzənlik və dənizsahili ovalıq zona olsun, hər iki zonada kompleks aqromeliorativ, meliorativ və meşəmeliorativ tədbirlər keçirilmədən torpaqların münbitliyini və kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığını artırmaq mümkün deyildir. Bu qrupdan olan torpaqların ümumi zona üzrə sahəsi 6805 hektar olub, cəmi 3,0% təşkil edir.

V qrup. Şərti yararsız torpaqlar. Bu qrupa yekun balı 20-dən aşağı olan orta gillicəli şiddətli yuyulmuş açıq boz-qəhvəyi, yüngül gillicəli şiddətli yuyulmuş açıq boz-qəhvəyi torpaqlar aid edilmişdir. Həmin torpaqların ümumi sahəsi 2448 ha olmaqla orta yekun balı 12-dir. Şərti yararsız torpaqların münbitliyinin bərpa edilib artırılması üçün eroziyaya qarşı tədbirlər kompleksi işlənib həyata keçirilməlidir. Hal-hazırda bu torpaqlardan əkin altında istifadə edilməsi məsləhət bilinmir.

IV FƏSİL. AZƏRBAYCANIN ŞİMAL-ŞƏRQ ƏKİNÇİLİK ZONASI TORPAQLARININ İQTİSADI QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

§ 17. TORPAQLARIN İQTİSADI QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİNİN NƏZƏRİ VƏ METODOLOJİ ƏSASLARI

Dövlət torpaq kadastrının vacib tərkib hissəsi kimi torpaqların iqtisadi qiymətləndirilməsinin təkcə kadastr tədbirlərinin həyata keçirilməsində deyil, həmçinin torpaq sərvətindən səmərəli istifadədə əhəmiyyəti böyükdür.

Kənd təsərrüfatı istehsalının səmərəliyinin daimi artırılması, eyni zamanda əmək, maliyyə və digər istehsal elementlərinə qənaət edilməsinə olan ehtiyac, torpaqların dəqiq iqtisadi qiymətləndirilməsinin aparılmasını zəruri etmişdir. Müasir dövrdə, yəni kənd təsərrüfatında yeni torpaq-mülkiyyət münasibətlərinin formalaşdığı, torpaqların alqı-satqısının, girov qoyulmasının artdığı, eləcə də vergilərlə əhatələndiyi bir dövrdə bu problem daha böyük əhəmiyyət kəsb etməyə başlamışdır.

Torpaq sərvətlərinin iqtisadi baxımdan qiymətləndirilməsi Azərbaycanda torpaq islahatı ilə əlaqədar yeni məzmun almışdır. Torpaqların ümumxalq mülkiyyətində olduğu dövrlərdə bu məsələyə böyük diqqət yetirilsə də, direktiv planlar və inzibati idarəetmə şəraitində bu vacib tədbir dar məqsədlərə xidmət etmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, dövrün tələblərindən irəli gələn bəzi məhdudiyətlərə baxmayaraq, bir sıra mütəxəssislər [26, 26, 32, 44, 54, 57, 66, 80] torpaqların iqtisadi qiymətləndirilməsi sahəsində çox dəyərli tədqiqat işləri aparmışlar. Bu tədqiqatlardakı bir çox müddəalar indiki şəraitdə öz əhəmiyyətini itirməmişdir.

Torpaqların iqtisadi cəhətdən qiymətləndirilməsinə ehtiyac torpaqdan səmərəli istifadə, əmək və digər vasitələrə qənaət

zərurətindən irəli gəlir. Torpaq digər istehsal vasitələrindən fərqli özünəməxsus xüsusiyyətlərə də malikdir: əvvəla, bütün istehsal vasitələri insanın ictimai əməyinin məhsulu olduğu halda, torpaq insan əməyinin deyil, təbii-tarixi inkişafın məhsuludur; ikincisi, torpaq ərazicə, məkanca məhdud olub, o, insan tərəfindən nə artırıla, nə yenidən yaradıla, nə də digər istehsal vasitələri kimi bir yerdən digər yerə aparıla bilər; üçüncüsü, torpaq istehsal vasitəsi kimi əvəzəlməzdir, əbədidir, dəyişməzdir, bütün istehsal vasitələri müəyyən dövrdən sonra korlandığı, aşındığı halda, torpaq, əksinə, onunla düzgün rəftar etdikdə yaxşılaşır, daha çox münbit olur və nəhayət, dördüncü, ən vacib cəhət isə, torpaqların öz münbitliyinə görə bir-birindən fərqlənməsidir. Torpaqların bir istehsal vasitəsi kimi bu cür özünəməxsus xüsusiyyətləri, digər tərəfdən isə kənd təsərrüfatı istehsalının sənaye istehsalından fərqlənməsi, təbii şəraitdən, o cümlədən torpağın münbitliyindən asılı olması, onun müqayisəli iqtisadi qiymətləndirilməsini zəruri edir. Belə ki, çox vaxt eyni həcmdə sərf olunmuş əmək və kapital müqabilində fermerin əldə etdiyi məhsul və gəlir, torpaqların münbitliyindən asılı olaraq müxtəlif ola bilər və yaxud eyni münbitliyə (şərti götürülmüş) malik olan torpaqlarda kapital və əməyin daha çox sərf edildiyi yerdə əlavə gəlir və ya renta digərindən artıq olacaqdır. Beləliklə, təbii-tarixi proseslər fonunda insanın istehsal fəaliyyəti nəticəsində formalaşmış torpaq münbitliyi əslində iqtisadi münbitlik şəklində təzahür edir. Bəzi tədqiqatçılar [57, 60, 80] iqtisadi münbitliyi sün'i münbitliklə eyniləşdirirlər. Bizim fikrimizcə, tədqiqatçıların bu müddəası ilə razılaşmaq olmaz. Çünki iqtisadi münbitlik faktiki, mövcud münbitlikdir. O çox vaxt təbii və sosial-iqtisadi amillərin birləşməsi qarşılıqlı təsirinə nəticəsi kimi ortaya çıxır. İqtisadi münbitlik əkinçilik istehsalının müasir səviyyəsini səciyyələndirdiyi üçün, biz ona müasir ictimai-iqtisadi

proseslərlə sıx əlaqəsi olan insan əməyinin məhsulu olan sün'i münbitliklə təbii münbitliyin vəhdəti kimi baxa bilərik.

Kənd təsərrüfatında torpaqların məhsuldarlığı ilə bağlı məsələlərin elmi əsaslandırılmış həllində, yəni torpağın istehsal vasitəsi kimi hərtərəfli və obyektiv qiymətini tapmaqdan ötrü münbitliyin kəmiyyətlərlə ifadə olunmuş səviyyəsini tapmaq tələb olunur. Bir sıra tədqiqatçılar münbitliyin mütləq və nisbi formalarını [64, 122] ayırırlar. Münbitliyin səviyyəsinin tapılmasında nisbi münbitliyə daha xüsusi yer verilir. Onun dəqiq parametrlərinin tapılmasının torpaqların iqtisadi qiymətləndirilməsi metodologiyasında böyük əhəmiyyəti vardır.

İqtisadi ədəbiyyatlarda nisbi münbitlik anlayışı iki əsas mövqedən izah edilir. Birinci mövqeyə görə [126] nisbi münbitlik müxtəlif keyfiyyətlərə malik torpaqlarda məsrəf vahidinə görə alınmış məhsulun miqdarı ilə səciyyələnir. İkinci mövqeyə görə isə nisbi münbitliyin səviyyəsi differensial rentanın nisbi qiymətləri ilə ölçülür. Yaxşı mə'lumdur ki, hələ XIX əsrdə K.Marks da torpaqların nisbi münbitliyini və onun qiymətləndirilməsini torpağın differensial rentası ilə əlaqələndirmişdir.

Beləliklə, torpağın münbitliyi və differensial rentası haqqında təlim torpaqların iqtisadi qiymətləndirilməsinin nəzəri əsaslarını, onun predmetini təşkil edir. Təqdim edilən kitabçada, torpaqların qiymətləndirilməsinin metodologiyasını təşkil edən bu məsələlər Azərbaycanın şimal-şərq əkinçilik zonasının torpaq-kadastr problemləri ilə bağlı şəkildə verilmişdir.

§ 18. TORPAQLARIN İQTİSADI QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ ÜÇÜN ME'YARLARIN SEÇİLMƏSİ

Təbii ehtiyatların ümumi qiymətləndirilməsinin hissəsi kimi torpaqların iqtisadi qiymətləndirilməsi torpaq kadastr tədbirlərinin tərkibinə daxildir [54]. Bazar iqtisadiyyatı və elmi-texniki tərəqqi şəraitində təbii ehtiyatların, o cümlədən kənd təsərrüfatı istifadəsində olan torpaqların dəqiq uçotunun aparılması tələb olunur.

Torpaq kənd təsərrüfatı istehsalının əsas və əvəzsiz vasitəsi olduğu üçün torpağın iqtisadi qiymətləndirilməsi ümumdövlət əhəmiyyətli tədbir hesab olunur. Ona görə də ictimai-iqtisadi quruluşlarından asılı olmayaraq bütün dövlətlər bu tədbirin həyata keçirilməsində maraqlıdırlar. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Sovet dövründə keçmiş İttifaqda, o cümlədən Respublikamızda da bu sahədə çox dəyərli işlər görülmüşdür.

Deyildiyi kimi, torpağın “vahid münbitliyi”nin formalaşmasında təbii, sün'i və iqtisadi münbitlik amilləri iştirak etdiyi üçün torpaqların iqtisadi qiymətləndirilməsi zamanı onun məhsulvermə qabiliyyətinə tə'sir göstərən bütün təbii və iqtisadi şərait nəzərə alınmalıdır.

Son illər torpaqlar iqtisadi cəhətdən qiymətləndirilərkən me'yarlar kimi ümumi qiymətləndirmədə ümumi məhsulun dəyəri (manat/ha), məsrəflərin ödənişi və differensial gəlir, xüsusi qiymətləndirmədə məhsuldarlıq (sen/ha) məsrəflərin ödənişi və differensial gəlir götürülmüşdür.

Bu metodika əsasında qiymətləndirmə aparılarkən bə'zi çatışmazlıqlar aşkar edilmişdir. Əvvəla, torpaqların iqtisadi qiymətləndirilməsinin bu metodikasında ümumi məhsulun dəyəri vahid kadastr qiymətləri ilə götürülmüşdür. Çoxillik təcrübə göstərir ki, bu cür “vahid qiymətlər” torpaqların iqtisadi qiymətləndirilməsinə mənfi tə'sir göstərir.

Respublika iqtisadiyyatında, o cümlədən kənd təsərrüfatında yeni iqtisadi-ictimai münasibətlərin təşəkkül tapması, xüsusən torpaq-mülkiyyət münasibətlərində köklü dəyişikliklər torpaqların iqtisadi qiymətləndirilməsində yeni üsulların işlənməsini tələb edir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətinin formalaşması yeni “qanunlar” əsasında baş verdiyi üçün göstəricilərinin (ümumi məhsulun dəyəri, məhsuldarlıq, məsrəf ödənişi, differensial gəlir) hesablanması qaydası bir daha nəzərdən keçirilib təkmilləşdirilməlidir.

Bu metodikaya uyğun olaraq qiymət göstəriciləri torpaq qrupları üzrə xətti reqressiya əyrisi (5.1) əsasında müəyyən edilir:

$$y = a_1x_1 + a_2x_2 + \dots + a_nx_n \quad (5.1)$$

Burada y - torpaq qrupları üzrə differensiasiyaya uyğun asılı dəyişkənlik; x_1, x_2, \dots, x_n - əkin sahəsinin başqa təsərrüfat yerlərinə görə qiymət qruplarının xüsusi çəkilişi; a_1, a_2, \dots, a_n - torpaq qrupları üzrə qiymət göstəricilərinin kəmiyyətləridir.

Məsrəflərin ödənişi aşağıdakı düstur (5.2) əsasında tapılır:

$$M\ddot{O} = \ddot{U}M : M \quad (5.2)$$

Burada $M\ddot{O}$ - məsrəflərin ödənişi, man/man; $\ddot{U}M$ - alış qiymətləri əsasında hesablanmış ümumi məhsulun dəyəri, man/ha; M - ümumi məsrəflərdir, man/ha.

Təsərrüfatlar üzrə ümumi ödənişlər hesablandıqdan sonra yuxarıdakı xətti reqressiya əyrisinin tətbiqi ilə torpaq qrupları üzrə məsrəflər ödənişinin bazis göstəricilərini tapmaq mümkündür. Məsrəflər ödənişi (ümumi məhsulun istehsal xərclərinə nisbəti) iqtisadi münbitliyi səciyyələndirməklə yanaşı, eyni zamanda əkinçilik istehsalının səviyyə göstəricisi kimi də çıxış edir.

Təmiz gəlir və onun zəruri minimal ölçüsü arasındakı fərqi göstərən differensial gəlir torpağın keyfiyyət göstəricisi olmaqla yanaşı, bir sıra məsələlərin həllində, o cümlədən kənd təsərrüfatına investisiya qoyulmasının səmərəliliyini və onun rentabelliğini təyin etməkdə böyük əhəmiyyət daşıyır. İqtisadi qiymətləndirmənin me'yarı kimi götürülən differensial gəlir aşağıdakı düstur (5.3) vasitəsi ilə tapılır:

$$DG=(AQ - FQ) \times U \quad (5.3)$$

Burada DG- diferensial gəlir, man/ha; AQ- məhsulun alış qiyməti, man/ha; FQ- məhsulun fərdi qiyməti, man/ha; U - bazis məhsuldarlıqdır, sen/ha.

Çox vacib göstərici olan məhsulun fərdi qiyməti (FQ) aşağıdakı düstur əsasında tapılır:

$$FQ = M \times (R_n - 100) : 100 \quad (5.4)$$

Burada FQ - məhsulun fərdi qiyməti, man/sen; M - məhsulun maya dəyəri, man/sen; R_n - rentabelliğin normativ səviyyəsidir.

Bütün kənd təsərrüfatı bitkiləri üçün rentabelliğin normativ səviyyəsi təyin edilərkən, əvvəlki metodikalarda (keçmiş İttifaq metodikasında) 45 %-dən az olmamaq şərti ilə götürülürdü. Ona görə də əldə edilmiş differensial gəlir ən təmiz gəlir hesab olunurdu.

§ 19. ZONADAXİLİ KADASTR RAYONLARININ TORPAQ QRUPLARI ÜZRƏ İQTİSADI GÖSTƏRİCİLƏRİNİN MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ

Azərbaycanın şimal-şərq zonası torpaqlarının dəqiq iqtisadi qiymət göstəriciləri təhlil edilərkən zonadaxili kadastr (qiymət) rayonlarının torpaqları dəqiqliklə öyrənilmişdir. Qeyd edildiyi kimi, tədqiq etdiyimiz zona daxilində bir neçə kadastr (qiymət) rayonu - Dəvəçi-Xaçmaz, Qonaqkənd-Qusar, Xaltan-Xinalıq və Abşeron-Qobustan rayonları ayrılmışdır. Zona daxilində bu cür bir neçə kadastr rayonunun ayrılması onun ərazicə böyüklüyü, oroqrafiyasının və torpaq-iqlim şəraitinin mürəkkəb olması, təsərrüfat ixtisaslaşdırılmasındakı fərqlər ilə əlaqədardır. Bu baxımdan, tədqiq edilən zona üçün okean səviyyəsindən bir neçə on metr alçaqlıqdan başlayaraq, Böyük Qafqaz sıra dağlarının 1700 m hündürlüyünə qədər olan ərazilərini əhatə etməsi səciyyəvidir.

Digər tərəfdən, zona daxilində torpaq-iqlim şəraitinin rəngarəngliyi kənd təsərrüfatı istehsalına və torpaqlardan intensiv istifadəyə və ixtisaslaşmaya da öz təsirini göstərmişdir. Bununla əlaqədar bizim tərəfimizdən Azərbaycanın şimal-şərq əkinçilik zonası daxilində mövcud kadastr (qiymət) rayonları üzrə bazar iqtisadiyyatının və yeni formalaşmaqda olan torpaq-iqtisadi münasibətlər nəzərə alınmaqla torpaqların iqtisadi qiyməti tapılarkən bütün bu cəhətlər nəzərə alınmışdır. Bu tədqiqatların nəticələri cədvəl 5.2-5.5-də öz əksini tapmışdır.

Qeyd edək ki, metodikaya uyğun olaraq, torpaqların bazis göstəricilərinin və normativ qiymətlərinin hesablanması kadastr rayonları daxilindəki torpaqların aqroistehsalat qrupları üzrə aparılmışdır. Bundan ötrü kadastr rayonları daxilindəki torpaqların (növmüxtəlifliklərinin) bonitet balları əsasında aqroistehsalat qruplaşdırılması aparılmış, ayrı-ayrı qrupların sahəsi, orta yekun bonitet balı tapılmışdır (cədvəl 5.1). Hesabla-

malar nəticəsində şimal-şərq əkinçilik zonası daxilində yerləşmiş dağ və düzən kadastr rayonlarının ayrılıqda ümumi sahəsi, orta yekun bonitet balı da müəyyən edilmişdir.

Abşeron-Qobustan kadastr (qiymət) rayonu. Bu rayon Xəzərsahili düzən ərazilərinin boz və boz-qonur torpaqlarının tip və yarım tiplərini əhatə edir. Bu torpaqlar zona daxilində suvarılan torpaqlar qrupuna aid edilir. Əsasən taxıl, tərəvəz və çoxillik bitkilər (üzüm) altında istifadə olunur (cədvəl 5.2).

İnzibati baxımdan bu kadastr rayonu Dəvəçi və Siyəzən rayonlarının düzən Xəzərsahili ərazilərini əhatə edir.

Cədvəldən göründüyü kimi, torpaq qrupları üzrə bazis göstəricilər - məhsuldarlıq (ümumi məhsuldarlıq), məsrəfin ödənişi və differensial gəlir bitki qruplarından asılı olaraq xeyli fərqlənirlər. Bu göstəricilər içərisində əsas göstərici kimi bazis məhsuldarlıq götürülmüşdür. Mövcud metodikaya uyğun olaraq çoxillik (7 illik) statistik-iqtisadi informasiya əsasında, xətti reqressiya səviyyələrindən istifadə etməklə bazis məhsuldarlıq göstəricisi tapılmışdır. Bazis məhsuldarlığına və torpaq qruplarının başqa iqtisadi göstəricilərinə uyğun olaraq ayrı-ayrı bitkilərin (xüsusi qiymətləndirmə), həmçinin çoxillik əkmələr və əkinin (ümumi qiymətləndirmə) məsrəf ödənişi və differensial qiyməti tapılmışdır.

**ŞİMAL-ŞƏRQ ƏKİNCİLİK ZONASI TORPAQLARININ KADASTR (QIYMƏT)
RAYONLARI ÜZRƏ AQRÖİSTEHSALAT QRUPLAŞDIRILMASI**

Keyfiyyət qrupları (balla)	Kadastr rayonları daxilində torpaq növ müxtəliflikləri (sahə, bonitet balı)	Kadastr rayonu üzrə qrupun	
		Sahəsi, ha	Bonitet balı
I	2	3	4
I qrup (100-81)	<p style="text-align: center;">A. Dağlıq zona</p> <p style="text-align: center;">I. Xaltan-Xımalıq kadastr rayonu</p> <p>Ağır gillicəli, yuyulmuş qaratorpağabənzər dağ-çəmən (1002,1410), gilli, yuyulmuş qaratorpağabənzər dağ-çəmən (70,126), orta gillicəli yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə (230-102), yüngül gillicəli yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə (70,91), ağır gillicəli yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə (243,92), gilli yuyulmuş çəmənləşmiş qonur dağ-meşə (1995,82)</p>	3610	100
III qrup (60-41)	Gilli, orta qalınlıqlı dağ-çəmən bozqır (650,48), ağır gillicəli, orta qalınlıqlı dağ-çəmən bozqır (3059,54), orta gillicəli, orta qalınlıqlı dağ çəmən-bozqır (1300,60), orta gillicəli, yuxa dağ çəmən-bozqır(649,45)	5658	54
IV qrup (40-21)	Ağır gillicəli, orta qalınlıqlı zəif yuyulmuş dağ-çəmən bozqır (1091,38), orta gillicəli, yuxa zəif yuyulmuş dağ-çəmən bozqır (354,32), yüngül gillicəli, orta qalınlıqlı zəif yuyulmuş dağ-çəmən bozqır (947,37)	2392	37
	Kadastr rayonu üzrə:	11660	65

Cədvəl 5.1 ardı			
1	2	3	4
<u>II. Qusar-Qonaqkənd kadastro rayonu</u>			
I qrup (100-81)	Ağır gillicəli, tipik qəhvəyi dağ (bağ) meşə (1025,90), orta gillicəli, tipik qəhvəyi dağ (bağ) meşə (2538,100), orta gillicəli, karbonatlı qəhvəyi dağ (bağ) meşə (487,81)	4050	95
II qrup (80-61)	Ağır gillicəli meşə altından çıxmış yuyulmuş dağ-qəhvəyi (1024,68), orta gillicəli meşə altından çıxmış yuyulmuş dağ-qəhvəyi (537,75), ağır gillicəli meşə altından çıxmış tipik dağ-qəhvəyi (1851,66), orta gillicəli meşə altından çıxmış tipik dağ-qəhvəyi (1051,73), yüngül gillicəli meşə altından çıxmış tipik dağ-qəhvəyi (1179,65), orta gillicəli meşə altından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi (3919,66), ağır gillicəli bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi (1309,67), orta gillicəli bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi (5972,74), ağır gillicəli yuyulmuş qəhvəyi dağ (bağ) meşə (925,72), orta gillicəli yuyulmuş qəhvəyi dağ (bağ) meşə (1016,80), ağır gillicəli karbonatlı qəhvəyi dağ (bağ) meşə (7842,73), gilli karbonatlı qəhvəyi dağ (bağ) meşə (572,65), ağır gillicəli adi dağ boz-qəhvəyi (2178,61), orta gillicəli adi dağ boz-qəhvəyi (2080,68), orta gillicəli, açıq dağ boz-qəhvəyi (200,67)	31835	70
III qrup (60-41)	Ağır gillicəli meşə altından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi (12905,59), gilli bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi (1717,59), orta gillicəli zəif yuyulmuş bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi (2371,52), gilli dağ boz-qəhvəyi (473,54), ağır gillicəli açıq dağ boz-qəhvəyi (301,60), ağır gillicəli zəif yuyulmuş açıq dağ boz-qəhvəyi (581,42), orta gillicəli, zəif yuyulmuş açıq dağ boz-qəhvəyi (404,47)	18752	57
IV qrup (40-21)	Ağır gillicəli orta yuyulmuş meşə altından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi (350,30), orta gillicəli orta yuyulmuş bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi (1185,37)	1535	35
Kadastır rayonu üzrə:		56172	66
Dağılıq zona üzrə:		67832	66

Cədvəl 5.1 ardı			
1	2	3	4
I qrup (100-81)	<p style="text-align: center;">B. Dağətəyi təpəli maili düzənlik və dənizsahili ovalıq</p> <p style="text-align: center;">III. Dəvəçi-Xaçmaz kadastr rayonu</p> <p>Ağır gilliceli çəmən boz-qəhvəyi (5818,88), orta gilliceli çəmən boz-qəhvəyi (4108,98), yüngül gilliceli adi boz-qəhvəyi (6400,81), ağır gilliceli çəmən-qəhvəyi (13794,83), orta gilliceli çəmən-qəhvəyi (29328,92), yüngül gilliceli çəmən-qəhvəyi (1427,82), ağır gilliceli suvarılan çəmən-qəhvəyi (7655,90), orta gilliceli suvarılan çəmən-qəhvəyi (13137,100), gilli subasar-çəmən (980,86), ağır gilliceli subasar-çəmən (2469,97), orta gilliceli subasar-çəmən (1501,108), yüngül gilliceli subasar-çəmən (2517,96), gilli tünd çəmən-boz (471,94), gilli zəif şorakətlanmış tünd çəmən-boz (408,85), ağır gilliceli tünd çəmən-boz (1758,106), ağır gilliceli zəif şorakətlanmış zəif şorakətlanmış tünd çəmən-boz (1367,87), ağır gilliceli adi çəmən-boz (3969,88), orta gilliceli adi çəmən-boz (1643,98), orta gilliceli, zəif şorakətlanmış adi çəmən-boz (1891,88), orta gilliceli zəif şorakətlanmış adi çəmən-boz (2590,89)</p>	103291	91
II qrup (80-61)	<p>Gilli çəmən boz-qəhvəyi (1666,78), ağır gilliceli, zəif şorakətlanmış çəmən boz-qəhvəyi (5045,79), gilli adi boz-qəhvəyi (220,65), ağır gilliceli adi boz-qəhvəyi (6893,73), ağır gilliceli zəif şorakətlanmış adi boz-qəhvəyi (3824,66), orta gilliceli adi boz-qəhvəyi (10070,72), gilli çəmən-qəhvəyi (5236,74), gilli suvarılan çəmən-qəhvəyi (1800,80), ağır gilliceli orta şorakətlanmış tünd çəmən-boz (342,68), gilli zəif şorakətlanmış adi çəmən-boz (2601,71), ağır gilliceli orta şorakətlanmış adi çəmən-boz (1505,66), orta gilliceli, orta şorakətlanmış zəif şorakətlanmış adi çəmən-boz (2321,67), orta gilliceli orta şorakətlanmış adi çəmən-boz (2765,63), orta gilliceli orta şorakətlanmış adi-çəmən-boz (446,74), orta gilliceli zəif şorakətlanmış açıq çəmən-boz (134,71), orta gilliceli zəif şorakətlanmış açıq çəmən-boz (1627,72), yüngül gilliceli, zəif şorakətlanmış açıq çəmən-boz (2067,63), orta gilliceli, orta şorakətlanmış tünd çəmən-boz (502,68)</p>	49064	72

Cədvəl 5.1 ardı			
1	2	3	4
III qrup (60-41)	Ağır gillicəli zəif şorlaşmış zəif şorlaşmış adi boz-qəhvəyi (1866,60), ağır gillicəli zəif şorlaşmış orta şorlaşmış adi boz-qəhvəyi (374,42), gilli zəif şorlaşmış açıq boz-qəhvəyi (1038,48), gilli orta şorlaşmış adi çəmənbuz (2190,59), orta gillicəli şiddətli şorlaşmış adi çəmənbuz (2735,55), ağır gillicəli zəif şorlaşmış orta şorlaşmış açıq çəmənbuz (2704,41), orta gillicəli zəif şorlaşmış orta şorlaşmış açıq çəmənbuz (2420,46), orta gillicəli orta şorlaşmış açıq çəmənbuz (279,51)	13606	44
IV qrup (<21)	Gilli, orta yuyulmuş açıq boz-qəhvəyi (1075,27), ağır gillicəli, zəif şorlaşmış orta şorlaşmış açıq çəmənbuz (526,36)	1601	30
V qrup (<20)	Orta gillicəli, şiddətli yuyulmuş açıq boz-qəhvəyi (1002,13), yüngül gillicəli şiddətli yuyulmuş açıq boz-qəhvəyi (1446,12)	2448	12
	Kadastr rayonu üzrə:	170010	80
II qrup (80-61)	IV. Abşeron-Qobustan kadastr rayonu :		
	Gilli orta şorlaşmış boz-qonur (190,62)	190	62
IV qrup (40-21)	Ağır gillicəli orta şorlaşmış zəif şorlaşmış boz-qonur (2806,38), ağır gillicəli şiddətli şorlaşmış boz-qonur (640,29)	3443	36
	Kadastr rayonu üzrə:	3633	37
	Dağətəyi təpəli düzənlik və dənizsahili ovalıq:	174559	80
	Şimal-şərq əkinçilik zonası üzrə:	242391	75

ABŞERON-QOBUSTAN KADASTR RAYONU TORPAQLARININ BAZIS GÖSTƏRİCİLƏRİ
ƏSASINDA ÜMUMİ VƏ XÜSUSİ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Torpaq qrupu	Qrupa daxil olmuş torpaq tip və ya yarım-tip-ləri	Bazis göstəriciləri														
		Məhsuldarlıq (sen/ha), ümumi məhsul (man/ha)						Məsrəf ödənişi (man/man)						Differensial renta (man/ha)		
		Ta- xıl	Tərə- vəz	Çox- illik əkmə- lər (üzüm)	Əkin	Ta- xıl	Tərə- vəz	Çox- illik əkmə- lər (üzüm)	Əkin	Ta- xıl	Tərə- vəz	Çox- illik əkmə- lər (üzüm)	Ta- xıl	Tərə- vəz	Çox- illik əkmə- lər (üzüm)	Əkin
II (80- 61 bal)	Boz- qonur	17,92	101,09	40,38	2336711	2,24	1,98	1,98	2,28	14706	82711	99860	48708			
III (60- 41 bal)	Boz- qonur	12,59	91,86	31,20	1528504	1,57	2,09	1,53	1,83	10331	74338	77157	42334			
IV 40- 21	Boz- qonur	11,11	28,18	26,46	684710	1,39	0,83	1,29	1,11	911500		65436	19362			

Cədvəldən görüldüyü kimi, Abşeron-Qobustan qiymət rayonu daxilində torpaq qrupları üzrə bazis məhsuldarlıq 17.92 - 11.11 sen/ha (taxıl) və 101.09 - 28.18 sen/ha (tərəvəz) arasında dəyişir. Çoxillik əkmələrdə (üzümdə) bazis məhsuldarlıq göstəricisi torpaq qrupları üzrə 40.38 - 26.46 sent/ha arasında tərəddüd edir.

Cədvəlin təhlili göstərir ki, hər dörd torpaq qrupu üzrə tərəvəz məsrəf ödənişə və uyğun olaraq differensial gəlirə malik deyillər. Bu göstəricilər əsasında belə bir mühakimə yürütmək mümkündür ki, Azərbaycanın şimal-şərq əkinçilik zonası daxilindəki Abşeron-Qobustan kadastr (qiymət) rayonu bölgəsində bitkilərin becərilməsində ixtisaslaşmanın aparılması vacibdir.

Cədvəl göstəriciləri torpağın qruplar üzrə bitkilərin becərilməsində iqtisadi məqsədəuyğunluğunu müəyyən etməyə də imkan verir. Yaxın gələcəkdə kəndli (fermer), kooperativ və digər xüsusi təsərrüfat formalarının imkanlarından istifadə etməklə bu bölgənin torpaqlarının münbitliyini və iqtisadi göstəricilərini yaxşılaşdırmaq mümkün olacaqdır.

Dəvəçi-Xaçmaz kadastr (qiymət) rayonu. Şimal-şərq əkinçilik zonasının ən iri kadastr rayonlarından biridir. Bu kadastr rayonu inzibati baxımdan Xaçmaz, Siyəzən, Dəvəçi, Quba və Qusar rayonlarının düzən-dağətəyi ərazilərini əhatə edir.

Dəvəçi-Xaçmaz kadastr rayonunda çəmən-qəhvəyi, adi, açıq boz-qəhvəyi, subasar-çəmən, çəmən-boz torpaqlar yayılmışdır. Bu torpaqlar suvarma və qismən dəmyə şəraitində əsasən taxıl, tərəvəz, meyvə bitkiləri altında istifadə olunur. Dəvəçi-Xaçmaz kadastr rayonu uzun illər respublikamızın tərəvəz-meyvəçilik üzrə ixtisaslaşmış ərazilərindən sayılır.

Cədvəl 5.3-də verilmiş bazis göstəricilərindən görüldüyü kimi, taxıl bitkilərinin bazis göstəriciləri torpaq qrupları üzrə 27,7- 5,06 sent/ha, tərəvəz 200,61-66,63 sent/ha, meyvə 25,93-10,0 sent/ha arasında tərəddüd edir.

Əkinə görə ümumi məhsulun bazis göstəricisi torpaq qrupları üzrə 3345644 man/ha-dan 987439 man/ha arasında dəyişir. Eynilə, uyğun olaraq tərəvəz (3,25-1,08 man/man), taxıl (4,07-0,74 man/man), meyvə (2,59-1,10 man/man) və əkinin (3,36-1,27 man/man) bazis məhsuldarlığı, məsrəf ödənişi də müəyyən həddlər arasında tərəddüd edir.

Dəvəçi-Xaçmaz kadastr rayonunda torpaq qrupları üzrə taxılın differensial renta göstəricisi 48706-21461 man/ha, tərəvəz 126076-41873 man/ha, meyvə 34781-13414 man/ha, əkin isə 187391-25378 man/ha qiymətlərinə malikdir. Cədvəldən göründüyü kimi, yalnız dördüncü qrupa aid torpaqlarda bazis məhsuldarlıq göstəricisinin aşağı olması səbəbindən taxılın məsrəf ödənişi və differensial gəliri yoxdur. Eynilə çoxillik əkmələrdə də biz bu halın şahidi oluruq.

Cədvəl mə'lumatlarından görünür ki, hazırda kadastr rayonunda mövcud ixtisaslaşma rentabelli olub daha da genişlənmə potensialına və istehsalın intensivləşdirilməsi və bitkilərin məhsuldarlığını artırmaq hesabına inkişaf imkanlarına malikdir. Dəvəçi-Xaçmaz kadastr rayonunda yeni kənd təsərrüfatı bitkilərinin ixtisaslaşması da istisna təşkil etmir. Məsələn, son illər şəkər çuğundurunun rayonda becərilməsi genişlənməmişdir.

**DƏVƏÇİ-XAÇMAZ KADASTR RAYONU TORPAQLARININ BAZİS GÖSTƏRİCİLƏRİ
ƏSASINDA ÜMUMİ VƏ XÜSUSİ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ**

Torpaq qrupu	Qrupa daxil olmuş torpaq tip və ya yarıntipləri	Bazis göstəriciləri											
		Məhsuldarlıq (sen./ha).			Məsrəf ödənişi (man/man)			Differensial renta (man/ha)					
		Təxillik	Tərəvəz	Çoxillik əkin məhsul (man/ha)	Təxillik	Tərəvəz	Çoxillik əkin məhsul (mey-və)	Təxillik	Tərəvəz	Əkin	Çoxillik əkin məhsul (mey-və)		
I qrup 100-81 bal	Çəmən boz-qəhvəyi, adi boz-qəhvəyi, çəmən-qəhvəyi, suvarılan çəmən-qəhvəyi, subasar-çəmən, adi çəmən-boz, tünd çəmən-boz	27,75	200,61	25,93	3345644	4,07	3,25	2,59	3,66	48706	126076	34781	87391
II qrup 80-61 bal	Çəmən boz-qəhvəyi, adi boz-qəhvəyi, çəmən-qəhvəyi, suvarılan çəmən-qəhvəyi, tünd çəmən-boz, açıq çəmən-boz	20,21	147,43	20,37	2453272	2,97	2,38	2,03	2,67	35468	92656	27323	64062
III qrup 60-41 bal	Çəmən boz-qəhvəyi, adi boz-qəhvəyi, çəmən-qəhvəyi, suvarılan çəmən-qəhvəyi, tünd çəmən-boz, açıq çəmən-boz	12,23	76,25	13,83	1321746	1,80	1,56	1,38	1,68	21461	60486	18551	40974
IV qrup 40-21 bal	Açıq çəmən-boz, açıq boz-qəhvəyi	5,06	66,63	10,00	987439	0,74	1,08	1,0	1,27	41873	13414	25378	

Dəvəçi-Xaçmaz kadastr rayonu respublikamızda əsas meyvə-tərəvəz bazası kimi ad qazandığı üçün bu istiqamətin gələcəkdə qorunub saxlanması, bu və ya digər torpaq qruplarının bazis göstəricilərini nəzərə almaqla inkişaf etdirilməsi vacibdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, bu kadastr rayonu respublikamızın intensiv suvarılan regionlarından hesab olunur. Ona görə də Dəvəçi-Xaçmaz kadastr (qiymət) rayonunun sonrakı inkişafına bu mövqedən yanaşılmalıdır.

Qonaqkənd-Qusar kadastr (qiymət) rayonu. Şimal-şərq əkinçilik zonasının ən vacib rayonlarından biridir. Əvvəlki iki rayondan fərqli olaraq Qonaqkənd-Qusar kadastr rayonu dağ əkinçilik rayonunun tipik nümunəsidir. Rayon daxilində dağ-qəhvəyi, dağ boz-qəhvəyi torpaqların müxtəlif yarımtepləri yayılmışdır. Bu torpaqlar Böyük Qafqazın əsasən orta və alçaq dağlıq ərazilərində yayılmışdır. Rayonda kənd təsərrüfatı bitkiləri dəmyə şəraitində yetişdirilir.

Kənd təsərrüfatının aparıcı sahələri meyvəçilik, taxılçılıq və tərəvəzçilikdir. Bəzi subasar yerlərdə tərəvəz-bostan sahələrində suvarma tətbiq edilir.

Cədvəldən (5.4) göründüyü kimi, torpaq qrupları üzrə taxılın bazis göstəriciləri 21,07-7,42 sen/ha, tərəvəz -135,37 - 47,92 set/ha, çoxillik əkmələr 18,94-7,30 sent/ha arasında dəyişir. Əkinin ümumi dəyəri torpaq qrupları üzrə 2327425-822742 man/ha-dır.

Bazis göstəriciləri Dəvəçi-Xaçmaz kadastr rayonu göstəricilərindən fərqlənsə də Qonaqkənd-Qusar kadastr rayonunda dördüncü qrupda tərəvəzi çıxmaqla yetişdirilən bütün bitkilər torpaq qrupları üzrə rentabellidir. Bu Qonaqkənd-Qusar kadastr rayonunda suvarma xərclərinin Dəvəçi-Xaçmazla müqayisədə az olması ilə əlaqədardır.

QONAQKƏND-QUSAR KADASTR RAYONU TORPAQLARININ BAZIS GÖSTƏRİCİLƏRİ
ƏSASINDA ÜMUMİ VƏ XÜSUSİ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Torpaq qrupu	Qrupa daxil olmuş torpaq tip və ya yarım tipləri	Bazis göstəriciləri											
		Məhsuldarlıq (sen/ha), ümumi məhsul (man/ha)				Məsərf ödənişi (man/man)				Differensial rentı (man/ha)			
		Tərxil	Tərəvəz	Çoxillik əkmələr (meyvə)	Əkin	Tərxil	Tərəvəz	Çoxillik əkmələr (meyvə)	Əkin	Tərxil	Çoxillik əkmələr (meyvə)	Əkin	
I qrup 100-81 bal	Adi dağ boz-qəhvəyi, qəhvəyi dağ (bağ) meşə, meşəaltından çıxılmış dağ qəhvəyi	21,07	135,36	18,94	2327425	3,46	2,21	2,78	2,84	32906	77231	17096	55068

Cədvəl 5.4 ardı												
II	13,28	108,51	15,93	1758149	2,18	1,77	2,34	1,97	20712	61908	14336	41310
qrup												
80-												
61												
bal												
III	12,6	57,10	11,44	1092268	2,07	1,53	1,68	1,80	19679	32579	10286	26128
qrup												
60-												
41												
bal												
IV	7,42	47,92	7,03	822742	1,22	0,78	1,07	1,0	6907		6569	17123
qrup												
40-												
21												
bal												

Uyğun olaraq, torpaq qrupları üzrə məsrəf ödənişləri taxılda 3,46-1,22 man/man, tərəvəzdə 2,21-0,78 man/man, çoxillik əkmələrdə 2,78-1,07 man/man, əkində 2,84-1,0 man/man-dır. Differensial rentə torpaq qrupları üzrə taxılda 32906-6907 man/ha, tərəvəzdə 77231-32579 man/ha (4-cü qrupda yoxdur), çoxillik əkmələrdə (meyvə) – 17096 –6564 man/ha arasında dəyişir. Əkində ümumi məhsulun dəyəri 55068-17123 man/ha-dır.

Göstərilən rəqəmlərdən görüldüyü kimi, kadastr rayonun mövcud ixtisaslaşması, ümumiyyətlə, məqsədəuyğun və rentabellidir. Rentabelliği istehsalın intensivliyini artırmaq, yeni mülkiyyətçilik və təsərrüfatçılıq formalarını tətbiq etmək vasitəsilə dəfələrlə artırmaq mümkündür. Kadastr rayonunda şəkər çuğunduru və kartofun artırılmasının geniş imkanları vardır.

Xaltan-Xınalıq kadastr rayonu. Şimal-şərq əkinçilik zonasının ən az mənimşənilmiş və özünəməxsus xüsusiyyətləri olan kadastr rayonudur. Bu kadastr rayonu Azərbaycanın yüksək dağlıq ərazisində yerləşmiş və ixtisaslaşması əkinçilik istiqamətdə olan yeganə kadastr rayonudur. Yüksəklik baxımından 1200-1727 m hündürlükdə yerləşməsilə ərazidə dağ-çəmən bozqır və bozqırlaşmış dağ qəhvəyi torpaqlar yayılmışdır.

Kənd təsərrüfatı baxımından Xaltan-Xınalıq kadastr rayonu zona daxilində böyük əhəmiyyət kəsb etmir. Bu, rayonun kəskin relyef, iqlim-torpaq şəraitinə malik olması ilə əlaqədardır. Ərazidə yalnız dəmyə taxılçılığın inkişaf etdirilməsi üçün məhdud imkanlar mövcuddur.

İnzibati baxımından Xaltan-Xınalıq kadastr rayonu Quba və Qusar inzibati rayonlarının yüksək dağlıq ərazilərini əhatə edir.

Cədvəl 5.5.

**XALTAN-XINALIQ KADASTR (QIYMƏT) RAYONU TORPAQLARININ BAZIS
GÖSTƏRİCİLƏRİ ƏSASINDA ÜMUMİ VƏ XÜSUSİ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ**

Torpaq qrupu	Qrupa daxil olmuş torpaq tip və ya yarım tipləri	Məhsuldarlıq (sen/ha), ümumi məhsul (man/ha)		Məsrəf ödənişi (man/man)		Differensial renta (man/ha)	
		Taxıl	Əkin	Taxıl	Əkin	Taxıl	Əkin
I qrup 100-81 bal	Dağ-çəmən, bozqır, bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	11,7	1054070	2,92	2,92	27641	27641
II qrup 80-61 bal	Dağ-çəmən-bozqır	11,1	661027	1,84	1,84	17398	17398
III qrup 60-41 bal	Dağ-çəmən-bozqır	10,5	625256	1,75	1,75	16530	16530
IV qrup 40-20 bal	Dağ-çəmən-bozqır	3,7	220342	1,1	1,1	5802	5802

Cədvəldən (5.5) göründüyü kimi, torpaq qrupları üzrə taxılın bazis məhsuldarlıq göstəricisi 17,7-3,7 sen/ha, məsrəf ödənişi 2,92-1,10 man/ha, differensial rentası 27641-5802 man/ha arasında dəyişir.

Ağır təbii şəraitinə baxmayaraq, Xaltan-Xınalıq kadastr (qiymət) rayonunda kənd təsərrüfatını intensivləşdirmək, kartof və şəkər çuğunduru əkinlərini genişləndirmək hesabına torpaqların bazis göstəricilərini, iqtisadi qiymətlərini yüksəltmək üçün geniş imkanlar mövcuddur.

§ 20. ŞİMAL-ŞƏRQ ƏKİNÇİLİK ZONASI TORPAQLARININ PUL İLƏ İFADƏ OLUNMUŞ QIYMƏTLƏRİNİN TAPILMASI

Torpaqların pulla ifadə olunmuş qiyməti həm torpaq istifadəçilərini, həm də dövləti maraqlandıran problemlərdən biridir. Sosializm dövründə belə bir yanlış təsəvvür vardı ki, əgər torpaq ümumxalq mülkiyyətindədirsə, onun pulla ifadə olunmuş qiyməti ola bilməz. Torpağın pulla qiymətləndirilməsinə bu cür münasibət ona münasibətdə neqativ halların güclənməsinə səbəb olurdu. Yalnız 60-cı illərin sonlarında alimlər dövlət torpaq kadastrının aparılmasının və eyni zamanda torpağın pulla ifadə olunmuş qiymətinin tapılması zəruriliyindən danışmağa başlayırlar. Son illər bu sahədə bir sıra dəyərli tədqiqat işləri [47, 66, 133, 139, 143] aparılmışdır.

Bu sahədə İ.İ.Karmanov [65] və Q.Ş.Məmmədovun [91, 92] tədqiqatları diqqəti daha çox cəlb edir. Torpaqları pulla qiymətləndirərkən İ.İ.Karmanov torpağın pulla ifadə olunmuş bonitet göstəricilərindən istifadəni təklif etmişdir. İ.İ.Karmanovun təklif etdiyi qiymətləndirmə sistemində torpağın pulla ifadə olunmuş qiymətini formalaşdıran digər vacib göstərici onun tarif kateqoriyasıdır. Tarif kateqoriyası

bitkiçilikdə orta illik gəlirin bonitet balının vahidindəki fərqi nəzərə almaqla müəyyən edilir. Beləliklə, bir hektar torpağın qiyməti torpağın bonitet balını torpağın kateqoriyasından asılı olaraq 1 balın tarifinə vurmaqla tapılır. Bu mövqedən çıxış edərək Q.Ş.Məmmədov tərəfindən Azərbaycan torpaqlarının qiymət şkalası tərtib edilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, istər İ.İ.Karmanov, istərsə də digər alimlərin tədqiqatlarında yenə də dövrün məhdudiyyətlərindən irəli gələrək torpağa konkret bazar qiyməti olan əmtəə və ya şəxsi mülkiyyət kimi baxılmırdı. Pulla qiymətləndirmə isə torpağın alqı-satqısına deyil, bir kateqoriyadan digərinə keçirilməsinə, qeyri-kənd təsərrüfatı sahələrinə verilməsinə və digər məhdud məqsədlərə xidmət edirdi. Eyni hal, bütün İttifaqda olduğu kimi, respublikamızda da müşahidə edilirdi.

Lakin torpaq-mülkiyyət münasibətlərinin və torpaq bazarının formalaşdığı müasir dövrdə torpaqların pulla qiymətləndirilməsinə olan münasibət kökündən dəyişmişdir. Bizim bu problemə münasibətimiz ondan ibarətdir ki, torpağın pulla qiymətləndirilməsi sistemi torpağın bazis göstəriciləri əsasında aparılmalıdır. Bu mövqedən çıxış edərək, bizim tərəfimizdən şimal-şərq əkinçilik zonası torpaqlarının normativ qiymətləri tapılmışdır.

Torpaqların normativ qiymətlərinin tapılmasının ümumi mahiyyəti ondan ibarətdir ki, bizim qəbul etdiyimiz qiymətləndirmə sistemində torpağın bazis göstəricisi olan differensial renta qiymətləndirmənin əsas me'yanı kimi götürülmüşdür. İqtisadi qiymətləndirmə mərhələsində torpaq qrupları üzrə tapılmış torpağın differensial renta göstəricisi nəsillərin orta ömür müddətinə, yəni 100 ilə vurmaqla torpağın normativ qiyməti əldə edilir. Bunu düstur (5.5) vasitəsi ilə belə ifadə etmək olar:

$$N = Dr \times 100 \quad (5.5)$$

Burada, N- torpağın normativ qiyməti, Dr- differensial renta, “100”- nəsillərin orta ömür müddəti.

Qeyd edildiyi kimi, bizim qəbul etdiyimiz qiymətləndirmə sistemində torpağın pulla ifadə olunmuş qiyməti yalnız “normativ” səviyyə daşsa da, torpaq-təsərrüfat-bazar münasibətlərində özünü tamamilə doğruldur.

Hər bir torpaq mülkiyyətçisi zəruri hallarda şəxsi mülkiyyətində olan torpaq sahəsini bazarda əlverişli qiymətə satmaq və ya əksinə, almaq marağındadır. Torpağın alqı-satqısında, girov qoyulmasında və ya vergisinin müəyyən edilməsində dövlətin də öz maraqları vardır. Ona görə də torpağın normativ qiyməti dövlət səviyyəsində torpaq alqı-satqı və digər münasibətləri tənzim etməkdə çox əlverişli göstəricidir.

Cədvəl 5.6-da Azərbaycanın şimal-şərq əkinçilik zonasına daxil olan torpaq-kadastr (qiymət) rayonları torpaqlarının bizim tərəfimizdən hesablanmış normativ qiymətləri verilmişdir. Cədvəldən görüldüyü kimi, torpaqların normativ qiyməti əkinçilik zonasının dörd kadastr rayonu daxilində aşağıdakı şəkildə dəyişir: Abşeron-Qobustan kadastr rayonunda torpaq qrupları üzrə - 6171800-1936200 man/ha, Dəvəçi-Xaçmaz - 8739100-2537800 man/ha, Qonaqənd-Qusar - 5506800-1712300 man/ha, Xaltan-Xınalıq - 2764100-580200 man/ha.

AZƏRBAYCANIN ŞİMAL-ŞƏRQ ƏKİNÇİLİK ZONASININ KADASTR (QIYMƏT) RAYONLARI TORPAQLARININ NORMATİV QIYMƏTİ

Kadastr (qiymət) rayonları	Torpaq qrupları	Qrupa daxil olmuş torpaq tip və ya yarım tipləri	Əkin və dinc		Çoxillik əkmələr	
			Differensial rensa, man/ha	Torpağın normativ qiyməti man/ha	Differensial rensa, man/ha	Torpağın normativ qiyməti man/ha
I. Abşeron-Qobustan	II	Boz-qonur	48708	4870800	99860	9986000
	III	Boz-qonur	42334	4233400	77157	7715700
	IV	Boz-qonur	19362	1936200	65436	6543600
II. Dəvəçi-Xaçmaz	I	Suvarılan, çəmən-qəhvəyi adi boz-qəhvəyi, adi çəmən-boz, açıq çəmən boz, çəmən-qəhvəyi, tünd çəmən-boz	87391	8739100	34781	3478100
	II	Açıq çəmən-boz, subasar çəmən, boz-qəhvəyi, tünd çəmən-boz, adi çəmən-boz, suvarılan çəmən qəhvəyi	64062	6406200	27823	2782300
	III	Subasar-çəmən, açıq çəmən-boz, açıq-boz qəhvəyi, adi boz-qəhvəyi	40974	4097400	18551	1855100
	IV	Açıq çəmən-boz, açıq boz-qəhvəyi	25378	2537800	13414	1341400

Cədvəl 5.6 ardı.						
Kadastr (qiymət) rayonları	Torpaq qrupları	Qrupa daxil olmuş torpaq tip və ya yarım tipləri	Əkin və dinc		Çoxillik əkmələr	Torpağın normativ qiyməti man.ha
			Differensial	Torpağın normativ qiyməti man.ha		
III. Qonaqkənd-Quşar	I	Qəhvəyi (dağ) meşə, meşə altından çıxmış dağ-qəhvəyi, adi dağ boz qəhvəyi	55068	5506800	17069	1706900
	II	Meşə altından çıxmış dağ-qəhvəyi, bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi	41310	4131000	14326	1432600
	III	Açıq dağ boz-qəhvəyi, adi dağ boz-qəhvəyi	26128	2612800	10286	1028600
	IV	Bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi, açıq boz-qəhvəyi	17123	1712300	6569	656900
IV. Xaltan-Xınalıq	I	Qaratorpağabənzər dağ çəmən, dağ çəmən-bozqır, yuyulmuş çəmən-ləşmiş qonur dağ-meşə	27641	2764100		
	III	Dağ-çəmən-bozqır	16530	1653000		
	IV	Dağ-çəmən-bozqır	5802	580200		

NƏTİCƏLƏR

1. Tədqiq olunan ərazidə əkinçiliyin inkişafında mühüm rol oynayan ekoloji mühit və aqrolandşaft xüsusiyyətlərinə görə zonalaşdırma (dağlıq və dağətəyi təpəli maili düzənlik və dəniz sahili ovalıq) aparılmış, hər zonanın torpaqəmələgəlmə şəraiti və əkin dövriyyəsində intensiv istifadə olunan torpaqların yayılma xüsusiyyətləri öyrənilmiş və onların şaquli zonallıq qanununa müvafiq tipoloji təsnifatı tərtib edilmişdir. Tədqiqat mə'lumatlarına əsasən dağlıq zonada 12 torpaq, dağətəyi təpəli maili düzənlik və dəniz sahili ovalıq zonada isə 13 torpaq tip və yarımтиplərinin yayıldığı müəyyən edilmişdir.

2. Dağlıq və dağətəyi-təpəli maili düzənlik və dəniz sahili ovalıq zonaların hər biri üçün ayrılıqda kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığı ilə korelyativ əlaqəsi olan torpağın diaqnostik əlamətləri - qiymət me'yarları əsasında əsas bonitet şkalaları tərtib edilmişdir. Əsas bonitet şkalalarının tərtibi zamanı tipik qəhvəyi dağ (bağ) meşə və suvarılan çəmən-qəhvəyi torpaqlar etalon (100 bal) torpaq kimi götürülmüş, onlarla müqayisədə torpaqlar qiymətləndirilmişdir.

3. Təshih əmsallarının tətbiqi ilə torpaq növmüxtəlifliklərinin yekun bonitet balı tapılmış, Azərbaycanın şimal-şərq əkinçilik zonasının və zonaya daxil olan ayrı-ayrı torpaq-kadastr (Xaltan-Xınalıq, Qusar-Qonaqkənd, Dəvəçi-Xaçmaz, Abşeron-Qobustan) və inzibati rayonların (Quba, Qusar, Xaçmaz, Dəvəçi, Siyəzən) torpaq qrupları üzrə açıq bonitet şkalaları tərtib edilmiş, torpaqların yekun bonitet balları əsasında zonanın və kadastr rayonlarının aqroistehsalat qruplaşdırılması aparılmış və hər aqroistehsalat qrupunun səciyyəsi verilmiş, zonanın (qiymət) kadastr xəritələri tərtib edilmişdir.

4. Müəyyən edilmişdir ki, zonada əkinçilikdə istifadə olunan 276409 ha torpaq sahəsinin 44298 ha-a dövlət fondunun, 76338 ha bələdiyyə mülkiyyətinin, 157773 ha-ı isə özəlləşən torpaqların payına düşür. Zonanın torpaq fondunun 119244 ha-ı və ya 43,1 %-i əkin, 33713ha-ı və ya 12,2%-i çoxillik əkmələrdən (meyvə və üzüm), 16548 ha-ı və ya 6,0 % - i biçənək, 72886 ha-ı və ya 26,4 %-

i öürüş altında istifadə olunur. Həmin göstəricilər inzibati rayonlar üzrə də müəyyən edilmişdir.

5. Tərtib edilmiş torpaq xəritəsi, yerquruluşu planları və Azərbaycan Respublikasının bütün torpaq istifadəçilərinin istifadəsində olan kənd təsərrüfatına yararlı və suvarılan torpaq sahələrinin 1 yanvar 1999-ci il vəziyyətinə dair mə'lumata əsasən əkinçilikdə istifadə olunan torpaqların torpaq-kadastr və inzibati rayonlar (Qusar, Quba, Dəvəçi, Xaçmaz, Siyəzən) səpkisində həm təsərrüfat yerləri, həm də torpaq tip və yarım tipləri üzrə strukturu öyrənilmişdir. İlk dəfə olaraq təsərrüfat yerlərinin (əkin, çoxillik əkmələr, biçənək, öürüş) inzibati rayonlar səpgisində mülkiyyət formaları (dövlət fondu torpaqları, bələdiyyənin mülkiyyətində saxlanılan torpaqlar, özəlləşən torpaqlar) üzrə paylanması tədqiq edilmişdir.

6. Şimal-şərq əkinçilik zonası torpaqlarının inzibati rayon və geomorfoloji zona səpkisində strukturu işlənmiş, torpaq tip və yarım tiplərinin geomorfoloji bölgü və inzibati rayonlar üzrə paylanması müəyyənləşdirilmişdir. Zonada yayılmış torpaqların torpaq-kadastr, inzibati rayonlar, eləcə də geomorfoloji bölgülər üzrə təsərrüfat yerləri səpgisində strukturu hazırlanmışdır.

7. Bazis göstəriciləri (ümumi məhsulun dəyəri, man/ha; məsrəflərin ödənişi, man/man; differensial gəlir, man/ha) əsasında şimal-şərq əkinçilik zonasının torpaq (qiymət) kadastr rayonları (Abşeron-Qobustan, Dəvəçi-Xaçmaz, Qonaqkənd-Qusar, Xaltan-Xınalıq) daxilindəki torpaq qruplarının iqtisadi qiymətləri tapılmış və ilk dəfə olaraq ayrı-ayrı bitkilər üzrə bu göstəricilərin müqayisəli təhlili verilmişdir.

8. Differensial renta əsasında şimal-şərq əkinçilik zonasının əkin, dinc və çoxillik əkmələr altında istifadə olunan torpaqların torpaq qrupları üzrə pulla ifadə olunmuş normativ qiymətləri tapılmışdır. Bu zaman ən yüksək qiyməti Dəvəçi-Xaçmaz kadastr rayonunda çoxillik əkmələr altında istifadə olunan I qrupdan olan torpaqlar almışlar (3487100 man/ha).

Ə D Ə V İ Y U A T

1. Абдуллаев Р.А., Джафаров Х.Д. Геолого-геофизическая характеристика Прикаспийского нефтеносного района Азербайджана. Азернешр, Баку, 1962.

2. Адерихин П.Г., Ахтырцев Б.П., Мусиков К.К. Земельный фонд Тамбовской области и его качественная оценка. Воронеж, 1976.

3. Айвазов Ф.Д. Агрэкологические особенности и бонитировка почв зимних пастбищ Аджиноурской степи в целях их рационального использования. Автореф., Баку, 1989.

4. Акимцев В.В. Почвы Прикаспийской низменности Кавказа. Ростов-на-Дону, 1957.

5. Алекперов К.А. эрозия почв в Азербайджане и меры борьбы с нею. Баку, 1961.

6. Алиев Г.А. Лесные и лесостепные почвы северо-восточной части Большого Кавказа. Баку, 1964. -с. 148-164.

7. Алиев Г.А. Коричневые лесные почвы. Баку, изд-во АН Аз. ССР 1965. - 63 с.

8. Алиев Г.А. Почвы Большого Кавказа. (в пределах Аз.ССР)Ч. 1, Баку, 1978. с. 129-133.

9. Алиев Г.А., Гасанов Ш.Г., Алиева Р.А. Земельные ресурсы Азербайджана, их рациональное использование и охрана. Баку, 1981. -с.60-66.

10. Алиев Г.А. Назирова Б.Т. Уточнение земельно-кадастрового районирования Азербайджанской ССР. Баку, 1982. -с. 284.

11. Алиев Г.А. Почвы Большого Кавказа. Ч. II. Баку, Элм, 1994. – с.167-175.

12. Алиева Р.А. Качественная характеристика и бонитировка почв Сальянского района Азербайджанской ССР. Автореф., Баку, 1971.

13.Ализаде А.А., Кашкай М.А.Геологическое строение и природные богатства Шемахинского района. "Изв.Аз.ФАН СССР" №8, 1944.

14.Ализаде С.А. Геологическое строение и перспективы нефтегазоности среди юрских отложений Кусаро-Дивичинской наложенной мульды. Автореф. канд. дис., Баку, 1964.

15.Андришин М.В. Земельные ресурсы СССР и задачи их эффективного использования. -ВКН: Проблемы оптимального использования земельных ресурсов. М., 1974, вып.8. -с. 5-26.

16.Аннабаев Г.А., Гуртмурадов Д.А. Оценка плодородия орошаемых почв зоны IV очереди Каракумского канала. "Почв. и агрохим. исслед. На ускорение науч.-техн. Прогрессов". Ашхабад, 1980.с.115-124.

17.Антропов Н.А. Об общих принципах бонитировки почв, Новосибирск, 1980. с126-133.

18.Аскерова М.М. Комплексная агрономическая характеристика и модель плодородия предгорных территорий Карабахской степи: Автореф. дисс. канд.с.х. наук-Баку, 1990. - 24 с.

19.Ахадов Д.Р. Агрэкологические особенности и бонитировка чаепригодных почв влажных субтропиков южной части Ленкоранской области. Автореф. Баку, 1979.

20.Бабаев М.П. Почвы и качественная характеристика земель подгорной равнины Карабахской степи. Автореф. Баку 1967.

21.Бабаев М.П. Орашаемые почвы Кура-Араксинской низменности и их производительная способность. -Баку: Элм, 1984. -175 с.

22.Babayev M.P. Azərbaycanın təməl torpaq təsnifatının nümunəvi biomorfogenetik diaqnostikası. Bakı, 2001, 40 s.

23.Бадалов Ш.А. Агрэкологическая характеристика и бонитировка виноградопригодных почв горной Ширвани с целью их рационального использования. Автореф. Баку 1981.

- 24.Благовидов Н.Л. Качественная оценка земель. М.,1960.
- 25.Бобров В.А. Значение бонитировки почв в системе земельного кадастра. Почвоведение, №9.1985.
- 26.Борук А.Я. Бонитировка и экономическая оценка земель. М., 1972.
- 27.Будагов Б.А. Геоморфология и новейшая тектоника юго-восточного Кавказа. Изд. "Элм" Баку, 1973. с.160-172.
- 28.Будагов Б.А. Основные этапы развития рельефа Азербайджанской части Большого Кавказа. Тр. ин-та географии, т. XVI, Баку, 1976. -с.26-27.
- 29.Бурлакова Л.М., Ожбигицева Е.Я. Оценка плодородия мелиорированных солонцовых комплексов в донниковом агроценозе/Сиб. Вест. с-х науки, 1989, №3. -с.72-78
- 30.Васильев М.Е. К вопросу о факторной бонитировке почв вероятностными методами. Почвоведение, №5, 1967.
- 31.Велиев А.Г. Агроэкологические особенности и бонитировка почв агроценозов Ленкоранской области и их рациональное использование. Автореф. 1981.
- 32.Вервейко А.П. Землеустройство с основами геодезии, Недра, 1988. -254 с.
- 33.Волобуев В.Р. Опыт классификации почв Азербайджана. - Изв. АН Аз ССР, 1960, №3.
- 34.Волобуев В.Р. Вопросы качественной оценки земельного фонда Азербайджана. Изв. АН Аз. ССР-Баку. №1, 1961.
- 35.Волобуев В.Р. Вопросы оценки качественного состава земель в Азерб. ССР. Сб. "Учет и оценка с-х земель". Изд. МГУ, 1963.
- 36.Володин В.М. Новые аспекты оценки плодородия почв. (Тез. докл. 8 Всес. съезда почвоведов). Новосибирск, кн. 4, 1989. - с.182.
- 37.Гаврилюк Ф.Я. Почвоведение и земельный кадастр. Актуальные проблемы науки.- Ростов-на Дону, 1967.
- 38.Гаврилюк Ф.Я. Земельный кадастр Северного Кавказа. - Ростов-на Дону, РГУ, 1979 .-64 с.

39. Гаврилюк Ф.Я. Бонитировка почв.-М., 1984. с. 94-100.
40. Гаджиев В.О. Субальпийская растительность Большого Кавказа в пределах Азерб.ССР, изд. АН Азерб.ССР, Баку, 1962.
41. Гаджиев Г.М. Структуры почвенного покрова Мильской равнины и их мелиоративная оценка. Автореф. Баку, 1990.
42. Гасанов Ш.Г. Почвы Приараксинской полосы и их рациональное использование Баку, изд. АН. Азерб.ССР, 1969.
43. Гасанов Ш.Г. Генетические особенности и бонитировка почв юго-западного Азербайджана. Баку, Элм, 1978. с. 191-200.
44. Гнаткович Д.И. Земельный кадастр: экономика землепользования. Львов, 1986. - 133 с.
45. Годельман Я.М. Интерпретация почвенного покрова при экономической оценке земель под виноградниками. Почвоведение, М., 1980, №3. - с.15-34.
46. Годельман Я.М. Неоднородность почвенного покрова и использование земель. М., Наука, 1981. - 200 с.
47. Горбунов Б.В., Конобеева Г.М. Богарные почвы Узбекистана и их качественная оценка. Ташкент, 1975.
48. Гроссгейм А.А. Краткий очерк растительного покрова Азербайджана. Мат. по районированию Азерб. ССР, т.1, вып.2, Баку, 1926.
49. Гроссгейм А.А. Растительный покров Кавказа, Баку, 1948.
50. Гуртмурадов Д.Г. Из опыта изучения СПП Северо-Восточного Туркменистана. СПП и ее значение для картирования почв, учета и использования почвенных ресурсов, Кишинев, 1980. - с.151-153.
51. Гусейнов С.М. Бонитировка виноградопригодных почв на основе агроэкологии в Нагорно-Карабахской автономной области Азербайджанской ССР. Автореф. 1985.
52. Давлятшин И.Д. О некоторых вопросах бонитировки почв равнинного Казахстана. Тез. докл. Всесоюз. съезда почвоведов СССР.-Минск, 1977. -с.137-139.

53. Давлятшин И.Д. Связь между почвенными свойствами, урожайностью и оценка плодородия почв (Тез. докл. 8 Всес. съезда почвоведов.) Новосибирск. кн. 4, 1989.
54. Дегтяров И.В. Земельный кадастр. М., Колос, 1979.
55. Демин А.П. Бонитировка почвенно-климатических условий Поволжья, Урала, Западной Сибири и Казахстана для яровой пшеницы. "Вест. с-х наук", 1985, №3. -с. 30-37.
56. Докучаев В.В. К учению о зонах природы. -СПб, 1899.
57. Долгошей Г.А. Экономика сельского хозяйства, М., Колос, 1981. -396 с.
58. Доспехов Б.А. Планирование полевого опыта и статистическая обработка его данных. М., Колос, 1972. -208 с.
59. Джафаров А.Б. Модели плодородия почв под зерновые культуры в северной части Ленкоранской области. Автореф. 1991. 20 с.
60. Замков О.К. Земельный кадастр и плата за землю. Земледелие, №8, 1990. -с.2-5.
61. Захаров С.А. Почвы горных районов СССР, "Почвоведение", №6, 1937.
62. Имщенецкий И.З. Почвы юго-восточной части главного Кавказского хребта и его предгорий. Труды Азерб. Почвенной экспедиции, Баку, 1928.
63. Искендеров Ш.И. Структура почвенного покрова южного склона Юго-Восточного Кавказа. Автореф. Баку, 1992.
64. Карманов И.И. Плодородие почв СССР. М., Колос, 1980.
65. Карманов И.И. Общие проблемы оценки плодородия почв и особенности его оценки в условиях орошения. В.кн.: Плодородие почв: проблемы, исследования, модели. М., 1985.
66. Карнаухова Е.С. Дифференциальная рента и экономическая оценка земли, "Экономика", 1977. - 256 с.
67. Карягин И.И. Очерк о древесных насаждениях Азербайджана. Мат. по растительности Кубинского уезда. Изв.Аз. ГНИИ, Баку, 1930.

68. Клопотовский А.П. Бонитировка и агропроизводственная группировка обыкновенных и южных черноземов Оренбургского Предуралья. Почвоведение, 1974. № 9.
69. Ковалев Р.В. География, плодородие, бонитировка почв Западной Сибири. Новосибирск, 1984.
70. Конобаев Г.М. Почвы Узбекистана, их районирование и качественная оценка. Ташкент, 1985.
71. Колотинская Е.Н. Правовые основы природно-ресурсовых кадастров в СССР. М., 1986. -129 с.
72. Костюченко Ю.И. Качественная характеристика и оценка почв восточной части приараксинской полосы Азерб. ССР: Автореф. дисс. канд. с-х наук, Баку, 1966. -24 с.
73. Крупеников И.А. История почвоведения. М., 1981.
74. Купригенов М.Т. Рекомендации по учету земельных ресурсов Ставропольского края и их бонитировки. Ставрополь, 1975.
75. Ли В.Н. Особенности бонитировки орошаемых почв аридной зоны. "Материалы респ. совещ. пробл. повыш. плодородия орош. почв Узбекистана", Ташкент, 1982.
76. Ли В.Н. Плодородие орошаемых земель Узбекистана. Ташкент, 1989.
77. Лунева Р.И., Рябина Л.И. Бонитировка Почв Молдавии для полевых культур. Кишинев, 1976.
78. Лунева Р.И. Оценка почв под виноградниками в различных микрорайонах возделывания. "Садов., виноград и виноделия Молдавии", 1985, №3. -с. 33-35.
79. Лунева Р.И., Рябинина Л.Н., Лешна Т.И. Бонитировка черноземов в условиях интенсивного земледелия. (Тез. докл. 8 Всес. съезда почвоведов), Новосибирск, 1989. - 228 с.
80. Магазинчиков Т.П. Земельный кадастр. Львов, 1980, 388 с.
81. Мадатзаде А.А., Шихлинский Э.М. Климат Азербайджана. Баку, Элм, 1968. с. 327-328.

82.Мамедов Г.Ш. Бонитировка почв кормовых угодий Мильской равнины. Изв.АН Аз.ССР, сер.-биол. Баку, 1977, №6. -с.81-86.

83.Мамедов Г.Ш. Агрэкологическая характеристика и бонитировка пастбищных земель западной части Мильской равнины: Автореф. дисс. канд. с./х. наук Баку.1978. - 28с.

84.Мамедов Г.Ш. Основные принципы агропроизводственной группировки бонитета почв кормовых угодий Мильской равнины Изв. АН. Аз. ССР, сер.биол. наук, Баку,1979, №4. - с.71-75.

85.Мамедов Г.Ш. Агрэкологическое районирование Азербайджанской ССР в целях земельного кадастра. Из.АН Аз.ССР, сер. биол. наук, Баку, 1986, №3. -с. 56-62.

86.Мамедов Г.Ш. О значении земельно-оценочных работ Изв.АН Аз ССР, сер.биол.наук, Баку, 1981, №5. -с.55-59.

87.Мамедов Г.Ш. О цене почв Азербайджанской Республики. //Матер. респ. почвенно-агрохим. совещ, посвященного экологии, воспроизводству плодородия и охране почв. Баку, Элм, 1990. - с. 66.

88.Мамедов Г.Ш. Агрэкологические особенности и бонитировка почв Азербайджана. Баку, Элм, 1992.

89.Мəmmədov Q.Ş., Səfərov A.B., Səfərov F.Ç. Torpaqların bonitirovkası, Bakı, Elm, 1997. s . 38-39.

90.Мəmmədov Q.Ş. Azərbaycan torpaqlarının ekoloji qiymətləndirilməsi. Bakı, Elm, 1998.

91.Мамедов Г.Ш. Земельная реформа в Азербайджане: правовые и научно-экологические вопросы. Баку, Элм, 2001. -372 с.

92.Мамедов Г.Ш. Научно-практические аспекты земельной реформы Азербайджана. В кн.: Стратегия земельных преобразований на рубеже XXI века. Астана, 2001.

93.Мəmmədov Q.Ş., Yusifov M.M. Üzümaltı torpaqların ekoloji münbitlik modeli. Bakı, 2001, 48 s.

93a.Мəmmədov Q.Ş., Torpaq islahatının həyata keçirilməsinə dair metodik tövsiyələr. Bakı – «Elm» - 2001, 59 s.

94. Мамедов Р.Г. Опыт группировки почв Нахичеванской АССР по агрофизическим свойствам. /ДАН Аз. ССР, Баку, 1962, №9. -с.43-48.

95. Мамедов Р.Г. Агрофизические свойства и режим почв Аз.ССР и пути их регулирования, Автореф. дисс. докт. с-х наук-Ереван, 1969. -64 с.

96. Мамедов Р.Г. Бонитировка и агропроизводственная группировка почв по агрофизическим свойствам Почвоведение, М., 1981, №2. -с.74-88.

97. Маркина С.И. Принципы построения бонитировочных шкал мелиорируемых почв. (Тез.докл.8 Всес.съезда почвоведов), Новосибирск, кн.4, 1989. -230 с.

98. Марков И.В. Агроэкологическая оценка почв под сады. Тез.докл.7. Делег. Съезда почвоведов. ч.4, Ташкент 1985.

99. Методические указания по проведению бонитировки почв в Азербайджане, Баку, Элм, 1973.

100. Методическое руководство по оценке плодородия почв лесных угодий Азерб.ССР. Баку, 1980.

101. Методические рекомендации по бонитировке почв виноградных и чайных культур Азерб.ССР. Баку, 1979.

102. Методические указания по бонитировке почв в целях земельного кадастра Азерб.ССР. Баку, Элм, 1979.

103. Mikayılov A.A. Qusar maili düzənliyinin geomorfologiyası Bakı, Elm, 1978. -s. 65-74.

104. Микаилов А.А. Агроэкологические особенности и оценка плодородия мелиорированных почв Ширванской степи. Автореф. 1986.

105. Микаилов Н.К., Мамедов Г.Ш. Оценка почв на агроэкологической основе в Азербайджане. Почвоведение, М., 1979, №11. -с. 32-38.

106. Пириева Ф.Л. Экологические условия и бонитировка почв лесных угодий юго-восточной части Большого Кавказа. Автореф. Баку, 1984. -23 с.

107. Прилипко Л.И. Лесная растительность Азербайджана. Изд. АзССР, Баку, 1954.
108. Прилипко Л.И. Растительный покров Азербайджана, Баку, 1960.
109. Рассыпнов В.А. Опыт бонитировки почв кормовых угодий при разработке проекта рационального природопользования территории. /Роль мелиорации в природоиспол.: Тез. докл. Всес. совещ. Владивосток, 1990. - с. 30-33.
110. Решетов Г.Г. Основные критерии оценки качества почв для орошаемого земледелия. (Изыскания. исслед., расчеты для оптимиз. проектов гидромел. комплексов. Ташкент, 1988. -с. 76-87.
111. Rüstənov S.H. Azərbaycan SSR-in çayları və onların hidroloji xüsusiyyətləri. Bakı, Azərbaycan nəşr., 1960. -168 s.
112. Салаев М.Э. Почвы Малого Кавказа, Баку, 1953.
113. Салаев М.Э. Диагностика и классификация почв в Азербайджане. Баку, Элм, 1991. -с. 138-143, 157-186.
114. Salamov G.A. Böyük Qavkazın alçaq dağlıq və dağətəyi zonalarının qara torpaqları, Elm, Bakı 1971 s.123
115. Семенов В.А. Качественная оценка сельскохозяйственных земель. М., 1970.
116. Серый А.И. Поправочные коэффициенты при бонитировке почв. "Почвоведение", 1984 №3. - с. 114-126.
117. Султанов А.Д. Литология Акчагыльских отложений Азербайджана. Баку, Элм, 1953. - 155 с.
118. Султанов А.Д. К литологии и условия накопления осадочных пород Юго-восточного склона Главного Кавказского хребта. "10 лет АН Азерб.ССР", Баку, 1957. - с. 27-32.
119. Тагиев С.Р. Качественная оценка почв горнолесного ландшафта Северного склона юго-восточного Кавказа. Автореф. дисс. канд. с./х. н., Баку, 1991. - 24 с.

120. Тайчинов С.Н. Диагностика и бонитировка почв лесостепной зоны Башкирской АССР. В сб.: Пути повышения урожайности с-х культур. Тр. Башкирского СХИ, т. XVII, Уфа, 1973. - с. 16-21.

121. Тайчинов С.Н. Бонитировка почв и качественная оценка земель. Ульяновск, 1977. - 80 с.

122. Трегубов Б.А., Лобов Г.Г., Холина М.Н. Оценка земель Куйбышевской области. Куйбышев, 1988.

123. Тюменцев Н.Ф. Качественная оценка почв и методика ее проведения. Томск, 1962. - 120 с.

124. Тюменцев Н.Ф. Сущность бонитировки почв на генетико-производственной основе. Новосибирск, 1975. - 140 с.

125. Урсу А.Ф., Синкевич З.А. Охрана почв в условиях интенсификации сельскохозяйственного производства. Кишинев, 1988. - 165 с.

126. Федорин Ю.В. Почвы сельскохозяйственных угодий СССР. М., 1981. - 99 с.

127. Фесенко И.П. Оценка земель в регионе интенсивного сельскохозяйственного производства. Кишинев, Штишница, 1988. - 78 с.

128. Фигуровский И.В. Климатическое районирование Азербайджана. Т I, вып. 1,2. Баку, 1926. - 196 с.

129. Фридланд В.М. Об агропроизводственных группировках почв и их роль в улучшении использования земельных фондов. // Учет и агропроизводственные группировки земельных ресурсов СССР, М., 1967. - с. 14-29.

130. Фридланд В.М. Структура почвенного покрова. М., 1972. - 423 с.

131. Фридланд В.М. Основные черты структуры почвенного покрова Азиатской части СССР. Проблемы почвоведения, М., 1978. - с. 206-211.

132. Фридланд В.М. Классификация структуры почвенного покрова и типизация земель. Почвоведение, М., 1980, №11. - с. 27-33.

133. Ханюков Ю.А. Сколько стоит гектар земли. Земледелие, №3, 1990. - с. 63-66.

134. Хаин В.Е., Марданов А.Н. Геологическое строение северного склона Юго-Восточного Кавказа. Мат-лы по геологии северо-восточного Азербайджана. Изд-во АН Азерб. ССР. Баку, 1957. - с. 110-117.

135. Хижняк В.Е. Почвенно-бонитировочные исследования в Среднем Приднестровье. Автореф. дисс. канд. с/х наук, Баку, 1979. -25 с.

136. Хмелев В.А., Гончаренко А.В. О количественно-качественной инвентаризации почв Западной Сибири. "Сиб. вест. с/х науки", 1983, №4. -с.13-18

137. Цаценкин И.А. Методические рекомендации по геоботаническому и культурно-техническому обследованию природных кормовых угодий. М., 1974. -48 с.

138. Шихалибейли Э.Ш. Тектоника и геоморфология южного склона Большого Кавказа. Изд. АН Азерб. ССР, 1956. -223 с.

139. Шишкина Н.Г. Методика оценки почв естественных кормовых угодий. Научно-исслед. Моск. Лесотех. Инст-т, 1963, № 148. -с. 62-66.

140. Шихлинский Э.М. Климатическая карта Азербайджана (1:600000). -Баку, 1991.

141. Шихлинский Э.М. Типы и зоны засушливости Азербайджана. "Изв. АН Азерб. СССР, серия геолого-географ. наук и нефти", 1964, №3. -с.47-52.

142. Щербинин В.И. Принципы бонитировки почв Западной Сибири. Новосибирск, 1985.

143. Щербинин В.И. Актуальность проблем денежной оценки почвенного покрова. Тез. докл. земельно-оценочные проблемы Сибири и Дальнего Востока, Барнаул, 1986. -с.26-28.

144. Ягубов Г.Ш. Качественная характеристика и бонитировка почв зимних пастбищ северо-западного Кобыстана. Автореф. канд. дисс., Баку, 1975. - 23 с.

145. Ярошенко П.Д. Смена растительного покрова Закавказья в их связи с почвенно-климатическими изменениями и деятельности человека. Изд. АН ССР. М., 1956. -242 с.

146.Эюбов А.Д. Агроклиматическое районирование Азербайджанской ССР. Баку, Элм,1968. -188 с.

147.ЭюбовА.Д.Бонитировка климата Азерб. ССР. Баку, Элм, 1975.-175 с.

148.Productivity waluation of some benchmark Soies of India (Lal Sohan) //J. Indian Soc. Soil Sci.-1989.-37.№1. - p.78-86

149.Using Soil Survey for guantitative land evaluation/Bouma J. //Adv. Soil. Sci. Vol. 9, New York etc., 1989. -с.177-213.

150.Small-Scale Soil Survey and automated land evaluation (Elbersen Ismangun G.W.W.Sutaatmadja djadja S.Solinin Aah) ITC Journal. 1988, №1. -p.51-59.

151.Land evaluations that consider Soil Compaction.Cormaek D.E. "Transact 132 congr. 9 nt. Soc. Soil Sci. Hamburg.1986. Vol 4" S.F.

152.Concepts of Land evaluation as a basis for land use planing within the Ec. Verhege W.H.№ Transact B Congr.int.Soc Soil. Hamburg.", 1986 vol. 3.

153.Soil ecosystem and land productivity Perus N.C. "J.Indian Soc.Soil Sci", 1983, 31, №4.

154. Mamedov G. Sh., Mamedova S. Z. The ecological fertility base suitability soils for tea plantation of Azerbaijan. 4 International Congress. Baku, sept. 23-26, 1997. p. 131-134.

155.Mamedov G. Sh., Djafarov A.B., Mamedova S. Z. Antropogen factors of soils fertility under agriculture and other plants of Azerbaijan. // 16-th world congress of soil science. France, 1998, 20-25 Aug. p. 481.

156.Mamedov G. Sh., Djafarov A.B., Mamedova S. Z., Sultanova N. A. The eleboration of the soil plant diagnostics. // 5-th Baku International Congress. Baku, sept. 21-24, 1999, p. 506-507.

ƏLAVƏLƏR

**Azərbaycanın şimal-şərq əkinçilik zonası torpaqlarının
bəzi aqrokimyəvi göstəriciləri**

Əlavə 1												
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11		12
										Udulmuş Na, %		
Kəsimin say sırası	Dərinlik sm	Qranulometrik tərkib, %		Humus, %	Ümumi azot, %	Ümumi fosfor, %	CO ₂	CaCO ₃	Udulmuş əsasların cəmi, mq-ekv			pH su suspenziyasında
		<0,001	<0,01									
a) Dağlıq zonanın torpaqları												
1982	0-22	Qd ⁵ y. Yuyulmuş qaratorpağabenzər dağ-çəmən torpaqları		çim qat.	0,81	0,36	Yox	Yox	37,40	-----		5,7
		22,24	70,64							3,12	2,06	
Quba ray. Budluq kəndi	22-43	26,06	71,60	4,25	0,49	0,21	-	-	36,40			6,0
		43-69	18,88	69,84	1,94	-	-	-	31,50	0,97	1,12	6,5

Əlavə 1 ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1914 Quba ray. Buduq kəndi	69-94	32,32	58,24	1,45	-	-	-	-	32,50	<u>0,91</u>	6,7
	0-21	20,48	55,20	8,05	0,60	0,42	Yox	Yox	37,95	<u>1,13</u>	6,0
	21-44	16,08	47,84	6,54	0,45	0,34	-	-	37,45	<u>1,24</u>	6,1
	44-63	19,60	51,76	5,94	-	-	-	-	37,20	<u>1,67</u>	6,3
546 Quba Səhüb kəndi	63-92	9,92	52,00	4,23	-	-	-	-	36,25	<u>2,12</u>	7,0
	0-21	6,96	42,16	7,46	0,43	0,32	Yox	Yox	21,91	<u>1,27</u>	5,7
	21-36	14,08	42,00	6,47	0,40	0,27	-	-	22,05	<u>1,05</u>	5,8
	36-55	15,92	50,00	4,47	-	-	-	-	17,81	<u>2,05</u>	6,0
	55-71	18,88	44,08	2,86	-	-	-	-	22,51	---	6,5
	71-99	18,72	43,04	1,01	-	-	-	-	18,40	---	7,0

Əlavə 1 ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1613 Quba ray. Söhüb kəndi	0-20	14,80	32,80	6,91	0,46	0,28	Yox	Yox	24,72	<u>0,10</u>	5,8
	20-39	20,39	61,60	4,89	0,40	0,21	-	-	23,50	3,24 <u>0,27</u>	6,3
	39-55	10,00	67,92	4,79	0,40	0,20	-	-	31,60	3,05 <u>0,14</u>	7,0
	55-70	14,00	34,80	3,32	-	-	-	-	23,37	3,0 <u>0,96</u>	7,0
1510 Quba ray. Söhüb kəndi	0-26	6,56	33,48	7,54	0,63	0,34	yox	yox	23,10	2,1	5,5
	26-48	11,8	39,00	3,09	0,58	0,23	-	-	19,30	tə. olm. 6,98	6,4
	48-74	14,00	42,00	3,06	-	-	-	-	-	-	6,8
	74-94	7,04	39,12	1,14	-	-	-	-	-	tə. olm. 9,33	7,1
106 Quba ray. Zuxur kəndi	0-10	15,60	35,84	10,16	0,58	0,23	yox	yox	14,50	---	5,8
	10-23	8,00	27,01	5,56	0,26	0,20	-	-	15,80	---	5,7
	23-42 42-78	15,01 15,12	35,36 37,05	4,92 1,05	0,23 -	0,17 -	- -	- -	17,27 -	---	6,1 6,8

Əlavə 1 ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
D^b Dağ çəməni - bozqur torpaqları											
241 Quba ray. Qonaq- kənd	0-11	21,52	67,20	3,86	0,29	0,18	0,92	2,09	13,78	<u>3,31</u>	6,8
	11-36	24,96	39,68	3,23	0,14	0,16	0,92	2,09	14,18	<u>4,24</u>	7,1
	36-64	28,96	54,48	1,74	0,08	0,05	1,29	2,58	15,03	<u>3,12</u>	7,3
	64-95	28,24	57,04	1,62	-	-	1,84	3,68	21,42	<u>4,71</u>	8,0
444 Quba ray. Xaltan qəsəbəsi	0-21	26,80	64,96	3,56	0,18	0,15	5,84	13,27	24,49	<u>4,26</u>	7,3
	21-49	36,40	53,68	1,85	0,06	0,07	2,19	4,98	26,77	<u>3,97</u>	7,6
	49-88	23,28	50,68	0,87	0,04	0,05	1,46	3,32	45,71	<u>5,01</u>	8,1
	88-104	17,20	53,36	0,76	-	-	2,97	5,39	44,38	<u>5,03</u>	8,3

Əlavə I ardı

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
547 Xaltan qəsəbəsi	0-25	26,72	36,72	5,59	0,20	0,19	5,67	12,89	28,63	<u>4,75</u>	7,3
	25-55	35,80	46,83	4,54	0,16	0,13	5,67	12,89	22,68	<u>3,54</u>	8,0
	55-80	33,66	70,30	2,11	0,09	-	3,51	9,54	22,39	<u>3,73</u>	7,9
	80-110	31,60	83,63	1,37	-	-	6,24	14,1	26,53	<u>4,54</u>	8,2
	0-18	20,00	46,00	3,83	0,19	0,17	1,64	3,73	16,98	<u>4,01</u>	7,0
454 Xaltan qəsəbəsi	18-43	29,12	45,36	1,17	0,09	0,07	1,27	2,89	17,42	<u>4,17</u>	7,5
	43-79	14,00	56,80	1,45	0,08	0,05	2,37	5,39	19,26	<u>3,12</u>	8,3
	79-103	15,04	49,20	0,94	-	-	2,01	4,55	18,24	<u>4,27</u>	8,1
	0-18	30,32	37,68	4,04	0,32	0,21	2,01	4,56	25,75	<u>4,67</u>	7,1
464 Gilezi tesərrüfatı	18-51	4,12	26,88	2,29	0,17	0,16	1,64	3,72	23,85	<u>4,71</u>	8,0
	51-86	33,12	48,00	1,20	0,07	0,04	2,01	4,56	26,73	<u>3,56</u>	8,2
603 Qusar Düztahir	86-108	28,04	38,00	0,96	-	-	1,64	3,72	-	<u>---</u>	8,3

Əlavə I ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Düztahir kəndi	0-24	25,64	58,00	3,72	0,14	0,24	3,42	7,77	24,20	---	7,3
	24-36	27,56	62,16	2,47	0,13	0,20	4,19	9,51	24,10	$\frac{4,15}{3,22}$	8,0
	36-55	22,64	58,12	0,82	0,04	0,05	4,76	10,82	25,03	$\frac{3,50}{2,79}$	8,4
455 Quba Utuq kəndi 429	0-13	17,52	37,20	2,18	0,11	0,12	1,64	3,73	18,24	$\frac{5,01}{---$	7,3
	13-38	22,08	29,60	1,79	0,07	0,06	1,27	2,89	18,51	$\frac{3,75}{---$	8,1
	0-20	12,16	43,08	4,42	0,23	0,20	9,61	21,84	22,82	---	7,9
	20-34	16,17	45,12	1,27	0,08	0,06	9,75	22,13	23,41	$\frac{4,15}{---$	8,0
										$\frac{3,51}{---$	
										$\frac{4,15}{---$	

Əlavə 1 ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Qədim Yuyulmuş çəmənləmiş qonur dağ-meşə											
4404	0-17	23,92	68-89	5,62	0,48	0,27	Yox	Yox	33,39	<u>3,5</u>	6,9
Quba	17-24	9,28	24,56	1,39	0,10	0,09	-	-	18,87	<u>3,6</u>	7,0
Susay	24-47	14,64	38,32	1,01	0,07	0,04	-	-	18,87	<u>4,5</u>	7,1
kəndi	47-70	22,00	49,20	0,78	-	-	-	-	28,28	<u>4,8</u>	7,2
	70-96	6,72	37,76	0,66	-	-	-	-	an.olm	---	6,5
	0-11	26,00	50,00	3,57	0,16	0,12	yox	yox	28,28	<u>3,16</u>	7,0
92	11-28	24,80	48,80	2,84	0,13	0,09	-	-	32,12	<u>2,55</u>	7,0
Qusar	28-67	23,60	47,20	1,34	0,07	0,06	-	-	t/olm.	<u>4,15</u>	7,8
Zuxul	67-93	21,20	46,00	t.olm	t.olm	t.olm.	-	-	---	<u>3,55</u>	7,5
kəndi	93-125	20,00	45,20	-	-	-	-	-	---	t/olm.	7,6
	0-13	23,92	68,88	8,62	0,48	0,34	yox	yox	36,24	---	6,7
4415	13-27	9,28	24,56	1,39	0,10	0,09	-	-	14,12	<u>3,4</u>	6,8
Quba	27-43	14,64	38,32	1,01	0,07	0,04	-	-	13,27	---	7,0
Susay										<u>4,5</u>	
kəndi										---	

Əlavə I ardı

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
4421 Quba Uzun- meşə kəndi	43-54	22,00	49,20	0,78	t.olm.	t.olm.	-	-	12,77	<u>5,0</u>	7,1
	54-47	6,72	37,76	0,66	-	-	-	-	t.olm.	<u>3,4</u>	7,3
	0-15	8,00	28,08	5,27	0,32	0,30	yox	yox	17,33	<u>4,3</u>	6,8
	15-43	8,16	46,32	1,81	0,13	0,09	-	-	18,18	<u>4,15</u>	7,0
65 Qusar Əniq kəndi	43-62	7,52	22,48	0,85	0,06	0,04	-	-	11,30	<u>3,51</u>	7,1
	62-93	20,48	38,08	0,49	t.olm.	t.olm.	-	-	19,30	<u>4,10</u>	7,0
	0-20	18,24	65,20	3,59	0,29	0,24	yox	yox	19,03	<u>3,21</u>	7,2
	20-40	13,76	54,00	2,96	0,21	0,18	-	-	18,81	<u>2,3</u>	7,3
60-80	40-60	9,08	33,32	1,49	0,13	0,07	-	-	11,21	<u>3,50</u>	7,1
	60-80	10,72	54,80	0,89	t.olm.	t.olm.	-	-	11,87	<u>2,70</u>	7,1
										<u>1,7</u>	

Əlavə I ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
586 Qusar Əniq kəndi	0-9 9-27 27-43	12,80 14,40 14,80	42,40 34,80 48,40	6,30 5,41 2,07	0,32 0,25 0,14	0,29 0,14 0,07	Yox - -	Yox - -	27,00 30,44 t.olin.	t.olin. <u>6,30</u> <u>6,37</u> t.olin. 4,35	5,9 6,1 6,5
Qırmızı Meşəaltından çıxarılmış yuyulmuş dağ-qəhvəyi											
191 Qusar Hil kəndi	0-24 24-41 41-52 52-68 68-87 87-104 104-131	19,28 23,60 29,60 16,64 28,68 31,04 29,52	54,60 48,80 50,60 61,68 48,72 60,72 59,20	4,90 4,73 2,82 1,85 1,63 1,15 t.olin.	0,41 0,35 0,19 0,05 t.olin - -	0,38 0,25 0,12 0,06 t.olin. - -	Yox - - - - - -	Yox - - - - - -	21,68 30,51 25,84 27,41 25,11 27,56 t.olin.	4,62 --- 2,95 --- 4,25 --- 4,74 --- 4,00 --- 4,85 --- t.olin. ---	6,9 6,8 7,1 7,0 7,2 7,3 7,4

Əlavə I ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	131-155	37,32	63,88	-	-	-	-	-	-	t.olm.	7,1
228	0-8	20,72	49,56	3,19	0,17	0,15	Yox	Yox	22,20	3,14	6,9
Qusar	8-24	17,40	49,24	2,24	0,13	0,09	-	-	28,50	-	7,0
Həzrə	24-49	17,60	48,64	1,93	0,11	0,07	-	-	26,45	4,17	7,0
kəndi	49-75	10,24	42,84	0,97	t.olm	t.olm.	izi	izi	21,19	5,0	7,0
416	0-21	18,0	58,00	5,90	.	0,27	Yox	Yox	32,83	5,2	7,0
Qusar Hill	21-60	13,20	61,20	2,61	0,37	0,18	-	-	30,04	2,31	7,1
kəndi	60-85	14,80	73,20	1,55	0,17	t.olm.	-	-	24,53	3,16	7,3
	85-115	12,20	56,45	0,96	0,10	-	-	-	t.olm.	1,47	7,4
					-					4,50	
										1,68	
										3,28	
										3,15	
										2,97	

Əlavə I ardı

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
775 Quba Kalin təs-ti	0-29	18,00	34,40	3,77	0,19	0,17	Yox	Yox	20,96	<u>4,15</u>	6,8
	29-46	20,80	46,40	2,82	0,14	0,15	-	-	21,08	<u>3,26</u>	6,9
	46-60	21,60	37,60	1,17	0,07	0,04	-	-	21,68	<u>4,75</u>	7,0
	60-85	20,80	34,60	1,17	t.olm	t.olm.	-	-	24,70	<u>3,04</u>	7,2
421 Qusar Hil kəndi	85-115	3,00	62,00	0,87	-	-	-	-	26,54	<u>2,18</u>	7,0
	0-17	28,40	58,80	5,34	0,31	0,29	Yox	Yox	23,74	---	6,9
	17-50	23,60	54,00	3,56	0,25	0,18	-	-	20,11	<u>2,41</u>	7,0
	50-67	18,40	52,40	1,14	0,10	0,07	-	-	23,76	<u>3,44</u>	7,1
107 Quba Talabı kəndi	67-98	19,75	63,16	0,96	t.olm	t.olm.	-	-	25,06	<u>4,95</u>	7,1
	0-26	22,56	49,92	3,86	0,27	0,21	Yox	Yox	20,03	<u>3,23</u>	7,0
	26-54	6,40	44,40	1,36	0,15	0,13	-	-	20,03	<u>4,15</u>	7,1
	54-79	26,48	65,80	0,98	0,13	0,06	-	-	17,00	<u>3,16</u>	---

Əlavə 1 ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	79-97	12,56	43,36	0,91	t.olm	t.olm.	-	-	17,58	<u>4,20</u>	7,1
	97-127	14,48	46,24	t.olm.	-	-	-	-	15,60	<u>3,05</u>	7,1
										<u>4,02</u>	
Q^{madt} Məsəaltından çıxmış tipik dağ-qəhvəyi											
3	0-18	37,12	57,36	2,77	0,20	0,21	Yox	Yox	24,98	<u>4,05</u>	6,8
Quba	18-28	36,40	67,44	3,10	0,25	0,23	-	-	24,84	<u>4,01</u>	7,1
Çiçi kəndi	28-56	14,96	31,76	1,90	0,15	0,09	-	-	22,22	<u>3,15</u>	7,1
	56-91	36,36	49,68	1,40	0,13	0,07	1,46	3,32	22,60	<u>4,90</u>	8,2
	91-110	2,00	45,44	1,08	t.olm	t.olm.	2,15	4,88	23,21	<u>4,07</u>	8,3
809	0-26	8,64	22,00	2,01	0,13	0,13	Yox	Yox	23,35	<u>2,14</u>	6,7
Qusar	26-55	11,08	22,00	1,79	0,09	0,10	-	-	28,35	<u>2,14</u>	6,9
Pirral kəndi											

Əlavə 1 ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	55-78	5,44	48,00	0,70	0,06	0,04	-	-	20,12	<u>3,00</u>	7,0
178 Quba Amsar kəndi	78-102	6,00	50,92	0,82	t.olm.	t.olm.	4,18	9,50	a.olm.	---	7,9
	102-121	4,65	26,40	a.lm.	.	-	4,18	9,90	-	t.olm.	7,2
	121-145	6,29	48,08	-	-	-	3,99	9,07	-	-	8,0
	0-17	9,16	49,32	3,54	-	0,24	Yox	Yox	26,95	-	6,9
	17-36	9,32	47,96	1,60	0,22	0,17	-	-	26,65	<u>4,21</u>	7,0
	36-62	19,84	49,52	0,80	0,19	0,06	-	-	23,35	<u>3,16</u>	7,1
	62-90	4,64	46,08	0,53	0,09	t.olm.	5,66	12,84	22,15	<u>3,21</u>	8,0
288 Quba Am- sar kəndi	90-129	12,83	50,10	t.olm.	t.olm.	t.olm.	5,04	11,46	22,40	<u>2,17</u>	8,0
	0-10	18,40	49,28	3,21	.	0,24	Yox	Yox	32,65	---	7,1
	10-21	22,24	55,04	3,06	t.olm.	0,18	-	-	32,93	<u>3,15</u>	7,2
	21-30	23,60	60,16	1,22	0,23	0,14	-	-	31,48	---	7,3
	30-53	14,40	52,18	0,82	0,20	0,06	-	-	28,15	<u>4,15</u>	8,1

Əlavə I ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	53-70	13,92	48,88	0,70	0,16	t.olm.	1,88	4,26	26,58		8,3
	70-110	22,48	51,52	0,65	0,07	-	2,64	6,00	31,18	<u>3,07</u>	8,4
	0-20	6,00	34,96	2,22	t.olm	0,15	Yox	Yox	15,45	---	6,8
4292	20-34	14,00	37,04	2,56	.	0,17	-	-	16,36	<u>2,97</u>	6,5
Quba	34-48	11,36	36,16	1,22	-	0,04	-	-	21,71	<u>4,15</u>	7,0
Alpan	48-61	17,60	36,60	1,27	0,10	0,03	-	-	25,15	<u>4,10</u>	8,0
kəndi	61-72	33,76	46,46	1,16	0,16	t.olm.	0,96	2,18	25,86	---	8,0
	72-86	21,60	41,26	1,09		-	1,17	2,66	27,11	<u>3,51</u>	8,1
	86-125	24,80	35,28	0,97	0,09	-	2,75	6,26	26,51	<u>3,05</u>	8,2
					0,07					---	
					t.olm					<u>4,15</u>	
					.					---	
					-					<u>4,06</u>	
					-					---	
					-					t.olm.	
4569	0-15	15,68	23,62	3,17	0,19	0,20	Yox	Yox	21,83	<u>4,21</u>	6,8
Quba										---	

Əlavə 1 ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Kupçal kəndi	15-32	13,12	21,84	2,66	0,21	0,18	-	-	36,85	<u>3,29</u>	6,9
	32-67	31,44	40,80	2,12	0,10	0,09	-	-	20,45	<u>2,15</u>	6,8
	67-101	28,96	37,60	0,75	0,06	0,05	2,15	4,89	33,30	<u>4,75</u>	8,3
Q m-dk Meşəaltından çıxımış karbonatlı dağ-qəhvəyi											
4050 Quba Dığah kəndi	0-14	20,80	56,02	2,80	0,16	0,18	1,89	4,29	25,38,	<u>4,15</u>	7,6
	14-24	14,72	53,76	2,24	0,13	0,12	1,89	4,29	26,01	<u>4,75</u>	7,7
	24-42	16,00	40,56	1,60	0,07	0,06	5,48	12,45	26,63	<u>5,00</u>	8,0
	42-64	10,00	45,04	1,07	t.olm	t.olm.	5,86	13,32	22,64	<u>5,10</u>	8,2
	64-103	17,28	42,16	0,97	-	-	8,89	20,21	18,38	<u>4,88</u>	8,2
	103-150	21,04	40,80	t.olm.	-	-	8,51	19,34	an.oll.	<u>5,10</u>	8,3
64 Quba	0-14	30,40	50,76	2,45	0,20	0,21	4,38	9,96	23,21	<u>4,75</u>	7,8
	14-33	26,00	55,52	1,96	0,17	0,15	5,30	12,05	24,02	<u>---</u>	7,9

Əlavə 1 ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Çiçi kəndi	33-51	30,00	62,00	1,58	0,16	0,10	5,11	11,62	27,92	<u>3,15</u>	8,0
	51-72	21,60	65,52	1,10	t.olm	t.olm.	4,38	9,96	29,22	<u>4,56</u>	7,5
	72-103	33,92	65,20	0,99	-	-	0,98	2,24	29,94	<u>5,12</u>	7,2
4006	0-8	10,08	49,36	4,57	0,24	0,26	yox	yox	24,48	<u>5,05</u>	7,0
Quba	8-25	20,00	50,32	2,96	0,14	0,09	-	-	28,49	<u>4,16</u>	7,0
Digah	25-35	22,56	44,56	1,15	0,09	0,05	-	-	28,28	<u>5,00</u>	7,2
kəndi	35-45	20,48	50,16	1,79	0,07	0,03	4,35	9,89	24,34	<u>4,25</u>	8,0
	45-92	24,15	45,17	0,97	t.olm	t.olm.	3,16	7,19	25,16	<u>3,15</u>	8,0
										<u>4,76</u>	
										<u>---</u>	
4017	0-3	15,12	26,16	4,56	0,36	0,34	3,97	9,02	24,36	<u>4,10</u>	7,5
Quba			^a							<u>---</u>	
Digah	3-12	14,00	34,96	4,47	0,33	0,28	12,89	27,50	20,36	<u>4,25</u>	8,0
kəndi										<u>---</u>	

Əlavə 1 ardı

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	12-32	10,00	25,44	3,92	0,25	0,24	0,56	1,27	22,73	3,15	7,6
	38-53	20,12	37,36	2,87	0,18	0,12	0,94	2,14	23,28	4,15	7,6
	53-71	19,04	26,32	2,10	0,15	t.olm.	2,08	4,73	24,63	3,75	8,1
	71-97	21,28	28,56	t.olm.	t.olm.	-	2,83	6,43	21,68	4,21	8,1
	97-120	16,00	24,72	t.olm.	-	-	t.olm.	t.olm.	t.olm.	4,07	8,3
	0-28	18,44	35,16	3,59	-	0,21	0,75	1,71	20,68	---	7,6
154	28-51	22,72	53,84	3,05	0,21	0,18	izi	izi	22,73	2,90	7,0
Qusar	51-72	23,86	52,43	2,28	0,19	0,09	0,56	1,27	22,55	1,76	7,5
İmamqulu	72-101	16,24	23,76	1,24	0,10	t.olm.	0,94	2,14	20,53	2,66	7,6
kəndi	101-133	11,60	23,20	t.olm.	t.olm.	-	0,56	1,27	t.olm.	3,41	7,1
	0-24	19,60	26,64	2,53	-	0,21	0,94	2,14	24,40	---	7,8
382	24-47	16,16	22,32	1,39	0,22	0,14	2,08	4,73	24,60	t.olm.	8,0
Qusar	47-73	17,92	27,04	1,39	0,13	0,09	3,03	6,89	25,10	5,00	8,2
İmamqulu											
kəndi											

Əlavə 1 ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	73-97	12,72	20,16	1,07	0,11	t.olm.	5,88	13,36	2315	---	8,5
	97-118	10,32	14,83	0,87	t.olm	-	3,03	6,89	t.olm.	4,28	8,4
										5,80	

										t.olm.	
Q ^Y db Yuyulmuş qəhvəyi dağ (bağ) meşə											
110	0-31	15,28	58,32	2,16	0,20	0,49	yox	yox	16,50	3,03	7,0
Qusar	31-53	18,16	59,12	1,57	0,11	0,12	-	-	25,10	---	7,1
"Şərqi"	53-86	19,17	60,71	0,98	0,09	0,07	-	-	24,75	---	7,2
meyvəçi-	86-126	16,80	56,64	t.olm.	t.olm.	-	-	-	23,10	---	7,3
lik təsər-										---	
rüfəti										---	
	0-27	20,80	47,74	3,37	0,28	0,23	Yox	Yox	21,74	3,08	6,7
175	27-55	25,20	32,16	1,52	0,18	0,14	-	-	24,94	---	6,5
Quba	55-85	19,60	36,40	0,66	0,07	0,06	-	-	25,16	---	7,0
Küsnət-										---	
qazma										---	
kendi										---	

Əlavə 1 ardı

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
452 Quba Gültəpə	85-118	18,20	17,20	0,54 t.ölm.	0,04 t.ölm.	0,03 t.ölm.	-	-	26,17	---	7,2
	118-147	16,88	34,88				-	-	t.ölm.	<u>2,17</u>	7,3
	0-29	13,00	34,40	2,77	0,24	0,26	yox	yox	23,14	t.ölm.	6,7
	29-46	20,80	46,40	2,62	0,21	0,23	-	-	23,76	<u>2,21</u>	6,5
474 Quba Qımıl- qışlaq kəndi	46,60	21,60	37,60	1,17	0,13	0,12	-	-	25,13	<u>3,54</u>	6,3
	60-85	20,80	34,60	1,17	-	-	-	-	21,17	<u>1,17</u>	6,4
	85-115	30,00	62,00	0,86	t.ölm.	t.ölm.	-	-	26,75	---	7,0
	0-25	14,54	49,76	3,02	0,20	0,19	yox	yox	16,63	---	t.ölm.
358 Quba	25-46	18,32	49,92	2,99	0,18	0,16	-	-	16,13	t.ölm	-
	46-65	22,00	52,56	2,28	0,15	0,10	-	-	15,90	<u>1,80</u>	-
	65-90	16,72	57,04	1,47	t.ölm.	t.ölm.	-	-	17,00	---	-
358 Quba	0-22	7,76	41,28	3,32	0,20	0,19	yox	yox	27,18	<u>2,52</u>	6,9
	22-46	11,60	32,56	3,25	0,19	0,18	-	-	21,29	<u>2,27</u>	6,9

Əlavə 1 ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Gültepe kəndi	46-70	11,69	27,20	1,37	0,14	0,13	-	-	211,09	<u>1,84</u>	7,0
	70-95	19,76	40,00	1,11	0,11	t.olm.	-	-	27,49	<u>3,29</u>	7,0
	95-120	16,96	32,80	t.olm.	t.olm.	-	-	-	22,79	<u>2,37</u>	7,5
										<u>1,44</u>	
										<u>3,07</u>	
Q¹db Tipik qəhvəyi dağ (bağ) meşə											
741	0-22	23,50	50,08	2,98	0,14	0,15	Yox	Yox	32,10	<u>1,87</u>	7,0
Devəçi	22-45	25,20	60,88	1,85	0,10	0,11	-	-	28,30	<u>2,83</u>	7,0
Pirebədil kəndi	45-83	26,32	57,04	1,79	0,09	0,08	0,56	1,27	2,97	<u>3,36</u>	7,5
	83-110	29,60	65,84	1,36	0,08	t.olm.	2,46	5,56	30,80	<u>2,60</u>	8,0

Əlavə 1 ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
3010 Quba Nöydün kəndi	110-155	28,40	60,32	t.olm.	t.olm.	-	3,58	8,13	t.olm.	---	8,2
	0-19	17,64	53,56	4,35	0,21	0,22	yox	yox	23,94	t.olm.	6,8
	19-37	18,00	46,16	4,24	0,19	0,20	-	-	26,00	<u>2,15</u>	6,8
	37-60	10,16	44,16	1,72	0,09	0,07	1,12	2,54	23,45	<u>4,15</u>	7,1
4275 Quba Alpan kəndi	60-88	22,00	45,84	1,12	t.olm.	t.olm.	1,32	2,99	20,35	<u>2,05</u>	7,3
	88-113	10,75	38,56	1,24	-	-	2,30	5,22	20,93	<u>1,45</u>	8,0
	0-14	14,00	41,36	5,21	0,47	0,38	yox	yox	28,28	---	6,7
	14-33	22,32	57,44	1,87	0,09	0,08	-	-	23,43	<u>1,65</u>	6,8
875 Quba Rustav kəndi	33-50	24,00	60,56	1,09	0,06	0,03	-	-	28,85	---	6,5
	50-70	18,60	57,08	1,04	t.olm.	t.olm.	0,59	1,33	24,89	t.olm.	7,0
	70-86	9,84	34,88	0,88	-	-	0,75	1,70	34,49	-	7,5
	86-112	12,80	48,32	t.olm.	-	-	1,14	2,58	22,80	-	7,6
875 Quba Rustav kəndi	112-141	10,00	40,68	-	-	-	3,12	7,08	t.olm.	-	8,0
	0-25	13,26	31,36	3,36	0,19	0,20	yox	yox	31,60	-	6,6
	25-56	14,56	47,76	2,01	0,12	0,18	-	-	28,70	---	6,7
	56-83	13,12	52,64	1,36	t.olm.	t.olm.	0,57	1,29	27,50	<u>2,64</u>	7,5

Əlavə 1 ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
167 Quba Bad kəndi	83-125	16,80	40,56	1,35	-	-	0,38	0,86	26,31	2,44	7,6
	0-25	26,04	59,88	4,67	0,24	0,36	yox	yox	28,60	---	7,0
	25-57	27,20	61,92	4,57	0,20	0,34	-	-	29,00	---	7,1
	57-91	25,76	57,36	1,54	0,09	0,08	0,38	0,86	28,71	<u>5,00</u>	7,5
	91-142	28,40	24,72	t.olm.	t.olm.	t.olm.	4,38	9,25	t.olm.	<u>3,45</u>	8,2
781 Quba Nügədi kəndi	0-29	21,12	59,64	5,06	0,35	0,36	Yox	Yox	24,35	<u>2,14</u>	6,7
	29-58	23,20	58,48	2,77	0,22	0,21	-	-	23,20	---	6,8
	58-89	20,32	56,72	2,32	t.olm.	t.olm.	0,94	2,14	26,78	<u>3,75</u>	7,1
	89-123	16,48	61,28	1,68	-	-	1,13	2,57	22,48	<u>1,14</u>	7,1
	123-154	28,96	55,84	t.olm.	-	-	1,32	2,98	t.olm.	---	7,5
154-181	14,88	48,72	-	-	-	3,03	6,89	-	t.olm.	8,0	

Əlavə I ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Q^kdb Karbonatlı qəhvəyi dağ (bağ) məsə											
4930	0-21	22,76	45,14	3,15	0,25	0,26	8,34	18,96	21,19	5,00	7,9
Dəvəçi	21-52	22,56	39,84	1,65	0,12	0,14	8,38	21,29	16,79	4,46	8,1
Çinarlar kəndi	52-85	24,80	43,60	1,60	0,09	0,08	9,10	20,68	18,48	7,61	8,2
	85-118	25,92	39,20	0,98	t.olm.	t.olm.	8,34	18,98	19,48	6,10	8,0
	118-155	13,44	52,24	t.olm.	-	-	9,97	22,63	21,06	---	8,5
3826	0-23	26,96	60,48	3,13	0,23	0,24	0,94	2,14	24,13	t.olm.	7,6
Dəvəçi	23,35	24,80	54,00	1,69	0,15	0,13	4,74	10,77	21,96	3,79	8,2
Zeyva kəndi	35-49	18,00	56,40	1,25	0,12	0,10	4,36	9,91	20,13	3,64	8,1
	49-70	6,00	33,28	0,70	0,06	0,05	2,08	4,73	19,43	4,47	8,0
	70-115	24,40	56,72	0,59	t.olm.	t.olm.	3,60	8,18	19,83	4,11	8,3
	115-167	24,00	56,40	t.olm.	-	-	3,79	8,62	22,33	---	8,3
	0-15	29,20	58,48	3,56	0,18	0,19	yox	yox	28,18	3,53	6,9

Əlavə 1 ardı

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
3752 Dəvəçi Zeyva kəndi	15-27 27-47 47-72	34,48 22,48 20,00	53,36 48,40 43,04	2,10 0,92 0,75	0,19 0,07 t.olm.	0,17 0,06 t.olm.	0,94 5,58 2,53	2,14 12,66 5,74	26,45 20,89 19,5	t.olm. <u>3,20</u> <u>3,65</u> <u>4,79</u>	7,0 7,6 7,3
	72-113 113-154	17,60 18,96	44,80 44,40	0,65 t.olm.	- -	- -	2,44 5,50	5,53 12,50	20,29 t.olm.	<u>4,70</u> <u>5,42</u>	7,3 8,0
362 Quba I Nügədi kəndi	0-17 17-35 35-54 51-82 82-105 105-156	11,12 8,40 2,80 7,86	53,60 38,40 38,32 34,96	3,75 2,86 1,62 1,07	0,24 0,16 0,09 t.olm.	0,25 0,15 0,07 t.olm.	2,46 3,60 3,79 5,12	5,59 8,19 8,61 11,64	22,15 20,55 16,08 t.olm.	<u>5,04</u> <u>5,00</u> <u>3,08</u> <u>4,15</u> <u>5,16</u>	7,8 8,0 8,2 8,3 8,0 8,3

Əlavə I ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
20 Quba II Nügədi kəndi	0-20	46,00	77,60	2,19	0,15	0,14	3,2	7,09	30,27	t.olm. 1,38	7,0
	20-34	42,00	74,00	1,86	0,09	0,07	2,75	6,25	30,04	---	7,0
	34-67	36,80	71,20	0,98	0,06	0,04	2,25	5,11	29,79	3,83	7,1
	67-93	30,81	68,80	0,76	t.olm.	t.olm.	2,34	5,31	t.olm.	---	7,0
	93-109	26,42	64,00	t.olm.	-	-	2,58	5,86	-	2,11	7,5
6809	0-29	7,76	30,56	3,64	0,25	0,24	2,08	4,73	19,40	---	7,5
Quba	29-57	14,00	28,80	3,37	0,18	0,17	3,60	8,18	20,78	t.olm.	7,6
İspikə	57-84	6,72	10,00	2,37	t.olm.	t.olm.	2,08	4,73	21,18	---	7,8
kəndi	84-113	5,28	25,44	1,26	-	-	1,51	3,43	24,14	4,33	7,2
	113-142	4,80	6,26	t.olm.	-	-	1,89	4,30	t.olm.	---	7,3
	142-175	5,20	29,76	-	-	-	2,65	6,02	-	4,17	7,6
										t.olm.	
Q ^b d Bozqurlaşmış dağ - qəhvəyi											
1986	0-21	17,12	46,16	2,34	0,17	0,16	2,62	6,41	22,06	2,72	7,5

Ölçə 1 ardı

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Deveçi Pirəbedil kəndi	21-44	10,40	41,84	2,26	0,13	0,12	2,72	7,54	18,60	---	7,5
	44-75	22,08	46,32	1,48	0,09	0,07	5,65	12,84	16,36	---	7,77
	75-106	14,00	50,00	0,60	t.ölm.	t.ölm.	4,90	11,14	19,81	4,04	8,1
	106-140	12,96	38,00	t.ölm.	-	-	4,71	10,71	t.ölm.	---	8,0
1217	0-18	16,08	65,76	2,05	0,15	0,14	0,94	2,14	22,69	2,65	7,5
Deveçi Şabran kəndi	18-46	21,20	56,32	1,77	0,12	0,09	1,12	2,55	21,56	4,64	7,5
	46-71	23,28	33,92	1,49	t.ölm.	t.ölm.	2,07	4,71	24,64	---	7,9
	71-100	28,80	36,36	1,27	-	-	2,25	5,11	28,25	---	8,0
3893 Deveçi Baş Əmir- xalı kəndi	100-125	10,16	27,20	t.ölm.	-	-	3,38	7,68	t.ölm.	---	8,2
	0-24	18,96	45,20	3,09	0,30	0,28	3,42	7,74	28,83	t.ölm.	7,6
	24-41	27,60	44,08	1,83	0,12	0,09	4,18	9,50	24,23	5,10	7,9
	41-64	18,32	38,56	0,92	0,09	0,06	4,37	9,93	18,67	---	7,9
										4,31	

Əlavə 1 ardı

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
256 Dəvəçi Dağ Bilici kəndi	64-96	14,40	35,60	0,92	t.olm.	t.olm.	3,61	8,21	18,62	---	7,5
	96-137	20,00	26,80	t.olm.	-	-	3,80	8,64	t.olm.	<u>3,24</u>	7,5
	137-178	15,52	40,00	-	-	-	8,18	18,59	-	---	8,0
	0-19	28,80	64,96	4,81	0,36	0,31	0,56	1,27	29,23	t.olm.	7,0
	19-51	34,64	62,96	1,83	0,12	0,10	1,12	2,54	29,05	<u>3,42</u>	7,2
	51-78	37,60	64,85	0,73	0,08	t.olm.	3,147	7,12	30,53	<u>3,10</u>	8,0
	78-110	32,00	63,20	0,70	t.olm.	-	6,59	14,96	27,13	<u>3,28</u>	8,1
	110-140	20,96	55,84	t.olm.	-	-	6,59	14,96	t.olm.	---	8,1
	0-24	24,80	42,80	3,93	0,30	0,26	yox	yox	23,06	<u>4,05</u>	7,0
	24-43	21,60	40,96	2,75	0,22	0,21	0,75	1,70	24,40	t.olm.	7,1
	43-67	12,41	48,00	1,81	0,05	t.olm.	1,87	4,25	24,78	<u>3,36</u>	7,5
	67-93	15,64	49,20	1,94	t.olm.	-	-	2,24	5,09	24,18	---
93-122	14,81	41,60	t.olm.	-	-	-	3,67	8,33	t.olm.	<u>2,82</u>	7,6
										<u>4,55</u>	---

Əlavə 1 ardı

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
252	0-21	18,80	32,48	3,34	0,21	0,23	2,85	6,47	16,91	t.olm.	7,6
Quba											
Alekse-	21-42	12,48	28,56	2,88	0,15	0,16	0,95	2,15	19,65	4,15	7,1
yevka											
kəndi	42-67	3,84	18,60	1,89	0,12	0,07	2,03	4,75	14,68	3,12	7,3
	67-117	6,88	23,04	0,96	t.olm.	t.olm.	2,74	10,73	15,76	4,28	8,0
	117-150	14,16	30,24	t.olm.	-	-	2,28	5,18	t.olm.	---	7,7
	0-24	15,12	40,48	3,57	0,22	0,21	4,20	9,55	28,20	t.olm.	7,5
140										4,25	
Quba	24-45	17,49	40,88	3,41	0,20	0,19	3,12	7,08	25,20	---	7,3
Sabir											
kəndi	45-71	16,56	41,20	2,30	t.olm.	t.olm.	2,16	4,90	26,71	4,76	7,0
	71-88	11,04	38,32	2,21	-	-	1,15	2,61	25,18	4,16	7,0
	88-118	14,16	34,00	1,06	-	-	10,9	2,47	24,76	3,75	7,0
	118-150	8,72	54,58	t.olm.	-	-	1,46	3,32	t.olm.	---	7,2
										4,20	

										t.olm.	

Əlavə 1 ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Bdq2 Adi dağ-qəhvəyi											
1298 Dəvəçi Məşrif kəndi	0-26	30,48	52,72	2,19	0,23	0,23	4,70	10,68	29,31	<u>2,89</u>	7,3
	26-48	53,92	69,20	1,33	0,11	0,09	5,64	12,82	30,39	<u>2,96</u>	7,5
	48-66	54,80	63,20	1,16	t.olm	t.olm.	5,64	12,82	39,51	<u>3,39</u>	7,5
	66-93	43,52	51,60	0,71	-	-	3,95	8,97	32,04	<u>4,07</u>	7,2
	93-115	46,72	57,70	t.olm.	-	-	6,75	12,82	29,35	---	8,0
	0-15	19,36	59,08	2,37	0,20	0,21	5,64	12,82	25,10	t.olm.	7,8
226 Dəvəçi Məşrif kəndi	15-31	11,08	43,04	0,97	0,08	0,07	6,21	14,11	24,13	<u>4,01</u>	7,9
	31-51	31,20	62,60	0,54	t.olm	t.olm.	5,83	13,25	25,74	<u>2,17</u>	7,6
	51-79	17,76	65,24	0,43	-	-	6,02	13,68	23,16	<u>3,14</u>	7,9
	79-130	20,58	49,62	0,21	-	-	8,47	19,25	26,17	<u>4,51</u>	8,0
										<u>3,12</u>	---

Əlavə 1 ardı

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
3810 Dəvəçi Xəlfələr kəndi	0-25 25-44 44-62	18,80 2,96 4,96	62,00 59,68 62,50	2,09 1,52 1,47	0,11 0,09 0,05	0,12 0,09 0,06	4,74 1,13 1,32	6,89 2,59	26,06 27,73 26,75	5,00 3,61 3,32	7,9 7,9 7,8
	62-83 83-104 104-141	8,40 24,16 20,06	50,56 65,44 61,20	1,14 0,92 t.ölm.	t.ölm. - -	- - -	1,32 5,88 5,31	3,00 13,36	22,93 23,10 t.ölm.	3,94 - 4,15	7,8 8,0 8,1
3820 Məşrif kəndi	0-22 22-49 49-78	34,48 14,48 33,56	46,08 46,56 63,48	2,12 1,15 0,83	- 0,14 0,07	0,15 0,06 t.ölm.	3,79 0,94 0,94	8,62 2,14 2,14	28,58 27,65 27,05	- t.ölm. 4,35	7,2 7,1 7,1
	78-102 102-157 0-18	38,08 34,48 18,80	56,48 48,84 43,20	0,61 t.ölm. 3,15	t.ölm. - -	- - 0,16	0,75 t.ölm. 8,66	1,71 t.ölm. 19,68	28,15 t.ölm. 33,90	2,96 - 3,20	7,0 8,1 8,0
1328 Dəvəçi Qozbəbəli kəndi	18-65 65-86	18,00 19,20	27,60 30,15	1,21 1,24	- 0,17 0,09	0,10 t.ölm.	11,10 8,28	25,23 18,86	20,90 24,35	t.ölm. 0,91 -	8,2 8,0

Əlavə I ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
573 Siyəzən Zarat kəndi	86-103	22,00	31,20	0,91	t.olm	-	9,11		25,30	<u>4,31</u>	8,1
	0-17	29,28	53,84	2,58	.	0,18	2,64	8,00	30,29	<u>6,16</u>	8,0
	17-33	28,88	61,20	1,38	-	0,14	5,66	12,86	24,00	t.olm.	8,1
	33-49	33,76	69,92	0,71	0,19	0,06	5,84	13,27	23,35	<u>3,97</u>	8,2
49-87	20,56	62,80	0,71	0,13	0,13	t.olm.	5,66	12,86	<u>3,67</u>	8,1	
87-96	30,40	30,40	69,70	0,54	0,06	-	5,09	11,57	t.olm.	<u>4,67</u>	8,2
96-141	31,16	31,16	70,12	t.olm.	t.olm	-	5,24	-	-	<u>7,58</u>	8,3
										t.olm.	
Bdq1 Açıq dağ boz-qəhvəyi											
5000	0-28	10,40	42,56	1,42	0,09	0,10	3,79	8,62	21,05	<u>4,40</u>	8,1
Dəvəçi	28-59	12,20	46,32	1,44	0,04	0,05	4,74	10,77	25,93	<u>4,36</u>	8,2
Zərgova	59-87	27,20	59,20	1,01	t.olm.	t.olm.	6,07	13,79	18,25	<u>4,38</u>	8,3
kəndi											

Əlavə 1 ardı

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
5014 Dəveçi Baş Əmir- xalı kəndi	87-119	14,00	41,60	1,09	-	-	8,53	19,39	t.olm.	---	8,4
	119-250	15,92	35,78	t.olm.	-	-	6,82	15,50	-	-	-
	150-185	13,28	56,96	-	-	-	4,17	9,48	-	-	-
	0-26	50,12	61,68	1,72	0,12	0,13	4,17	9,48	27,80	-	7,9
	26-58	36,00	44,64	1,47	0,06	0,06	0,56	1,27	26,45	<u>2,90</u>	7,0
	58-71	33,28	64,50	0,85	t.olm.	t.olm.	3,58	9,05	19,05	<u>3,88</u>	7,2
	71-100	36,32	32,16	1,02	-	-	6,82	15,50	21,60	<u>4,47</u>	7,5
	100-132	33,04	55,46	t.olm.	-	-	4,55	10,34	t.olm.	<u>3,80</u>	7,3
	132-165	11,04	36,68	-	-	-	t.olm.	t.olm.	-	---	7,2
	0-30	33,76	63,84	1,81	0,14	0,13	1,69	3,84	28,61	t.olm.	7,2
1936 Dəveçi Vələli kəndi	30-46	30,40	65,76	1,24	0,10	0,09	8,85	20,12	24,39	<u>3,15</u>	7,5
	46-84	20,80	42,80	0,45	t.olm.	t.olm.	6,22	14,14	20,50	<u>4,51</u>	8,1
	84-101	24,00	37,60	0,40	-	-	5,84	13,27	23,58	---	8,2
	101-121	25,60	36,75	t.olm.	-	-	5,90	13,39	t.olm.	---	8,2

Əlavə I ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1230 Dəvəçi Qozbabalı kəndi	0-25	36,20	72,28	1,77	0,12	0,11	4,14	9,41	29,41	<u>5,1</u>	7,5
	25-47	38,88	75,32	1,72	0,09	0,10	5,08	11,54	30,49	t.olm.	7,6
	47-78	27,84	41,52	1,33	t.olm.	t.olm.	5,69	14,97	30,97	<u>2,34</u>	7,6
	78-96	38,56	53,76	0,73	-	-	4,14	9,41	30,08	<u>2,30</u>	7,5
	96-132	38,17	54,17	t.olm.	-	-	4,15	9,42	39,56	<u>2,91</u>	7,6
875 Dəvəçi Xəlfələr kəndi	0-21	20,88	55,76	1,28	0,19	0,18	0,92	2,09	22,96	<u>2,18</u>	7,2
	21-53	19,36	53,28	1,19	0,10	0,09	0,55	1,25	21,13	<u>1,90</u>	7,1
	53-87	24,72	52,96	1,52	t.olm.	t.olm.	0,73	1,66	25,85	<u>1,94</u>	7,2
	87-118	25,04	60,62	1,96	-	-	0,72	2,09	25,40	<u>1,19</u>	7,3
	118-149	25,84	38,24	t.olm.	-	-	1,29	2,93	t.olm.	<u>---</u>	7,4

Əlavə I ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
b) Dağətəyi təpəli məli düzənliyin dəniz sahili ovalıq zonanın torpaqları											
Bq, Açıq boz-qəhvəyi											
875	0-21	20,88	55,76	1,28	0,19	0,17	0,92	2,09	22,96	2,18	7,0
Deveçi rayonu Əmirxah kəndi	21-53	19,36	53,26	1,09	0,10	0,09	0,55	1,25	21,13	---	7,0
	53-87	24,72	52,96	1,02	t.olm.	t.olm.	0,73	1,66	25,85	---	7,0
	87-118	25,04	60,62	1,06	-	-	0,72	2,09	25,40	---	7,2
	118-149	25,84	38,24	t.olm.	-	-	1,29	2,93	t.olm.	---	7,3
1339	0-13	45,20	60,48	1,87	0,18	0,17	6,44	15,39	25,10	t.olm.	7,5
Deveçi Taxtalar kəndi	13-48	46,96	72,40	1,48	0,09	0,08	5,64	12,82	29,30	2,39	7,3
	48-74	15,20	34,56	1,14	-	-	6,59	14,98	26,90	6,49	7,4
	74-113	28,16	62,09	1,10	-	-	6,59	14,98	27,38	7,44	7,4
1188	0-12	18,96	44,60	1,47	0,12	0,10	4,87	11,05	21,28	4,13	7,5

Ölavo 1 ardi

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Devaçi Taxtalar kendi	12-49	14,00	47,04	1,08	0,08	0,07	6,19	14,05	18,83	4,46	7,8
	49-88	26,00	54,00	0,40			6,00	13,62	21,05	7,96	7,6
	88-122	23,60	43,76	0,38			6,38	14,48	t.olm.	4,28	7,7
3631	0-24	24,63	28,76	1,40	0,11	0,10	3,79	8,62	24,16	---	7,5
Devaçi	24-36	28,12	44,08	1,03	0,09	0,08	2,84	6,45	23,75	t.olm.	7,4
	36-53	27,12	53,28	0,97	0,07	0,07	4,74	10,77	20,63	---	7,8
	53-70	13,36	42,88	0,81			4,36	9,81	18,45	6,96	8,0
	70-97	18,16	29,36	0,80			5,17	11,73	19,93	---	8,1
	97-141	23,20	55,07	t.olm.			4,38	9,94	t.olm.	---	8,0
445	0-12	6,48	48,92	1,88	0,12	0,13	1,32	3,0	20,48	4,20	7,2
Devaçi Taxtalar kendi	12-37	6,17	46,15	1,07	0,07	0,08	1,31	3,0	21,12	t.olm.	7,2
										4,90	

										3,75	

Əlavə 1 ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Bq₂ Adı boz-qəhvəyi											
435 Qusar İmamqulu kənd tə- sərrüfatı	0-32	15,52	61,60	2,02	0,15	0,16	0,56	1,27	18,30	<u>3,32</u>	7,0
	32-48	13,52	70,56	1,38	0,11	0,12	0,56	1,27	23,18	<u>3,82</u>	7,0
	48-68	13,20	73,36	1,02	0,10	0,07	1,85	4,21	15,38	<u>6,30</u>	7,5
	68-84	22,96	66,32	0,87	t.olm.	t.olm.	2,78	6,14	18,40	<u>3,26</u>	7,6
	84-126	27,76	74,40	0,43	-	-	8,53	19,38	2,73	<u>3,08</u>	8,0
	126-150	6,48	58,00	-	-	-	4,86	9,91	t.olm.	---	8,2
240	0-27	12,64	57,36	2,10	0,13	0,12	0,94	2,16	29,99	t.olm.	7,0
Qusar	27-59	12,80	54,72	1,55	0,10	0,09	1,32	3,00	26,33	<u>5,22</u>	7,1
İmamqulu	59-86	17,80	59,76	0,53	t.olm.	t.olm.	1,70	3,86	21,95	<u>4,57</u>	7,2
kənd	86-113	18,96	59,36	0,43	-	-	3,41	7,75	20,37	<u>3,47</u>	7,5
təsərrü- fatı	113-132	15,04	50,64	t.olm.	-	-	5,64	12,82	t.olm.	<u>5,17</u>	7,8
	132-156	20,04	62,64	-	-	-	3,70	3,61	-	---	7,5

Əlavə 1 ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1417	0-19	16,16	59,92	2,45	0,13	0,14	3,58	8,14	17,05	-	7,8
Dəvəçi	19-38	34,00	70,56	1,95	0,09	0,10	5,27	11,98	17,48	<u>6,45</u>	8,0
Qalagah	38-70	21,92	51,36	0,58	0,09	0,06	4,70	10,68	18,56	---	7,9
kəndi	70-106	24,96	58,88	0,79	t.olm.	t.olm.	3,76	8,55	14,88	<u>3,78</u>	7,8
403	0-15	24,48	42,64	2,05	0,14	0,13	3,94	8,95	22,25	---	7,9
Dəvəçi	15-53	8,80	45,44	1,89	0,11	0,09	5,06	11,50	22,81	<u>5,84</u>	8,0
Narıma-	53-85	12,08	44,08	1,62	t.olm.	t.olm.	5,06	11,50	18,78	---	8,0
nov kəndi	85-115	23,36	66,80	0,60	-	-	2,06	4,68	t.olm.	---	7,3
										<u>4,26</u>	

										t.olm.	
Bəq Çəməni boz-qəhvəyi											
86	0-30	36,80	76,16	2,34	0,14	0,15	0,57	1,29	13,39	<u>5,01</u>	7,0
Qusar	30-63	27,84	56,80	2,16	0,11	0,13	0,57	1,29	14,49	---	7,0
Şirvanovka										<u>5,52</u>	

Əlavə 1 ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
kəndi	63-99	30,48	72,80	1,92	t.olm.	t.olm.	izi	izi	20,01	5,00	6,9
25	99-133	27,84	63,60	t.olm.	-	-	-	-	t.olm.	---	6,9
Qusar	0-28	22,72	52,16	2,02	0,15	0,16	1,31	2,98	23,35	t.olm.	7,2
Şirvanovka	28-46	18,64	46,00	1,96	0,10	0,11	1,50	3,41	22,59	4,71	7,3
kəndi	46-88	30,24	54,82	1,29	t.olm.	t.olm.	1,12	2,55	24,81	3,54	7,2
78	88-131	28,80	44,64	1,01	-	-	1,12	2,55	25,16	4,84	7,2
Qusar	0-21	20,08	41,00	2,97	0,30	0,28	1,87	4,25	18,70	4,10	7,3
Şirvanovka	21-44	22,00	61,52	2,82	0,29	0,26	1,12	2,55	27,10	6,42	7,1
kəndi	44-85	26,48	54,16	2,75	0,21	0,19	1,12	2,55	22,60	4,05	7,1
73	85-107	27,67	60,75	1,90	t.olm.	t.olm.	1,13	2,67	t.olm.	---	7,1
Qusar	107-149	30,12	63,10	t.olm.	-	-	1,31	2,93	-	4,87	7,2
Şirvanovka	0-26	20,32	43,60	1,58	0,12	0,15	1,15	2,61	10,03	t.olm.	7,0
kəndi	26-31	20,88	41,20	1,90	0,17	0,16	1,34	3,05	12,55	4,98	7,1
70	31-76	30,00	45,28	1,86	0,11	0,10	0,57	1,30	15,15	---	7,0
										6,38	

Əlavə I ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	76-91 91-133	23,97 28,16	43,32 50,17	0,97 t.olm.	t.olm. -	- -	1,15 1,17	2,61 2,99	t.olm. -	---	7,2 7,4
Qış Çəmənləşməyə torpaqlar											
70	0-26	12,93	50,80	2,29	0,14	0,25	6,64	15,09	15,20	4,6	7,5
Quba	26-57	9,84	27,72	1,34	0,09	0,13	7,21	16,38	21,90	4,11	7,7
Zərdabi	57-66	3,40	15,80	1,17	t.olm.	t.olm.	5,35	18,96	22,21	3,12	8,0
təsərrüfatı	66-87	5,60	25,07	1,24	-	-	7,40	16,82	23,14	4,15	8,1
	87-105	10,15	29,09	0,96	-	-	8,56	19,43	20,05	4,31	8,0
6	0-22	16,00	60,16	1,55	0,16	0,14	0,56	1,27	21,60	0,92	7,0
Qusar	22-38	16,00	38,00	0,90	0,14	0,09	1,36	3,00	14,23	2,73	7,2
İmam	38-56	15,36	26,64	2,50	0,20	0,21	0,94	2,14	13,20	2,60	7,1
qulu kəndi										---	

Əlavə 1 ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	56-81	14,08	34,24	0,94	t.olm.	t.olm.	2,08	4,73	10,53	1,80	7,3
822	81-112	16,72	27,84	1,37	-	-	1,32	3,00	12,01	---	7,2
Qusar	112-127	13,44	38,36	t.olm.	-	-	1,13	2,57	t.olm.	3,12	7,2
Qalacıq	0-27	32,16	66,80	3,28	0,21	0,22	0,95	2,16	16,10	t.olm.	7,0
kəndi	27-51	35,92	70,00	2,69	0,16	0,15	1,14	2,59	13,45	3,73	7,1
	51-73	25,60	59,76	2,45	0,15	t.olm.	1,14	2,59	16,17	5,20	7,1
	73-98	20,16	55,68	2,13	0,12	-	1,33	3,01	17,25	4,17	7,1
34	98-130	22,64	48,96	t.olm.	t.olm.	-	1,44	2,59	t.olm.	---	7,2
Qusar	130-164	26,00	57,44	-	-	-	1,52	3,45	-	3,12	7,3
Çahar	0-24	13,22	30,80	2,69	0,15	0,16	1,32	3,00	11,33	---	7,0
qışlaq	24-45	10,16	40,00	2,11	0,14	0,14	1,32	3,00	11,37	t.olm.	7,0
kəndi	45-66	15,12	42,96	1,56	0,10	0,09	1,32	3,00	11,23	4,41	6,9
	66-84	19,12	54,00	1,58	t.olm.	t.olm.	1,32	3,00	15,16	4,40	7,0
	84-108	15,20	36,72	1,55	-	-	0,94	9,14	17,28	3,60	6,9
										4,16	

Əlavə 1 ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	108-121	12,48	30,40	t.olm.	-	-	0,75	1,70	t.olm.	---	6,9
	121-128	13,36	31,12	-	-	-	1,51	3,43	-	<u>3,12</u>	7,0
	128-149	12,38	57,84	-	-	-	1,51	3,43	-	---	7,0
	149-182	13,76	31,68	-	-	-	1,32	3,00	-	t.olm.	7,0
										-	
496	0-26	19,12	39,44	2,69	0,13	0,14	3,78	8,59	15,43	<u>3,29</u>	7,6
Quba										---	
S.Vurğun	26-54	19,20	46,96	2,13	0,12	0,10	4,35	9,79	16,35	<u>4,56</u>	8,0
kəndi										---	
	54-85	22,40	46,00	1,97	t.olm.	t.olm.	4,16	9,46	21,75	<u>4,98</u>	8,0

	85-117	13,40	28,40	1,17	-	-	5,86	13,32	13,38	<u>4,35</u>	8,1
	117-151	21,04	41,87	t.olm.	-	-	5,86	13,32	t.olm.	---	8,1
										t.olm.	
Çəmən - qəhvəyi											
977	0-28	32,00	57,68	2,39	0,15	0,16	2,96	6,73	25,85	<u>2,30</u>	7,0
Xaçmaz										---	
Yalama	28-40	34,96	58,08	2,80	0,13	0,14	3,15	7,16	27,45	<u>2,80</u>	7,2
kəndi										---	
	40-75	32,00	51,92	2,25	0,12	0,10	3,15	7,16	24,70	<u>2,80</u>	7,2

Əlavə I ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
6383 Xaçmaz Xudat kəndi	75-105	28,04	47,08	2,09	t.olm.	t.olm.	2,96	6,73	11,20	<u>3,24</u>	7,0
	105-130	35,52	53,68	t.olm.	-	-	3,15	7,16	t.olm.	---	7,2
	130-165	28,72	57,28	-	-	-	3,15	7,16	-	t.olm.	7,2
	0-25	12,48	35,76	3,64	0,24	0,21	0,75	1,71	16,06	-	6,9
6449 Xaçmaz Xudat kəndi	25-44	12,40	16,00	2,95	0,15	0,16	0,93	2,11	14,40	<u>3,11</u>	7,0
	44-71	10,64	18,40	1,64	0,10	0,09	0,75	1,71	13,58	<u>3,47</u>	7,1
	71-98	12,48	15,28	0,95	t.olm.	t.olm.	0,56	1,27	15,25	---	7,0
	98-144	14,08	39,28	t.olm.	-	-	0,75	1,71	t.olm.	<u>4,52</u>	7,0
6449 Xaçmaz Xudat kəndi	144-200	14,40	42,04	-	-	-	1,60	3,41	-	---	7,6
	0-29	12,16	40,80	2,27	0,12	0,13	1,12	2,55	12,34	t.olm.	7,1
	29-56	12,16	58,96	1,44	0,09	0,09	1,12	2,55	12,48	-	7,1
	56-93	21,04	60,08	1,42	t.olm.	t.olm.	1,87	4,25	16,71	4,80	7,2
215 Xaçmaz	93-136	8,48	43,12	t.olm.	-	-	1,31	2,98	t.olm.	4,81	7,1
	136-171	3,96	43,27	-	-	-	1,50	3,41	-	4,78	7,2
	171-201	4,16	50,16	-	-	-	1,68	3,82	-	t.olm.	7,3
	0-16	14,24	27,44	1,95	0,10	0,11	3,07	6,98	15,99	<u>3,76</u>	7,4

Əlavə 1 ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
İnqilab təsər- rufatı	16-39	24,64	41,44	2,34	0,15	0,16	3,98	9,05	17,18	2,33	7,6
	39-66	23,60	40,96	1,38	0,09	0,08	2,53	5,75	16,48	2,53	7,3
	66-100	30,00	48,72	1,29	t.olm.	t.olm.	3,63	8,23	22,09	2,73	7,7
	100-135	19,12	35,36	t.olm.	-	-	4,16	9,55	t.olm.	---	7,8
	135-182	16,88	29,32	-	-	-	6,93	14,39	-	t.olm.	8,0
196	0-28	21,76	40,16	2,80	0,23	0,25	2,66	6,05	19,80	-	7,5
Xaçmaz	28-45	28,24	58,88	2,64	0,19	0,17	5,71	12,98	25,00	4,04	7,7
Qusarçay	45-68	9,12	50,96	1,70	0,14	0,12	5,33	12,12	21,40	4,00	7,7
təsər- rufatı	68-105	22,80	54,48	1,81	t.olm.	t.olm.	5,71	12,98	17,20	4,21	7,7
3278	105-125	23,10	56,07	t.olm.	-	-	6,12	13,89	t.olm.	4,07	7,7
Xaçmaz	0-16	24,08	70,72	2,32	0,16	0,17	6,30	14,32	17,53	---	7,6
Bostan- çay kəndi	16-38	30,00	59,04	2,18	0,14	0,14	5,92	13,45	18,81	t.olm.	7,5
	38-69	11,60	56,40	2,37	0,11	0,15	5,00	11,37	19,43	---	7,4
	69-85	30,24	67,52	2,32	t.olm.	t.olm.	5,55	12,62	18,15	7,72	7,5

Əlavə I ardı												
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
169 Xaçmaz Həsən- qala	85-116	26,00	72,64	1,12	-	-	6,48	14,73	17,38	---	7,8	
	116-145	31,36	63,36	t.olm.	-	-	7,41	16,84	t.olm.	<u>7,17</u>	7,9	
	0-25	21,36	58,96	3,80	0,16	0,18	3,95	8,98	25,90	<u>7,48</u>	7,5	
	25-56	8,08	35,52	1,74	0,14	0,12	4,14	9,41	20,30	t.olm.	7,5	
	56-81	8,56	14,88	1,58	t.olm.	t.olm.	4,70	10,68	17,70	<u>3,47</u>	7,6	
	81-111	8,32	48,00	1,46	-	-	4,14	9,41	21,70	<u>3,94</u>	7,5	
	111-138	18,72	43,84	t.olm.	-	-	6,59	9,98	19,80	<u>3,95</u>	7,6	
	138-187	14,52	30,56	-	-	-	4,33	9,84	t.olm.	<u>3,95</u>	7,6	
											t.olm.	
	1303 Xaçmaz Bostan- çiçay	0-27	12,40	39,20	1,83	0,13	0,12	6,87	15,62	23,60	<u>2,54</u>	7,6
	27-51	37,20	46,80	1,90	0,14	0,09	7,06	16,05	20,70	<u>3,33</u>	7,7	
	51-82	22,80	55,60	1,35	t.olm.	t.olm.	7,82	17,78	19,10	<u>4,94</u>	7,7	

Əlavə I ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	82-113	6,24	52,00	1,35	-	-	7,25	16,48 16,91	15,10 t.ölm.	5,09	7,6 7,6
418	113-138	22,00	63,76	t.ölm.	-	-	7,44	17,78	-	t.ölm.	7,7
Xaçmaz	138-189	18,00	44,16	-	-	-	7,82	izi	22,53	-	6,9
Bəyoba	0-29	33,92	46,82	2,18	0,17	0,17	izi	izi	17,66	-	7,0
kəndi	29-62	31,24	49,92	2,42	0,15	0,14	0,36	0,36	17,66	1,80	7,0
	62-87	32,08	78,24	1,57	0,09	t.ölm.	0,56	1,27	20,93	2,09	7,1
21	87-132	14,52	43,64	1,95	t.ölm.	-	0,56	1,27	17,07	4,00	7,1
Qusar	132-159	36,16	73,92	t.ölm.	-	-	0,37	0,84	19,70	---	7,2
Şirvanovka	159-179	8,80	48,36	-	-	-	0,94	2,14	14,33	2,40	7,3
kəndi	0-32	19,04	63,20	2,94	0,15	0,14	0,97	2,20	16,90	---	7,0
	32-61	20,00	63,04	2,53	0,14	0,13	1,19	2,70	17,84	t.ölm.	7,1
Şirvanovka	61-88	25,48	72,52	1,75	0,12	0,09	0,75	1,70	16,26	0,39	7,0
kəndi	88-112	26,08	72,20	0,96	t.ölm.	t.ölm.	0,83	1,88	17,23	---	7,0
	112-134	19,44	64,80	t.ölm.	-	-	0,58	1,32	t.ölm.	3,12	7,0
37	0-29	13,72	46,40	2,35	0,15	0,16	0,57	1,29	13,48	---	7,0

Əlavə I ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Qusar	29-51	12,16	39,60	2,16	0,14	0,13	0,98	1,22	14,20	2,21	7,0
Şirvanovka kəndi	51-78	6,60	28,80	1,73	t.olm.	t.olm.	1,11	2,52	15,16	---	7,1
	78-103	4,76	28,32	1,01	-	-	1,92	4,36	17,02	t.olm.	7,2
	103-134	4,44	37,64	t.olm.	-	-	1,69	3,84	t.olm.	0,74	7,3
34	0-24	8,32	20,80	2,69	0,15	0,14	1,32	3,00	11,33	2,11	7,1
Qusar	24-45	10,16	40,00	2,11	0,14	0,13	0,32	0,73	11,37	3,04	7,0
Şirvanovka kəndi	45-66	5,12	42,96	1,56	0,10	0,09	1,32	3,00	11,23	4,41	7,1
	66-84	9,12	54,00	1,58	t.olm.	t.olm.	1,32	3,00	12,05	4,40	7,1
	84-108	5,20	35,72	1,55	-	-	0,94	2,13	10,25	3,56	7,0
QB ₁ Açıq çəmənlər											
1486	0-24	27,04	60,24	1,67	0,18	0,15	0,94	2,14	15,33	5,87	7,0
Dəvəçi	24-56	41,04	81,16	1,62	0,13	0,12	0,75	1,71	16,68	---	6,9

Əlavə 1 ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Nərimanov təsərrüfatı	58-84	34,56	68,96	1,37	0,11	0,08	0,75	1,71	19,56	---	6,9
	84-120	33,52	65,60	0,88	t.olm.	t.olm.	0,94	2,14	21,08	---	7,1
	120-155	41,28	70,72	t.olm.	-	-	0,56	1,27	26,65	---	7,0
	155-190	46,00	70,40	-	-	-	0,79	1,79	t.olm.	t.olm.	7,0
	0-20	33,60	58,08	1,56	0,17	0,13	8,50	19,32	20,39	-	7,7
831										4,96	
Dəvəçi	20-55	28,88	56,16	1,92	0,12	0,09	7,39	26,79	20,91	---	7,6
Çölqışçu kəndi	55-90	21,36	62,00	1,62	t.olm.	t.olm.	8,50	19,32	16,94	4,80	8,0
	90-120	35,36	66,16	1,24	-	-	8,87	20,16	22,21	---	8,0
	120-155	33,84	63,44	1,40	-	-	9,05	20,57	t.olm.	5,40	8,1
	155-190	t.olm.	t.olm.	t.olm.	-	-	t.olm.	t.olm.	-	---	8,0
	0-23	15,60	40,16	1,86	0,19	0,18	3,71	8,43	14,05	t.olm.	7,9
1050	23-50	14,16	26,64	1,47	0,14	0,13	3,34	7,59	14,09	-	7,9
Dəvəçi	50-84	3,76	18,00	1,14	t.olm.	t.olm.	4,83	10,98	10,98	7,12	8,0
Çölqışçu kəndi	84-100	3,68	24,04	1,08	-	-	4,83	10,98	8,28	11,40	8,0
	100-120	20,32	34,72	t.olm.	-	-	5,51	12,66	t.olm.	13,65	8,1
	120-156	27,12	38,88	-	-	-	5,76	13,09	-	16,91	8,1
	156-187	39,68	52,08	-	-	-	t.olm.	t.olm.	-	t.olm.	8,2

Əlavə I ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
50	0-21	8,88	26,08	1,37	0,11	0,10	5,87	13,95	12,95	-	8,1
Devəçi Liman	21-48	10,40	40,88	1,39	0,08	0,07	9,73	22,12	12,90	8,48	8,2
maldar- lıq kəndi	48-72	10,00	30,56	1,37	t.olm.	t.olm.	11,94	27,14	12,90	8,52	8,4
	72-96	14,24	46,00	1,21	-	-	10,83	24,62	14,40	7,75	8,3
	96-122	14,48	50,16	t.olm.	-	-	9,18	20,87	t.olm.	---	8,2
	122-156	18,00	50,00	-	-	-	9,73	22,16	-	5,55	8,1

										t.olm.	
44	0-30	22,80	66,88	1,94	0,11	0,10	7,52	17,09	28,50	3,51	8,1
Xaçmaz	30-57	18,20	66,72	1,48	0,08	0,07	7,52	17,09	33,60	3,27	8,1
Şəfəq	57-84	23,12	62,72	1,41	t.olm.	t.olm.	4,89	11,11	35,50	2,81	7,5
təsərrü- fatı	84-116	17,68	57,20	1,62	-	-	5,64	12,82	20,80	3,85	8,5
	116-150	18,00	30,56	t.olm.	-	-	6,96	15,82	t.olm.	t.olm.	8,6
	0-28	13,66	49,44	1,89	0,14	0,13	0,56	1,27	15,62	3,17	7,0
422	28-60	28,08	64,72	1,84	0,12	0,11	0,56	1,27	13,37	---	7,0
Xaçmaz	60-85	20,24	52,00	1,94	0,13	t.olm.	0,37	0,84	14,82	---	7,0
Niyazoba kəndi										3,08	

Əlavə 1 ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	85-115	17,36	48,24	1,62	0,55		0,56	1,27	13,51	---	7,0
	115-135	2,08	35,20	t.olm.	t.olm.		0,37	0,84	15,29	4,50	7,0
	135-165	11,92	31,68	-	-		0,37	0,84	14,02	---	7,0
										t.olm.	
QB₂ Adi çəmənlər											
6035	0-26	17,44	62,16	2,74	0,14	0,13	0,55	1,25	12,86	5,00	7,0
Xaçmaz										---	
Çarxı	26-57	11,52	42,16	1,27	0,09	0,08	0,76	1,72	11,90	3,35	7,1
təsərrüfatı	57-89	12,33	45,21	0,79	t.olm.	t.olm.	0,93	2,14	7,20	9,71	7,4
	89-120	4,08	22,80	0,61	-	-	0,55	1,25	9,39	---	
6035	120-152	18,32	59,36	t.olm.	-	-	t.olm.	t.olm.	t.olm.	7,45	7,3
Xaçmaz	152-201	15,20	34,32	-	-	-	-	-	-	---	7,2
Çarxı	0-26	17,44	62,16	2,74	0,14	0,13	0,55	1,25	12,86	t.olm.	7,9
təsərrüfatı										---	
	26-57	11,52	42,16	1,27	0,09	0,08	0,76	1,72	11,90	7,19	8,0
	57-89	12,33	45,21	0,79	t.olm.	t.olm.	0,93	2,14	7,20	5,26	8,1
1010	89-120	4,08	22,80	0,61	-	-	0,55	1,25	9,39	6,37	8,2
Xaçmaz										---	

Əlavə I ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Sayad kəndi	120-152	18,32	59,36	t.olm.	-	-	t.olm.	t.olm.	t.olm.	<u>7,20</u>	8,1
	152-201	15,20	34,32	-	-	-	-	-	-	---	8,3
	0-25	21,20	65,60	2,48	0,12	0,11	3,26	7,41	15,28	t.olm.	7,9
	25-53	10348	65,68	1,58	0,09	0,08	3,45	7,83	13,28	<u>7,19</u>	8,0
	53-81	6,40	44,48	0,95	t.olm.	t.olm.	3,75	8,51	12,55	<u>5,26</u>	8,1
453 Xaçmaz Şəfəq təsərrü- fatı	81-113	8,40	39,20	0,44	-	-	4,61	10,48	10,95	<u>7,20</u>	8,2
	113-138	12,52	34,72	t.olm.	-	-	3,26	7,91	t.olm.	---	8,1
	138-181	12,84	29,36	-	-	-	5,18	11,77	-	t.olm.	8,3
	0-26	11,44	55,60	2,24	0,12	0,11	4,92	11,18	16,65	<u>4,21</u>	8,0
	26-49	7,52	26,64	2,18	0,09	0,08	4,73	10,75	16,05	<u>3,74</u>	8,0
	49-86	5,36	47,76	1,38	t.olm.	t.olm.	5,48	12,46	12,03	---	8,1
	86-101	4,72	29,20	1,01	-	-	5,30	12,05	8,75	<u>5,00</u>	8,1
	101-136	7,20	34,56	t.olm.	-	-	5,86	13,32	t.olm.	---	8,2

Əlavə 1 ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
413 Xaçmaz Şəfaq təsərrüfatı	168-180	6,64	34,56	-	-	-	5,48	12,46	-	t.olm.	8,2
	0-23	6,48	52,34	-	-	-	t.olm.	t.olm.	-	-	8,3
	29-42	23,04	38,58	2,75	0,17	0,16	3,40	7,73	15,54	-	8,0
	42-68	17,44	30,80	2,64	0,16	0,15	3,40	7,73	14,38	<u>3,86</u>	8,0
6484 Xaçmaz Niyazoba kəndi	68-105	10,72	16,80	2,13	0,10	0,09	4,16	9,46	10,78	<u>3,48</u>	8,2
	105-126	20,08	39,60	1,08	t.olm.	t.olm.	3,78	8,59	18,82	<u>3,71</u>	7,4
	126-150	21,52	62,56	t.olm.	-	-	3,78	8,59	t.olm.	<u>1,06</u>	7,4
	150-183	20,00	33,28	-	-	-	5,11	11,62	-	<u>---</u>	7,5
	0-28	28,64	42,56	-	-	-	3,59	8,62	-	t.olm.	7,3
	28-49	11,20	37,10	2,16	0,14	0,13	1,87	4,25	15,70	-	7,2
781 Xaçmaz Çarxı təsərrüfatı	49-75	17,44	55,80	1,38	0,09	0,10	1,87	4,25	20,60	<u>5,10</u>	7,2
	75-102	19,88	72,80	1,22	t.olm.	t.olm.	1,50	3,41	16,54	<u>5,34</u>	7,2
	102-134	21,76	40,72	0,80	-	-	1,87	4,25	18,76	<u>5,43</u>	7,3
	134-180	22,56	44,24	t.olm.	-	-	3,37	7,66	t.olm.	<u>---</u>	7,6
0-28	15,04	36,00	-	-	-	4,68	10,64	-	<u>4,26</u>	7,7	
		8,00	27,52	2,06	0,17	0,16	0,76	1,73	14,58	<u>---</u>	6,9

Əlavə 1 ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	28-48	12,08	25,60	1,76	0,09	0,08	0,76	1,73	15,38	t.olm.	6,9
	48-76	12,40	26,56	1,13	t.olm.	t.olm.	izi	izi	13,88	<u>4,43</u>	6,8
	76-102	8,40	26,80	0,74	-	-	4,19	9,52	19,23	<u>4,55</u>	
	102-147	13,60	28,00	t.olm.	-	-	3,43	7,79	t.olm.	<u>1,44</u>	7,8
	147-188	16,80	37,18	-	-	-	1,90	4,32	-	<u>3,25</u>	7,5
										t.olm.	6,9
ÇB ₃ Tünd çəmənləndirici											
719	0-20	38,24	76,32	6,57	0,39	0,38	1,14	2,59	29,80	<u>4,3</u>	6,9
Xaçmaz	20-46	43,52	84,02	6,26	0,30	0,29	2,09	4,75	27,75	<u>3,6</u>	7,0
Xəzər	46-76	12,20	61,76	1,65	0,09	0,09	6,10	13,86	16,03	<u>5,6</u>	7,6
təsərrüfatı	76-112	30,24	61,76	1,49	t.olm.	t.olm.	7,63	17,34	14,65	<u>5,7</u>	7,8
	112-135	14,64	28,80	t.olm.	-	-	7,06	16,04	t.olm.	<u>---</u>	7,8
	135-150	7,20	21,28	-	-	-	6,68	15,18	-	<u>---</u>	7,7

Əlavə I ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
təsər- rüfatı	46-76	12,20	61,76	1,65	0,09	0,09	6,10	13,86	16,03	---	7,6
	76-112	30,24	61,76	1,49	t.olm.	t.olm.	7,63	17,34	14,65	---	7,8
	112-135	14,64	28,80	t.olm.	-	-	7,06	16,04	t.olm.	---	7,8
	135-150	7,20	21,28	-	-	-	6,68	15,18	-	t.olm.	7,7
	150-185	41,20	70,88	-	-	-	3,43	7,79	-	-	7,5
369	0-32	15,36	47,36	3,84	0,23	0,24	4,16	9,76	19,93	-	7,5
Xaçmaz	32-64	11,04	30,88	2,69	0,16	0,15	4,35	9,78	19,79	<u>3,01</u>	7,6
Gülüoğlan	64-97	12,64	52,00	1,69	0,09	t.olm.	4,92	11,18	14,76	<u>2,53</u>	7,6
kəndi	97-121	21,36	72,72	0,96	t.olm.	-	5,11	11,61	15,07	<u>4,07</u>	7,7
	121-145	15,60	48,72	t.olm.	-	-	5,11	11,61	t.olm.	---	7,7
	145-155	6,40	28,88	-	-	-	4,54	10,32	-	<u>5,16</u>	7,5
	155-174	8,32	43,12	-	-	-	6,24	14,18	-	---	7,6
	174-200	4,68	53,72	-	-	-	5,67	12,89	-	t.olm.	7,7
3007	0-19	11,44	53,20	3,80	0,24	0,25	1,82	4,13	14,74	-	7,0
Xaçmaz	19-32	10,88	51,20	2,22	0,14	0,13	1,27	2,88	14,75	-	7,0
Beyqışlaq										<u>6,79</u>	
kəndi										---	

Əlavə I ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	32-67	13,44	39,12	1,16	0,09	0,08	1,45	3,29	14,98	<u>8,14</u>	7,1
	67-93	11,04	35,84	1,29	t.olm.	t.olm.	1,65	3,72	13,88	<u>8,68</u>	7,2
	93-117	14,16	44,56	t.olm.	-	-	3,64	8,72	14,23	<u>12,25</u>	7,6
	117-141	16,88	51,76	-	-	-	5,10	11,59	t.olm.	<u>9,13</u>	8,0
										t.olm.	
306	0-21	26,08	55,20	3,98	0,28	0,27	5,54	12,59	29,20	<u>2,03</u>	7,5
Deveçi	21-44	25,52	64,96	3,88	0,27	0,25	5,72	13,00	26,43	<u>5,67</u>	7,5
Rəhimli	44-79	18,48	54,65	1,61	0,09	0,08	7,39	16,79	34,50	<u>4,35</u>	7,7
tesərrü-	79-120	22,08	65,84	1,72	t.olm.	t.olm.	9,24	21,00	21,70	<u>6,00</u>	7,8
fəti	120-155	22,32	51,04	t.olm.	-	-	7,76	17,64	t.olm.	<u>5,67</u>	7,7
	0-28	16,24	45,20	3,04	0,23	0,22	2,06	4,68	17,10	t.olm.	7,5
6375	28-57	20,08	28,08	3,57	0,13	0,12	1,87	4,25	20,50	<u>3,51</u>	7,4
Xaçmaz	57-82	5,20	12,32	1,53	t.olm.	t.olm.	2,43	5,52	13,66	<u>2,44</u>	7,6
Çaxmazlı										<u>---</u>	
kəndi										<u>---</u>	

Əlavə 1 ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	82-105	1,60	13,30	1,32	-	-	1,84	4,25	13,29	5,85	7,5
	105-125	6,72	14,32	t.olm.	-	-	2,25	5,11	t.olm.	4,51	7,7
	125-185	16,00	27,44	-	-	-	3,75	8,52	-	---	8,0
6415	0-27	21,60	34,24	3,02	0,24	0,23	1,12	2,55	15,49	t.olm.	6,9
Xaçmaz	27-61	21,52	47,52	2,50	0,11	0,09	1,31	2,98	14,60	-	7,0
Çaxnaxlı	61-97	14,00	38,40	2,18	t.olm.	t.olm.	1,23	2,11	15,86	3,88	7,0
kəndi	97-141	13,84	50,16	t.olm.	-	-	1,50	3,41	t.olm.	6,16	7,0
	141-170	23,29	38,08	-	-	-	1,68	3,82	-	7,56	7,1
	170-202	4,40	14,96	-	-	-	2,06	4,68	-	t.olm.	7,3
769	0-29	16,80	44,32	3,15	0,21	0,23	0,94	2,13	23,03	-	7,0
Xaçmaz	29-48	21,44	38,80	2,77	0,20	0,19	1,27	2,88	28,95	7,92	7,1
Xəzər	48-71	27,76	33,20	1,51	0,14	0,12	3,81	8,66	20,25	14,24	7,3
təsər- rüfatı	71-84	5,12	47,68	1,65	t.olm.	t.olm.	1,14	2,59	27,25	8,89	7,0
	84-115	7,20	46,01	0,97	-	-	4,13	9,37	25,15	8,51	7,9
3069	0-19	16,32	28,40	4,01	0,28	0,28	1,81	4,11	22,23	---	7,0
Xaçmaz	19-42	17,28	34,48	3,46	0,17	0,16	3,63	8,25	25,58	7,75	7,3
Beysığlaq										---	

Əlavə I ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
kəndi	42-61	21,12	35,60	2,38	0,15	0,12	4,90	11,14	23,75	14,50	7,5
	61-86	14,16	30,00	2,18	t.olm.	t.olm.	5,45	12,39	15,68	14,80	7,6
	86-107	6,00	46,00	1,14	-	-	3,63	8,25	18,33	7,63	7,3
	107-130	9,60	50,72	t.olm.	-	-	3,27	7,43	t.olm.	t.olm.	7,2
Bç. Bataqlı çəməni											
757	0-24	23,12	60,48	3,29	0,20	0,21	7,63	17,34	25,15	4,15	7,8
Dəvəçi	24-60	16,80	54,96	0,91	0,05	0,10	8,78	19,96	26,17	4,21	7,8
Camuş- çılıq təsər- rüfatı	60-93	12,80	37,24	0,75	t.olm.	t.olm.	8,20	18,64	23,26	5,16	7,8
	93-128	12,56	58,08	t.olm.	-	-	7,63	17,34	25,76	4,23	7,8
61	128-160	25,32	58,00	-	-	-	7,82	17,78	t.olm.	---	7,8
Dəvəçi	0-23	37,60	65,20	3,75	0,28	0,26	3,25	7,37	24,80	t.olm.	7,0

Əlavə I ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Limán maldarlıq təsər-rufatı	23-52	15,60	65,60	2,16	0,20	0,21	4,16	9,44	32,06	<u>3,57</u>	7,3
	52-84	34,00	65,50	1,14	t.olm.	t.olm.	5,76	13,07	23,86	<u>5,89</u>	7,6
	84-103	24,80	50,00	0,97	-	-	5,01	11,37	21,01	<u>7,12</u>	7,5
62	103-135	32,40	44,80	t.olm.	-	-	7,15	16,23	t.olm.	<u>8,00</u>	7,8
Deveçi	0-80	21,20	50,32	3,78	0,21	0,18	9,35	21,71	19,86	---	7,8
Limán maldarlıq təsər-rufatı	80-37	21,60	76,40	1,97	0,13	0,09	10,10	22,96	16,96	<u>12,09</u>	7,9
	37-45	9,60	49,44	1,92	0,09	0,06	9,73	22,12	19,98	<u>12,08</u>	7,8
	45-79	30,00	72,08	1,94	t.olm.	t.olm.	8,81	20,03	21,99	<u>13,51</u>	7,6
	79-111	21,20	36,72	1,44	-	-	9,73	22,12	16,75	<u>8,69</u>	7,8
	111-119	13,60	52,72	t.olm.	-	-	8,81	20,03	t.olm.	<u>4,77</u>	8,0
	119-150	17,28	58,00	-	-	-	10,10	22,96	-	---	8,0
	150-165	9,60	43,44	-	-	-	12,30	27,96	-	t.olm.	8,1
	165-205	17,20	53,20	-	-	-	10,97	23,99	-	-	8,0

Əlavə 1 ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
614 Dəvəçi Camişçılı q təsər- rufatı	0-23	11,76	43,82	2,81	0,19	0,18	6,79	15,43	10,75	4,64	7,9
	23-51	29,60	67,92	2,59	0,17	0,16	5,28	12,00	13,90	3,59	7,8
	51-89	5,92	25,04	1,83	t.olm.	t.olm.	6,22	14,14	11,96	5,01	7,9
596	89-114	10,25	26,09	0,97	-	-	6,01	13,64	13,21	4,15	7,8
Dəvəçi	0-23	23,44	46,48	2,14	0,13	0,14	5,25	12,00	12,64	---	7,8
Camiş- çılıq təsər- rufatı	23-62	23,36	48,88	1,71	0,96	0,80	5,47	12,43	12,59	2,36	7,8
	62-93	23,36	38,48	1,06	t.olm.	t.olm.	5,66	12,87	13,34	5,55	7,8
	93-126	19,28	44,16	0,78	-	-	6,03	13,71	t.olm.	7,50	7,8
	126-187	14,56	27,68	t.olm.	-	-	7,15	16,23	-	6,18	8,0
										t.olm.	
Sq Subasar çəmən torpaqları											
1257	0-28	33,28	62,48	3,78	0,22	0,21	2,09	4,75	17,24	5,80	7,7

Əlavə 1 ardı

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Xaçmaz Çaxmahlı kəndi	28-57	16,48	50,80	2,91	0,18	0,17	1,71	3,89	17,91	---	7,7
	57-86	30,40	46,48	2,36	t.olm.	t.olm.	1,90	4,32	16,84	4,76	7,7
	86-115	16,08	34,96	1,81	-	-	2,48	5,64	15,14	5,94	7,6
	115-144	13,28	50,16	t.olm.	-	-	2,86	6,50	t.olm.	---	7,8
	144-174	13,92	41,48	-	-	-	3,05	6,93	-	t.olm.	7,8
	174-203	11,52	42,80	-	-	-	2,86	6,50	-	-	7,8
	0-30	37,36	65,44	4,41	0,20	0,19	7,00	15,91	24,87	-	7,8
	30-58	32,24	70,32	3,73	0,15	0,18	11,92	27,09	18,20	4,42	8,0
	58-96	5,68	38,32	2,09	t.olm.	t.olm.	7,38	16,76	16,70	5,49	7,7
	96-132	10,32	41,64	0,95	-	-	4,92	11,18	17,21	6,25	7,6
80 Xaçmaz Şıxlar kəndi	0-15	18,80	56,80	3,81	0,23	0,21	5,45	12,38	17,84	8,41	7,8
	15-37	5,92	44,81	3,37	0,21	0,20	5,81	13,21	14,80	9,41	8,0

Əlavə 1 ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	37-68	11,92	32,3	0,90	0,06	0,06	7,25	16,50	10,03	<u>10,08</u>	8,1
	68-102	0,80	6,23	0,63	t.olm.	t.olm.	9,99	22,71	12,17	---	8,1
	102-139	0,40	8,81	t.olm.	-	-	8,53	16,50	t.olm.	<u>7,01</u>	7,7
	139-180	8,40	20,83	-	-	-	7,16	16,25	-	t.olm.	7,7
	0-9	14,80	20,40	1,92	0,12	0,11	4,16	9,46	14,68	-	7,6
4096	9-26	12,40	22,64	1,76	0,11	0,09	7,56	17,16	15,58	<u>10,26</u>	8,0
Quba	26-47	6,00	28,40	1,49	0,089	0,07	9,41	21,50	15,15	<u>7,70</u>	8,1
Digah	47-76	8,32	26,44	1,21	0,06	t.olm.	6,62	15,05	15,48	---	7,5
kəndi	76-110	10,60	46,00	0,90	t.olm.	-	6,46	21,50	11,58	<u>7,11</u>	8,1
	110-150	14,40	40,12	t.olm.	-	-	8,51	19,34	t.olm.	<u>8,83</u>	7,8

										t.olm.	
Bq Boz-qonur torpaqlar											
190	0-24	30,00	60,12	1,79	0,15	0,14	4,02	9,14	21,63	<u>6,93</u>	7,6
Siyəzan	24-47	30,32	62,43	1,14	0,10	0,09	3,83	8,71	24,43	---	7,4
Zarat										<u>5,32</u>	

Əlavə 1 ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
təsər- rufatı	47-66	22,16	57,20	1,02	0,08	0,07	3,63	8,25	23,15	<u>3,02</u>	7,4
	66-95	19,28	58,70	0,84	t.olm.	t.olm.	3,25	7,39	27,75	<u>4,15</u>	7,3
	95-124	19,20	44,52	t.olm.	-	-	3,83	8,71	t.olm.	-	7,4
	124-158	26,00	57,36	-	-	-	4,21	9,57	-	t.olm.	7,5
	0-18	36,32	90,72	2,45	0,18	0,16	2,44	5,55	18,15	-	7,3
14	18-37	20,32	69,12	2,07	0,15	0,13	3,39	7,71	18,40	<u>8,26</u>	7,5
Siyəzən Zarat	37-665	25,76	56,72	1,23	0,08	0,08	3,20	7,24	12,98	<u>10,33</u>	7,5
təsər- rufatı	66-87	39,76	72,56	1,03	t.olm.	t.olm.	3,57	8,11	24,80	<u>8,46</u>	7,6
	87-113	40,64	79,76	0,98	-	-	3,20	7,37	21,18	<u>3,16</u>	7,5
										<u>4,25</u>	
										-	
167	113-134	28,80	76,88	t.olm.	-	-	2,82	6,41	t.olm.	t.olm.	7,6
Siyəzən	134-175	26,60	73,44	-	-	-	1,31	2,98	-	-	7,0
Zarat	0-11	22,40	58,00	1,41	0,12	0,12	6,94	15,76	35,16	<u>2,86</u>	7,9
təsər- rufatı	11-29	25,76	56,00	0,79	0,09	0,08	3,94	8,96	21,25	<u>8,00</u>	7,3
										-	

Əlavə I ardı											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	29-57	43,20	80,88	0,78	0,08	0,07	4,50	10,28	29,71	<u>3,70</u>	7,4
	57-90	40,40	75,72	0,80	t.olm.	t.olm.	4,50	10,28	33,99	---	7,4
	90-119	44,80	78,40	0,79	-	-	5,44	12,37	t.olm.	<u>2,35</u>	7,5
	119-142	45,84	75,20	t.olm.	-	-	4,69	10,66	-	t.olm.	7,4
	142-179	44,32	79,20	-	-	-	5,81	13,21	-	-	7,7
62	0-21	26,88	59,40	1,94	0,16	0,17	1,69	3,84	15,33	-	7,0
Deveçi										<u>10,44</u>	
Zarat tə-	21-44	27,36	45,76	1,65	0,10	0,11	2,07	4,71	17,33	---	7,1
sərrüfatı										<u>15,00</u>	
	44-57	24,88	37,56	1,43	0,08	0,07	1,69	3,84	26,79	---	7,0
	57-82	8,20	23,68	0,98	t.olm.	t.olm.	2,26	5,14	23,79	<u>6,38</u>	7,1
	82-106	34,72	43,16	0,70	-	-	1,88	4,28	19,16	<u>4,17</u>	7,0
	106-124	26,44	45,44	t.olm.	-	-	3,20	7,27	t.olm.	---	7,2
	124-143	28,80	40,16	-	-	-	2,44	5,56	-	<u>7,83</u>	7,0
2	143-185	t.olm.	-	-	-	-	1,31	2,98	-	---	7,0
Siyəzen	0-15	18,32	48,80	1,72	0,14	0,12	2,45	6,71	18,60	t.olm.	7,0
Zarat										-	7,6
təsər-										-	
rüfatı	15-34	20,24	52,64	1,62	0,11	0,09	3,13	7,12	12,00	<u>9,4</u>	7,5

Ølave I ardi											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	34-53	16,08	54,00	1,03	0,10	0,07	3,61	8,24	17,93	<u>16,22</u>	7,6
	53-72	26,00	74,16	0,92	t.olm.	t.olm.	5,84	13,27	20,03	<u>8,92</u>	7,9
	72-94	34,16	65,20	0,71	-	-	5,33	12,14	t.olm.	---	7,8
	94-127	21,52	65,68	t.olm.	-	-	2,82	6,41	-	<u>6,99</u>	7,6
	127-152	34,72	58,00	-	-	-	2,44	5,55	-	---	7,3
										t.olm.	
										-	
										-	

**AZƏRBAYCANIN ŞİMAL-ŞƏRQ ƏKİNÇİLİK ZONASI TORPAQLARININ
BONİTİROVKA ME'YARLARININ RIYAZİ-STATİSTİK GÖSTƏRİCİLƏRİ.**

1 Torpaqların adı	2 Meyyarlar	3 Dərindənlik	4 Orta hesabı qiymət M	5 Orta kvadratik uzaqlaşma σ	6 Orta xəta $\pm m$	7 Dəyişməlik əmsali R, %	8 Dəqiqlik göstəricisi S, %	Əlavə 2 ardı			
								9 Əldə edilmiş	10 E'tibarlıq dərəcəsi, t		11 Müəhdərlərin sayı, n
									Əldə edilmiş	Tələb olunan	
Yuyulmuş qaratorpağa bənzər dağ-çəmən	Humus	0-20	6,81	0,34	0,11	4,99	1,59	63	3,17	10	
		0-50	5,12	0,36	0,11	7,03	2,22	45	3,17	10	
		0-100	4,89	0,74	0,43	15,1	8,79	11	5,84	3	
Dag-çəmən bozqır	Azot	0-20	0,50	0,03	0,01	5,4	1,70	59	3,17	10	
		0-50	0,41	0,04	0,01	8,5	2,68	37	3,17	10	
		0-20	27,9	1,86	0,62	2,22	6,65	45	3,25	9	
	UƏC	0-50	27,4	1,81	0,60	4,32	2,19	46	3,25	9	
	Humus	0-20	3,98	0,87	0,29	21,9	7,29	14	3,25	9	
		0-50	2,60	0,42	0,15	16,3	5,75	17	3,36	8	
		0-100	1,60	0,48	0,28	30,3	17,5	6	5,84	3	

		Əlavə 2 ardı									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
	Azot	0-20	0,26	0,05	0,02	17,7	5,77	17	3,25	9	
		0-50	0,18	0,03	0,01	15,6	5,50	18	3,36	8	
	UƏC	0-20	21,9	2,00	0,71	9,13	3,22	31	3,36	8	
		0-50	21,6	2,11	0,80	9,78	3,69	27	3,50	7	
	Humus	0-20	5,00	0,69	0,22	13,9	4,36	23	3,17	10	
		0-50	3,23	0,32	0,10	9,91	3,10	32	3,17	10	
		0-100	1,97	0,14	0,07	7,25	3,55	28	4,60	4	
	Azot	0-20	0,33	0,04	0,01	13,0	4,09	24	3,17	10	
		0-50	0,22	0,04	0,01	15,9	5,00	20	3,17	10	
	UƏC	0-20	27,6	2,98	0,94	10,8	3,40	29	3,17	10	
		0-50	24,9	3,12	0,99	12,5	3,96	25	3,17	10	
	Humus	0-20	2,94	0,23	0,08	7,79	2,76	36	3,36	8	
		0-50	2,24	0,15	0,05	6,74	2,23	45	3,36	8	
		0-100	1,59	0,11	0,05	3,14	0,29	35	3,71	6	
	Azot	0-20	0,18	0,02	0,01	12,2	4,44	22	3,16	8	
		0-50	0,15	0,02	0,01	14,0	4,67	21	3,16	8	
	UƏC	0-20	20,4	1,96	0,69	3,38	3,40	30	3,16	8	
		0-50	21,2	1,61	0,59	7,88	3,96	36	3,16	8	
	Meşə altından çıxmış yuyulmuş dağ-qəhvəyi										

		Əlavə 2 ardı									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Məşə altından çıxmış tipik dağ-qəhvəyi	Humus	0-20	2,51	0,20	0,06	7,76	2,59	39	3,25	9	
		0-50	1,99	0,09	0,03	4,62	1,56	64	3,25	9	
		0-100	1,44	0,10	0,04	6,81	2,57	39	3,50	7	
Məşə altından çıxmış karbonatlı dağ-qəhvəyi	Azot	0-20	0,17	0,03	0,01	20,0	6,47	15	3,25	9	
		0-50	0,14	0,03	0,01	19,3	6,42	16	3,25	9	
	UƏC	0-20	23,9	1,84	0,61	7,64	2,56	39	3,25	9	
		0-50	23,7	1,46	0,48	6,14	2,02	49	3,25	9	
		0-20	2,28	0,11	0,04	4,78	1,58	63	3,25	9	
		0-50	1,73	0,18	0,06	10,6	3,52	28	3,25	9	
Yuyulmuş qəhvəyi dağ (bağ) meşə		0-100	1,15	0,18	0,08	16,0	7,13	14	4,03	5	
	Azot	0-20	0,16	0,03	0,11	18,1	6,00	17	3,25	9	
		0-50	0,12	0,02	0,01	17,5	5,83	17	3,25	9	
	UƏC	0-20	25,3	1,16	0,39	4,58	1,53	65	3,25	9	
		0-50	24,6	1,16	0,39	4,75	1,58	63	3,25	9	
		0-20	3,14	0,31	0,10	9,85	3,15	32	3,17	10	
Yuyulmuş qəhvəyi dağ (bağ) meşə		0-50	2,37	0,22	0,07	9,24	2,91	34	3,17	10	
		0-100	1,66	0,13	0,05	8,00	2,83	35	3,36	8	
	Azot	0-20	0,20	0,03	0,10	12,0	4,50	22	3,17	10	
		0-50	0,15	0,02	0,01	15,3	4,87	21	3,17	10	
	UƏC	0-20	23,8	1,41	0,47	5,92	2,49	51	3,25	9	
		0-50	23,3	0,89	0,29	3,82	1,24	80	3,25	9	

		Əlavə 2 ardı									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Tipik qəhvəyi dağ (bağ) meşə	Humus	0-20	4,30	0,24	0,10	5,49	2,23	45	3,71	6	
		0-50	3,16	0,32	0,13	10,1	4,05	25	3,71	6	
		0-100	2,22	0,26	0,13	11,9	5,97	17	4,60	4	
	Azot	0-20	0,25	0,04	0,02	15,6	6,00	17	3,71	6	
		0-50	0,19	0,03	0,01	15,3	6,84	15	4,03	5	
	UƏC	0-20	24,2	1,71	0,70	7,07	2,88	35	3,71	6	
Karbonatlı qəhvəyi dağ (bağ) meşə	Humus	0-50	24,2	2,32	1,16	9,59	4,79	21	4,60	4	
		0-20	2,91	0,21	0,06	7,22	1,99	50	3,01	13	
		0-50	2,42	0,24	0,07	9,84	2,73	37	3,01	13	
		0-100	1,84	0,36	0,15	19,5	7,93	13	3,71	6	
	Azot	0-20	0,19	0,01	0,004	6,84	1,90	53	3,01	13	
	UƏC	0-50	0,16	0,02	0,004	10,0	2,75	36	3,01	13	
Bozqırışmış dağ-qəhvəyi	Humus	0-20	21,5	1,20	0,35	5,58	1,61	62	3,06	12	
		0-50	20,2	1,09	0,30	5,40	1,50	67	3,01	13	
		0-20	2,35	0,18	0,05	7,79	2,17	46	3,01	13	
		0-50	2,10	0,19	0,05	8,90	2,48	40	3,01	13	
		0-100	1,73	0,15	0,04	8,44	2,54	39	3,11	11	
	Azot	0-20	0,16	0,01	0,003	6,25	1,88	53	3,01	13	
UƏC	0-50	0,13	0,01	0,002	6,15	1,64	59	3,01	13		
	0-20	21,3	0,95	0,26	1,23	1,50	81	3,01	13		
	0-50	21,1	1,15	0,32	5,45	1,51	66	3,02	13		

		Əlavə 2 ardı									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Tünd dağ boz-qəhvəyi	Humus	0-20	2,31	0,14	0,05	5,93	2,25	44	3,50	7	
		0-50	1,64	0,13	0,05	7,99	2,99	33	3,50	7	
		0-100	1,16	0,19	0,10	16,6	8,27	12	4,60	4	
Adi dağ boz- qəhvəyi	Azot	0-20	0,16	0,01	0,003	4,38	1,62	62	3,50	7	
		0-50	0,12	0,01	0,003	6,67	2,67	38	3,71	6	
	UƏC	0-20	29,3	3,08	1,26	10,5	4,29	23	3,71	6	
Açıq boz- qəhvəyi		0-50	26,7	1,60	0,65	6,0	2,44	41	3,71	6	
	Humus	0-20	1,90	0,07	0,03	3,76	1,42	70	3,50	7	
		0-50	1,63	0,06	0,02	3,87	1,41	71	3,50	7	
Açıq boz- qəhvəyi		0-100	1,25	0,09	0,04	7,28	2,90	34	3,71	6	
	Azot	0-20	0,14	0,02	0,01	12,1	4,57	22	3,50	7	
		0-50	0,11	0,01	0,01	11,8	4,90	20	3,71	6	
Açıq boz- qəhvəyi	UƏC	0-20	27,7	0,92	0,38	3,33	1,36	74	3,71	6	
		0-50	27,4	1,10	0,45	4,03	1,64	61	3,71	6	
	Humus	0-20	1,92	0,16	0,06	8,44	2,97	34	3,36	8	
Açıq boz- qəhvəyi		0-50	1,71	0,14	0,05	8,36	2,98	34	3,36	8	
		0-100	1,37	0,16	0,06	11,74	4,16	24	3,36	8	
	Azot	0-20	0,12	0,01	0,005	10,83	3,83	26	3,36	8	
Açıq boz- qəhvəyi		0-50	0,11	0,01	0,003	8,73	3,09	32	3,36	8	
	UƏC	0-20	23,8	2,75	0,97	11,6	4,08	24	3,36	8	
		0-50	22,2	1,41	0,50	6,35	2,24	45	3,36	8	

		Əlavə 2 ardı									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Çəmənləndirilməmiş qəhvəyi	Humus	0-20	2,91	0,51	0,21	17,5	7,11	14	3,71	6	
		0-50	2,55	0,40	0,16	15,6	6,37	16	3,71	6	
		0-100	1,99	0,42	0,19	21,2	9,45	11	4,03	5	
	Azot	0-20	0,18	0,01	0,004	6,11	25,0	40	3,71	6	
		0-50	0,16	0,01	0,004	6,25	25,6	39	3,71	6	
	UƏC	0-20	18,5	1,33	0,54	7,15	2,92	34	3,71	6	
	0-50	17,6	1,38	0,56	7,84	3,18	31	3,71	6		
Çəmənləndirilməmiş qəhvəyi	Humus	0-20	2,57	0,17	0,045	6,77	1,75	57	2,95	15	
		0-50	2,27	0,11	0,029	4,93	1,27	78	2,95	15	
		0-100	1,87	0,14	0,041	2,52	2,19	46	3,11	11	
	Azot	0-20	0,16	0,01	0,003	8,10	2,12	47	2,95	15	
		0-50	0,14	0,01	0,003	7,90	2,21	45	2,95	15	
	UƏC	0-20	18,1	1,01	0,27	5,58	1,49	67	2,98	14	
	0-50	18,2	0,94	0,25	5,16	1,37	73	2,98	14		
Suvarılan çəmənləndirilməmiş qəhvəyi	Humus	0-20	2,65	0,26	0,08	2,91	9,70	34	3,11	11	
		0-50	2,17	0,22	0,06	9,95	2,99	33	3,11	11	
		0-100	2,15	0,18	0,05	8,41	2,51	40	3,11	11	
	Azot	0-20	0,17	0,02	0,006	11,2	3,35	30	3,11	11	
		0-50	0,16	0,02	0,007	12,5	4,19	24	3,25	9	
	UƏC	0-20	21,1	1,55	0,47	7,33	2,23	45	3,11	11	
	0-50	19,5	1,32	0,40	6,77	2,04	49	3,25	9		

		Əlavə 2 ardı									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Açıq çəmən- boz	Humus	0-20	1,65	0,08	0,03	4,73	1,58	63	3,25	9	
		0-50	1,64	0,07	0,02	4,33	1,34	74	3,17	10	
		0-100	1,47	0,07	0,02	4,84	1,63	61	3,25	9	
	Azot	0-20	0,13	0,01	0,005	10,8	3,62	28	3,25	9	
		0-50	0,12	0,01	0,004	7,83	8,00	12	3,25	9	
		0-20	18,1	1,64	0,52	9,09	2,87	35	3,17	10	
Adi çəmən- boz	UƏC	0-50	17,6	1,63	0,52	9,26	2,93	34	3,17	10	
		0-20	2,48	0,14	0,04	5,48	1,73	58	3,17	10	
		0-50	2,39	0,14	0,04	3,69	1,90	53	3,17	10	
	Humus	0-100	2,11	0,24	0,17	11,3	5,0	20	4,03	5	
		0-20	0,15	0,01	0,003	6,67	2,13	47	3,17	10	
		0-50	0,13	0,02	0,006	1,15	4,38	48	3,50	7	
	Azot	0-20	16,4	1,36	0,45	8,30	2,77	36	3,25	9	
		0-50	16,3	1,40	0,47	8,58	2,86	35	3,25	9	
		0-20	3,48	0,12	0,03	3,39	0,92	108	2,98	14	
Tünd çəmən- boz	Humus	0-50	3,04	0,16	0,04	5,26	1,41	71	2,98	14	
		0-100	2,34	0,12	0,03	5,13	1,41	71	2,98	14	
		0-20	0,18	0,01	0,004	7,77	2,06	49	2,98	14	
	Azot	0-50	0,16	0,01	0,003	6,88	1,81	55	2,98	14	
		0-20	18,7	0,93	0,26	4,97	1,38	72	2,98	14	
		0-50	18,8	0,97	0,28	5,15	1,48	67	3,06	12	

		Əlavə 2 ardı									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Subasar (allüvial) çəmən	Humus	0-20	2,99	0,28	0,10	9,36	3,31	30	3,36	8	
		0-50	2,80	0,29	0,10	10,3	3,64	27	3,36	8	
		0-100	2,47	0,23	0,09	9,30	3,81	26	3,71	6	
	Azot	0-20	0,19	0,02	0,007	10,5	3,74	27	3,36	8	
		0-50	-	-	-	-	-	-	-	-	
	UƏC	0-20	18,9	2,06	0,73	10,9	3,85	26	3,36	8	
		0-50	17,5	2,02	0,76	11,5	4,36	23	3,50	7	
Boz-qonur	Humus	0-20	1,87	0,20	0,09	10,7	4,76	21	4,03	5	
		0-50	1,66	0,14	0,06	8,73	3,90	26	4,03	5	
		0-100	1,39	0,13	0,06	9,20	4,010	24	4,03	5	
	Azot	0-20	0,11	0,009	0,004	8,45	3,82	26	4,03	5	
		0-50	0,10	0,008	0,004	8,23	3,64	27	4,03	5	
	UƏC	0-20	19,5	2,53	1,13	13,0	5,79	17	4,03	5	
		0-50	21,1	1,47	0,66	6,97	3,11	32	4,03	5	
Açıq boz- qəhvəyi	Humus	0-20	1,46	0,094	0,042	6,44	2,88	35	4,03	5	
		0-50	1,27	0,115	0,057	9,03	4,49	22	4,60	4	
		0-100	1,05	0,134	0,067	12,76	6,78	16	4,60	4	
	Azot	0-20	0,13	0,016	0,072	12,31	5,54	18	4,03	5	
		0-50	0,10	0,009	0,0044	9,0	4,4	23	4,60	4	
	UƏC	0-20	22,98	1,33	0,59	5,79	2,57	39	4,03	5	
		0-50	23,24	2,21	1,11	9,51	4,78	21	4,60	4	

		Əlavə 2 ardı									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Adi boz-qəhvəyi	Humus	0-20	2,11	0,087	0,039	4,12	1,84	54	4,03	5	
		0-50	1,85	0,032	0,014	1,73	0,76	132	4,03	5	
		0-100	1,36	0,104	0,052	7,64	3,82	26	4,60	4	
	Azot	0-20	0,13	0,006	0,003	4,62	2,08	48	4,03	5	
		0-50	0,12	0,008	0,003	6,25	2,83	35	4,03	5	
	UƏC	0-20	22,3	2,56	1,15	11,48	5,16	19	4,03	5	
0-50		22,9	2,21	0,99	9,65	4,32	23	4,03	5		

M Ü N D Ə R İ C A T

GİRİŞ	3
I FƏSİL. AZƏRBAYCANIN ŞİMAL-ŞƏRQ ƏKİNCİLİK ZONASI TORPAQLARININ EKOLOJİ ŞƏRAİTİNİN SƏCİYYƏSİ	6
§ 1. Coğrafi mövqeyi	6
§ 2. Relyef	6
§ 3. Geoloji quruluşu və torpaq əmələ gətirən süxurlar	10
§ 4. İqlimi	14
§ 5. Hidroqrafiyası	17
§ 6. Bitki örtüyü	20
§ 7. Torpaq örtüyü	23
II FƏSİL. AZƏRBAYCANIN ŞİMAL-ŞƏRQ ƏKİNCİLİK ZONASI TORPAQLARININ BONİTİROVKASI	31
§ 8. Respublikamızda torpaqların bonitirovkasının tədqiqatının qısa tarixi	31
§ 9. Torpaqların bonitirovka me'yarlarının riyazi-statistik üsulla tə'yini	35
§ 10. Zona torpaqlarının ayrı-ayrı xassələri ilə kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığı arasında asılılığın tə'yini	38
§ 11. Torpaqların təbii xassələrinə söykənməklə əsas bonitet şkalalarının tərtibi	41
§ 12. Təshih əmsallarının tətbiqi ilə şimal-şərq əkinçilik zonası torpaqlarının yekun bonitet ballarının tapılması və açıq şkalalarının tərtibi	47
§ 13. Şimal-şərq əkinçilik zonasının torpaq-kadastr rayonlaşdırılması	57
III FƏSİL. AZƏRBAYCANIN ŞİMAL-ŞƏRQ ƏKİNCİLİK ZONASI TORPAQ FONDUNUN STRUKTURU VƏ AQRİSTEHSALAT QRUPLAŞDIRILMASI	76
§ 14. Zonanın torpaq fondunun strukturu	76
§ 15. Torpaq fondunun kadastr (qiymət) rayonları üzrə paylanması	95
§ 16. Azərbaycanın şimal-şərq əkinçilik zonası torpaqlarının aqroistehsalat qruplaşdırılması	103

IV FƏSİL. AZƏRBAYCANIN ŞİMAL-ŞƏRQ ƏKİNÇİLİK ZONASI	
TORPAQLARININ İQTİSADI QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ -----	113
§ 17. Torpaqların iqtisadi qiymətləndirilməsinin nəzəri və metodoloji əsasları -----	113
§ 18. Torpaqların iqtisadi qiymətləndirilməsi üçün me'yarların seçilməsi -----	116
§ 19. Zonadaxili kadastr rayonlarının torpaq qrupları üzrə iqtisadi göstəricilərinin müqayisəli təhlili -----	119
§ 20. Şimal-şərq əkinçilik zonası torpaqlarının pul ilə ifadə olunmuş qiymətinin tapılması -----	134
NƏTİCƏ -----	139
ƏDƏBİYYAT -----	141
ƏLAVƏLƏR -----	153

«Elm» RNPM-in direktoru:	Ş. Alışanlı
Baş redaktoru:	T. Kərimli
Direktor müavini:	R. Kərimli
Texniki redaktoru:	T. Ağayev
Kompüter tərtibçisi:	M. Məlikov

Yığılmağa verilmiş 20.12.2001. Çapa imzalanmış
22.01.2002. Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Həcmi 14.25 ç.v.
Tirajı 500. Sifariş № 23. Qiyməti müqavilə ilə.

«Elm» RNPM-in mətbəəsində çap edilmişdir.